

ZÁKLADY LITERÁRNĚVĚDNÉ GERMANISTIKY

Jiří M u n z a r – Roman K o p ř i v a – Zdeněk M a r e č e k

Původní text Jiřího Munzara upravili, doplnili a přehlédli:

Roman Kopřiva (přehled literárních dějin, dějiny germanistiky, Doporučená literatura, Pokyny k referátu, přepracování glosáře a technická úprava)

a **Zdeněk Mareček** (přehled literárních dějin, dějiny germanistiky)

Úvodem

V první kapitole je podán stručný přehled hlavních proudů, směrů a jmen v německy psané literatuře od nejstaršího období do současnosti. Druhá kapitola je věnována literárním druhům a žánrům v německé literatuře. Třetí kapitola pojednává o německém verši. Čtvrtá kapitola uvádí některá jména a některé tendence z dějin a současnosti literárně zaměřené germanistiky. Závěr skriptu tvoří německo-český slovníček základních literárněvědných termínů. Je slovníčkem učebním, tj. studenti by si výrazy v něm obsažené měli osvojit. Jako doplňkový materiál lze využít např. i volně přístupné *Einladung zur Literaturwissenschaft. Ein Vertiefungsprogramm zum Selbststudium* na webu essenské univerzity (<<http://www.uni-essen.de/literaturwissenschaft-aktiv/>>), kterou lze i stáhnout (obsahuje i materiál k dějinám germanistiky). Jako doplňkový materiál lze využít i různých příruček v knižní podobě, většina z nich je však poměrně stručná a přizpůsobena potřebám té které univerzity, toho kterého semináře. Sekundární literatura uvedená v závěru kapitol se omezuje na úzký výběr (i z hlediska dostupnosti).

ÚVOD DO STUDIA NĚMECKÉ LITERATURY

Stručný přehled vývoje německy psané literatury	2
Literární druhy a žánry v německé literatuře	31
O německém verši	49
Z dějin a současnosti literárně zaměřené germanistiky	59
Pokyny k referátu	76
Německo-český slovníček literárněvědných a literárněhistorických termínů.....	86

Stručný přehled vývoje německy psané literatury¹

1. Nejstarší doba

a) Obecně germánské období (do r. 600)

V této době si jazyky jednotlivých germánských kmenů byly ještě velmi blízké (končí hornoněmeckým posouváním okolo r. 600). Slovesné výtvořby byly tradovány především ústně a nezachovaly se přímo. (Germánské runové písmo, vyrývané do dřeva či kamene, sloužilo hlavně kultickým účelům.) Jejich zbytky či ohlasy však byly zaznamenány později, zejména v písemnictví staroseverském (*Edda*, *ságy*). Rovněž však i v německé literatuře středověké (např. pověsti z doby stěhování národů v hrdinském eposu *Nibelungenlied*). Nejvýznamnější psanou památkou tohoto období je gótský překlad bible z pera biskupa **Wulfily (Wulfila, Ulfila(s))**, vlastně „Vlček“, 311-383), z něhož se dochoval překlad evangelií (*Codex argenteus*, Univerzitní knihovna ve švédské Uppsale).

b) Starohornoněmecké období (700-1050)

Proti předchozímu převážně pohanskému období se jedná o dobu křesťanskou. Zatímco dříve slovesná díla tvořili a předávali především pěvci, stávají se nyní nositelem vzdělanosti klerikové, kláštery. Značná část jimi produkované literatury je psána latinsky. Většinou se jedná o užitkovou literaturu náboženského rázu (modlitby, katechetické pomůcky).

Nejvýznamnějšími památkami křesťanského zaměření jsou dílo zvané *Muspilli* [mu:spili] (z počátku 9. století), líčící dobové představy o konci světa, a epická báseň *Heliand* (: *Heiland* – Spasitel) sepsané v dolní němčině (*altsächsisch*) okolo roku 830, v níž je Ježíš líčen jako král a apoštolové jako jeho vazalové.

¹ Případně uvedená výslovnost se neuvádí systematicky a nezahrnuje všechny zvláštnosti. Nebylo možné vyznačit zejména rozdíly mezi zavřeným a otevřeným „o“. Na příručce výslovnosti upozorňujeme v kap. věnované psaní referátu. Věnujte pozornost obecným pravidlům výslovnosti a také rozdílům v přízvukování.

Ze starších děl z pohanské doby, zaznamenaných v tomto období, je třeba uvést zlomek *Hildebrandslied*, odehrávající se v 5. století a popisující boj otce Hildebranda se synem Hadubrandem. *Merseburger Zaubersprüche* jsou staré zařikávací formule.

Koncem tohoto období, v době ottonské, zatlačuje latinsky psané literatura značně literaturu, psanou německy.

2. Literatura vrcholného a pozdního středověku

a) Období 1050-1350

V tomto období, v němž se těžiště literární tvorby postupně přesouvá z rukou kleriků mezi nižší šlechtu a měšťany, dosahuje německá literatura jednoho ze svých vrcholů. Pěstují se stejné žánry a objevují se obdobné látky jako v ostatních literaturách té doby. Nejvýznamnější je rytířská a hrdinská epika a minnesang.

K rytířské epice patří veršované eposy, z básněné většinou podle francouzských vzorů. Vynikají především tři autoři:

Hartmann von Aue (okolo 1170 - okolo 1210) se svými dvorskými eposy *Erec* ['e:rek] a *Iwain* ['i:vain], k nimž čerpal látku z okruhu pověstí o bájném keltském králi Artušovi. V obou řeší titulní postavy, rytíři Artušova dvora, otázku, jak najít pravou míru, jak se věnovat současně povinnostem rytířským i rodině. Zvláštní místo v dobové tvorbě zaujímá Hartmannova veršovaná legenda *Der arme Heinrich*. V ní je vesnická dívka ochotna obětovat život, aby se rytíř Heinrich uzdravil; ten však její oběť nechce přijmout a je odhodlán nést svůj kříž. Za to je zázračně vyléčen a dívku si bere za ženu.

Wolfram von Eschenbach (okolo 1170 - okolo 1220), jehož největším dílem je podle francouzské předlohy sepsaný *Parzival*. Hrdinou je v ústraní vychovaný mladý rytíř, který po mnoha zkouškách a dobrodružstvích (hledání svatého grálu) dosáhne štěstí a spásy.

Gottfried von Strassburg napsal okolo roku 1210 podle keltských látek epos *Tristan und Isolde*, líčící lásku Tristana k manželce jeho strýce krále Marka, vyvolanou kouzelným nápojem. Tragické zakončení tohoto díla je v tehdejší dvorské epice výjimkou.

Hrdinskou epiku představuje především *Nibelungenlied* (okolo r. 1205). Na rozdíl od předchozích eposů dvorských jde o látky germánské, zejména z doby stěhování národů (zánik Burgundů). Král Gunther získá za manželku královnu Brünhild, která si nechce vzít nikoho, kdo by ji v boji nepřemohl; Siegfried obdrží za pomoc, kterou mu poskytl, Guntherovu sestru Kriemhildu. Když se Brünhild později dozví, že jejím skutečným

přemožitelem byl Siegfried, nechá ho s pomocí Hagenovou zavraždit. Kriemhild se rozhodne pro pomstu, provdá se za Attilu, pozve k sobě všechny příbuzné a dá je ve velké řeži pobít. To vše má povrchový nátěr křesťanství a vrcholného feudalismu, proti dvorským eposům však více vystupuje drsnost a patos.

Druhým důležitým hrdinským eposem je kratší epická báseň Kudrun o únosech a odpuštění, vzniklá okolo roku 1250.

MINNESANG (*minne* = láska) je dvorská milostná poezie, odpovídající zhruba poezii francouzských trubců resp. trubadúrů. Zpočátku se jednalo o vyjadřování skutečných citů, později převážily dvorské konvence a šlo spíše o rafinovanou hru. Vrcholem a zároveň posledním článkem minnesangu je tvorba Waltera von der Vogelweide (okolo 1170 - okolo 1230). Kromě milostných básní psal i poezii politickou (Sprüche).

Svědectvím o měnící se celkové situaci v druhé polovině 13. století je veršovaná povídka ze selského prostředí, Meier Helmbrecht, které dal její autor Werner der Gartenaere výrazné společensko-kritické rysy.

Neopominutelnou zůstává německá středověká mystika, v níž nejprve vynikly ženy-řeholnice ovlivněné zejména benediktinskou spiritualitou: „prophetissa teutonica“ Hildegard von Bingen (1098-1179) – např. spis Sci vias (: Znej cesty), známá také svými přírodovědnými a lékařskými spisy, Elisabeth von Schönau (kolem 1129-1164) – Visiones (vidění světců, mariánská vidění a vidění zasněženého života) a Liber viarum dei, Mechtilde von Hackeborn (1241/42-1299), Gertrud die Große von Helfta (1256-1301/02) – Legatus divinae pietatis (: vyslanec božské lásky), ale i bekyně Mechthilde von Magdeburg (1207/10-1281/1282) – Offenbarungen der Schwester Mechthild von Magdeburg oder Das fließende Licht der Gottheit. Centrem mystiky se stal především klášter Helfta, poblíž Erfurtu a pozdějšího Lutherova rodiště Eisleben (dnes: Lutherstadt-Eisleben). Z mužů vynikl především svými kázáními a traktáty dominikán Mistr Eckhart (Meister Eckhart; kolem 1260-1328), jemuž se vytýkaly heretické pasáže (odsouzené papežskou bulou), a jeho žáci, např. Heinrich Seuse (Heinrich Suso; 1295-1366) a Johannes Tauler (Taweler, Taler; 1300-1361).

b) Období 1330-1500

Je to doba přechodu, kdy se postupně počínají hlásit ke slovu měšťané. V 15. století pak nastává éra knihtisku.

K nejvýznamnějším dílům vzniklým v českých zemích patří Der ackerman (Ackermann aus Böhmen, okolo r. 1400). Za jeho autora bývá označován žatecký městský písař Johannes von

Saaz (popř. **Johannes von Tepl** – Teplá). Je to hádání (STREITGESPRÄCH) vzdělaného muže (oráče, jehož pluhem je pero) se smrtí, která ho připravila o mladou ženu. Počíná se zde rýsovat spor humanismu se středověkem. (V české literatuře mu odpovídá staroročeský Tkadleček.)

Jednou z prvních tištěných knih bylo dolnoněmecké veršované zpracování oblíbeného zvířecího eposu *Reinke de Vos* (1498).

Za velmi populárního autora duchovní četby platí **Thomas Hemerken (Maleolus) a Kempis (Tomáš Kempenský; 1379/80-1471)**, i když jemu (úhrnem pětatřiceti autorům, také např. Bernhardu von Clairvaux) připisovaný, vedle Bible snad nejvíc překládáný spis *De imitatione Christi* (*Následování Krista; vzniklý před rokem 1427*) je nejspíš Kempenského pouhou kompilací.

Shrnutím hlavních myšlenek německé středověké mystiky představuje spis *Theologia Deutsch* (*Eyn teutsch Theologia; mezi 1420 a 1440*), jenž byl bádáním atribuován **Johannes von Frankfurt** (vlastně Frankfurt-Sachsenhausen; -1440) zvanému „**Der Frankfurter**“. Protože jedno z jeho vydání obstaral Martin Luther, byl považován jistou dobu za „protestantský“.

3. Období humanismu a reformace (1500-1600)

V 2. polovině 15. a v 16. století postupně proniká do Německa humanismus, který svým principem *ad fontes* připravuje půdu reformaci. Nejvýznamnější postava tohoto století, reformátor **Martin Luther** (1483-1546), zasahuje značně i do vývoje literatury. Jak svým překladem bible (Nový zákon 1522, Starý zákon 1534), tak svými duchovními písněmi, traktáty i bajkami.

Sílící měšťanstvo se i v umění chce vyrovnat šlechtě a zakládá spolky mistrů pěvců, v nichž se pěstuje tzv. MEISTERSANG (též MEISTERGESANG), což je jakási pokleslá měšťanská obdoba minnesangu. Nejznámější z mistrů pěvců je nepochybně norimberský švec **Hans Sachs** (1494-1576), velmi plodný autor, který psal poezii i divadelní hry (tragédie i masopustní komedie). V českých zemích udržovali kontakt s Norimberkem meistersingři v Jihlavě.

Vynález knihtisku přispěl k šíření populárnější četby, mezi níž vynikají tzv. VOLKSBÜCHER (knížky lidového čtení). Mezi ně patří příběhy o doktoru Faustovi, věčném Židovi, krásné Mageloně, o Enšpíglovi (Eulenspiegel), Fortunátovi a o Kocourkovských (SCHILDBÜRGER), které byly později velmi často znovu zpracovávány. K lidovému čtení se řadí i romány

Georg Wickrama (1505- 1562), čerpající ze středověkých rytířských příběhů i ze současného života (*Der Goldfaden*, 1557).

Vcelku lze o 16. století říci, že je to období literatury lidovější, velkou úlohu v něm hrají náboženské polemiky. Do nich se zapojuje takřka celá literatura (písň, divadelní hry, švanky, letáky). Na protestantské straně vynikl kromě Hanse Sachse zejména **Johann Fischart** (1546-1590), překladatel **Françoise Rabelaise** a autor protikatolických satir, z katolických autorů je nejproslulejší **Sebastian Brant** (1457-1521), především pro svou satirickou báseň *Das Narrenschiff* (1494), v níž pranýřuje různé lidské nectnosti a slabosti.

4. Období baroka (1600 - 1720)

Zatímco 16. století bylo dobou literatury lidovější, je toto století dobou literatury spíše učené. Dohání se to, co se v minulém století oproti ostatním evropským literaturám zameškalo. Jazykové společnosti se pokoušejí pozvednout úroveň němčiny, **Martin Opitz** (1597-1639) vydává r. 1624 první německou poetiku *Buch von der deutschen Poeterey*, v níž především reformuje německý verš, definuje žánry a probírá otázky stylu a básnických ozdob. Na sto let se tato kniha stala směrodatnou normou.

Z jednotlivých druhů vyniká zejména poezie, především lyrika, líčící strasti války i problémy osobní. Nejvýznamnějším básníkem doby je pesimisticky zaměřený **Andreas Gryphius** (vl. jm. Andreas Greiff oder Greif, 1616 -1664) se svými sonety a ódami na marnost a pomíjejícnost všeho. V druhé polovině století se poezie dostává do zajetí manýristické mnohoslovnosti a složitosti (SCHWULST).

Vedle pohádek bratrů Grimmů a Lutherova překladu Bible patří několik textů duchovních (kancionálových) písní od luterána **Paula Gerhardtta** (1607-1676) k nejznámějším poetickým dílům v němčině vůbec (např. *Wach auf, mein Herz, und singe; Lobet den Herren, alle die ihn fürchten; Nun ruhen alle Wälder; O Haupt voll Blut und Wunden*). Jeho texty nalezneme mj. v Matoušových pašijích (*Matthäuspassion*) a *Weihnachtsoratorium* J.S. Bacha.

Z prozaiků je nejzávažnějším autorem **Hans Jacob Christoph »Christoffel« von Grimmelshausen** (1621-1676) s lidově psaným románem *Der abentheurliche Simplicissimus Teutsch* (1668), v němž na pozadí třicetileté války líčí životní dráhu prostáčka Simplicia, jehož hvězda postupně stoupá a klesá s kolem Štěstěny. Tehdy populární dvorské, heroické, galantní a pastýřské romány upadly s postupem času v zapomenutí.

Největším dramatikem je už zmíněný **Andreas Gryphius**, autor řady veršovaných tragédií (*Cardenio und Celinde*, 1646) i několika komedií (*Herr Peter Squenz*, 1658).

Přechodnou postavou je rozporuplný **Johann Christian Günther** (1695-1723), jeden z „prokletých básníků“, jehož poezie má ráz osobního prožitku.

5. Osvícenství (1720-1780)

Proti citověji laděnému a metafyzicky zaměřenému století sedmnáctému je století osmnácté dobou racionalismu v celoevropském měřítku. V Německu se termín osvícenství (DIE AUFKLÄRUNG) používá i pro literaturu, zatímco jinde se většinou mluví o klasicismu. Osvícenství se někdy ještě dělí na:

- a) **dobu Gottschedovu (1720-1740);**
- b) **přechodné období (1740-1755);**
- c) **dobu Lessingovu (1755-1780).**

a)

Hlavním německým osvícenským filozofem byl **Gottfried Wilhelm Leibniz** (1646-1716), jeho dílo pak popularizoval **Christian Wolff** (1679-1754). Osvícenské zásady uplatňoval v literární kritice i vlastní tvorbě lipský profesor **Johann Christoph Gottsched** [gotše:t] (1700-1766), který byl takřka neomezeným diktátorem v oblasti vkusu až do 40. let. Jeho nejvýznamnějším dílem je *Versuch einer critischen Dichtkunst vor die Deutschen* (1730), kterým vystřídal předchozí poetiku Opitzovu. Stojí pod vlivem literatury francouzské (Nicolas Boileau) a klade důraz na zachovávání pravidel a na přísné oddělování žánrů; umění a literatuře připisuje především didaktickou funkci. Gottsched se hodně zasazoval o reformu německého divadla, které chtěl očistit od hrubé komiky a improvizace a z kterého chtěl učinit vzdělávací instituci.

Typickými básníky tohoto období byli Švýcar **Albrecht Haller** (1708-1777), který proslul rozsáhlejší básní *Die Alpen* (1729), v níž svěží líčení alpské přírody a života v horách spojuje s filozofickými úvahami, a **Barthold Hinrich (Heinrich) Brockes** (1660-1747), autor reflexivní deisticky zaměřeného básnického cyklu *Irdisches Vergnügen in Gott* (1721-48), které rovněž vyniká líčením přírody.

b)

Gottschedovou autoritou otrásla jeho polemika s dvěma Švýcary, **Johannem Jakobem Bodmerem** (1698-1783) a **Johannem Jakobem Breitingerem** (1701-1776), kteří požadovali poněkud méně dogmatické chápání osvícenských zásad a vykazovali větší prostor fantasii.

V rámci osvícenství se rovněž hlásí o slovo dosud potlačované city. Z Bodmera a Breitingera vychází mladší generace, jejíž cítění nejlépe vyjádřil **Friedrich Gottlieb Klopstock** (1724-1803). Jeho epos *Der Messias* (1748-1773), inspirovaný Miltonovým *Ztraceným rájem*, překypuje patosem, nadšením a výlevy citu, stejně tak jeho četné ódy (např. *Die Frühlings-Feyer*). Sentimentalistou je i lipský básník a dramatik **Christian Fürchtegott Gellert** (1715-1769), autor oblíbených veršovaných bajek.

V těchto letech byla značně populární i poezie anakreontická, jejímiž hlavními představiteli byli v Německu **Friedrich von Hagedorn** (1708-1754), proslulý i veršovanými bajkami, a **Johann Wolfgang Ludwig Gleim** (1719-1803).

c)

Německé osvícenství vrcholí v postavě **Gottholda Ephraima Lessinga** (jméno slov. původu, srv. čes. „lesník“, 1729-1781). Zasloužil se o německé drama i o literární kritiku a estetiku.

V dramatu svou orientací na anglické vzory překonává omezenost Gottschedovu. Své teoretické zásady dramaturgické vyjádřil v díle *Hamburgische Dramaturgie* (1767-1769). Prakticky je demonstroval svými hrami, z nichž vynikají veselohra ze současnosti *Minna von Barnhelm* (1767), protifeudální tragédie *Emilia Galotti* (1772) a dramatické podobenství poměru tří světových náboženství (islámu, křesťanství a judaismu) *Nathan der Weise* (1779). Z Lessingových děl estetických je nejvýznamnější spis *Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie* (1766). Významné byly také Lessingovy prozaické bajky a jeho teoretická pojednání o bajkách (*Abhandlungen über die Fabel*). Lessing zdůrazňoval proti lafontaineovské zdobnosti a vázané řeči prozaickou stručnost vedoucí k didaktickému cíli (své zásady vyložil mj. na vlastní poetologické bajce /vlastně parabole/ *Der Besitzer des Bogens*).

Posledním velkým osvícencem je **Christoph Martin Wieland** (1733-1813), který je představitelem hravě elegantní a satiricky zaměřené linie rokokové. Jeho vývojový román *Agathon* (1767) formuluje etické a politické ideály německého měšťanstva, román *Der goldne Spiegel, Oder die Könige von Scheschian* (1772) probírá výhody různých vládních forem a svědčí o důvěře osvícenců v možnosti působení rozumem na panovníky a vládce. Velké oblibě se dlouho těšila Wielandova pohádkově-fantastická veršovaná povídka *Oberon* (1780).

Zvláštní místo mezi osvícenci zaujímá svérázný mistr satiry a aforismu **Georg Christoph Lichtenberg** (1742-1799).

6. Sturm und Drang (1767-1786)

Je to hnutí, které v něčem ideově na osvícenství navazuje, svou estetikou však je reakcí na německé osvícenství, některými rysy pak připravuje budoucí literární vývoj. Ideově se jedná o vzpouru, byť i nedůslednou, proti současnému stavu společnosti. V oblasti umělecké jde o rozchod s osvícenskou poetikou. Místo pravidel se zdůrazňuje tvůrčí síla mimořádného jednotlivce (GENIEZEIT), mizí hranice žánrů (v dramatu se mísí tragické prvky s komickými, nezachovávají se klasické jednoty, dominuje próza), proti osvícenské didaktičnosti a optimismu se zdůrazňují negativní stránky civilizace a kultury (vliv Rousseaua) a pravé umění se hledá tam, kam kultura dosud nezasáhla (v dávné minulosti, v lidu), oproti antickým námětům se dává přednost látkám z germánských dějin a ze současnosti. Silný je vliv Shakespearův.

Vůdčí postavou je **Johann Gottfried Herder** (1746-1803), filozof, historik, překladatel a sběratel lidové poezie řady různých národů. Nejvýznamnějšími jeho díly jsou spis *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784-1791), v němž chápe dějinný proces jako stálý vývoj k humanitě a v němž předpovídá velkou budoucnost Slovanům, a soubor *Volkslieder* (1778-9), později vydávaný pod názvem *Stimmen der Völker in Liedern*, obsahující i poezii slovanských národů.

Do období Sturm und Drang (Bouře a vzdor) patří i raná díla **Johanna Wolfganga von Goethe** (1749-1832) a **Friedricha Schillera** (1759-1805). Z Goethovy tvorby, spadající do této doby, uvedme alespoň bouřliváckou, Shakespearem ovlivněnou historickou hru z doby selské války *Götz von Berlichingen* (1771-73), román v dopisech *Die Leiden des jungen Werthers* (sic!, 1774), jehož hrdina z nešťastné lásky a pro nemožnost uplatnění v tehdejší společnosti končí sebevraždou, a první verzi faustovské látky, zvanou *Urfaust* (před r. 1775). Z Schillerova díla sem náleží především drama vzpoury proti společnosti *Die Räuber* (1781) a měšťánská tragédie *Kabale und Liebe* (1784).

Dalšími významnými autory tohoto období byli **Friedrich Maximilian Klingler** (1752-1831), jehož hra *Sturm und Drang* (1775) dala celému hnutí jméno, dramatik **Jakob Michael Reinhold Lenz** (1751-1792), proslulý společensko-kritickými hrami *Der Hofmeister* (1774) a *Die Soldaten* (1776), a **Gottfried August Bürger** (1747-1794), slavný především řadou balad

v lidovém tónu (např. *Lenore*, jež bývá srovnávána v čes. literatuře např. s Erbenovými *Svatebními košilemi*, 1774).

7. Výmarská klasika (1786-1832)

Toto období zahrnuje zralou tvorbu Goetha a Schillera, ač sem někdy bývají řazeni i jiní autoři (zejména **Friedrich Hölderlin**). Proti bouřliváctví předchozího období jde o návrat k uměřenosti, vyváženosti a vyrovnanosti antiky. Zdůrazňuje se výchovná funkce umění a usiluje se o humanismus, harmonii, rozvíjení dokonalé osobnosti. V dramatu, které zůstává vůdčím žánrem, lze pozorovat návrat k verši a často i ke klasickým jednotám a k antickým látkám.

Z **Goethova** díla tohoto období je nejvýznamnější knižní drama *Faust* (1808, 1831) o hledání smyslu lidského života, na němž autor pracoval po celý život. Rovněž celý život ho provázela práce na výchovných románech *Wilhelm Meisters Lehrjahre* (1796) a *Wilhelm Meisters Wanderjahre* (1829). Z jevištních dramát je nejlepším ztělesněním zásad tohoto období veršovaná hra *Iphigenie auf Tauris* (1787). Hra je symetricky komponovaná pro minimální počet osob, zachovává tři jednoty a zdůrazňuje humanitu a nutnost a možnost vzájemného dorozumění mezi lidmi. Jiným příkladem usilování o klasickou jednoduchost a typičnost je eposek *Hermann und Dorothea* (1797), odehrávající se na německém maloměstě krátce po francouzské revoluci.

Friedrich Schiller nyní píše řadu dramát historických, z nichž nutno uvést především mistrnou trilogii *Wallenstein* (1800), *Dona Carlose* (1787) a *Marii Stuart* (*Maria Stuart*, 1801).

Kromě uvedených děl a kromě poezie (Goethův rejstřík je velmi rozsáhlý, Schiller píše především reflexivní a úvahovou lyriku) publikovali oba autoři i práce odborné:

Johann Wolfgang von Goethe z oblasti přírodních věd, Schiller pak díla historická a pojednání z oblasti estetiky (zdůrazňoval význam umění pro rozvoj svobodné, dokonalé a harmonické osobnosti). Obrazem doby je Goethova autobiografie *Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit* (1811-1832).

8. Mezi klasikou a romantikou

V době okolo roku 1800 se objevuje řada autorů, které lze těžko jednoznačně přiřadit k některému dobovému proudu. Tři z nich patří k největším německým básníkům vůbec. Jsou to:

Friedrich Hölderlin (1770-1843), básník, který byl ve svých elegických verších, psaných většinou přísnou formou, inspirován klasickým Řeckem. Vyjadřoval v nich s patosem své utopické vize lepšího světa a znechucení současným Německem. Častý je v jeho verších hymnický a extatický tón. Rovněž je autorem výchovného románu v dopisech *Hyperion oder Der Eremit in Griechenland* (1797-9).

Jean Paul ([žã'paul], vl. jm. Johann Paul Friedrich Richter, 1763-1825) ve svých prózách spojuje humor, moralizování, poetická líčení, satirické rysy a dojmavou citovost se zvláštním smyslem pro podivnosti a neobvyklé věci. Z jeho románů je nejvýznamnější *Titan* (1800-1803).

Jeden z největších německých dramatiků **Heinrich von Kleist** (1777-1811) je vnitřně rozervaný autor, marně hledající jistoty životní i filozofické. K jeho vrcholným hrám patří činohra *Prinz Friedrich von Homburg* (1810) a tragédie *Penthesilea* (1808), nejhranější je komedie *Der zerbrochne Krug* (1808). Sklon k dramatičnosti je patrný i na jeho novelách, z nichž je nejvýznamnější *Michael Kohlhaas* (1810).

9. Romantismus (1796-1820)

Romantismus je široké hnutí, které má řadu odstínů. Je výrazem zklamání současností a pokusem o poetizaci života. Zdůrazňuje se subjektivita, citovost a fantazie, hledají se hodnoty, nedotčené civilizací (v minulosti, v lidu, v přírodě), ty pak se často idealizují. Nežádka se objevuje záliba v snech, tajemných a temných stránkách života, v noci, v exotice. Kritický postoj k nastupující buržoazii vedl romantiky často k nostalgickému zahledění do minulosti.

Období romantismu v Německu se obvykle člení na tři úseky:

a) raná romantika se střediskem v Jeně (1796-1802);

b) vrcholná romantika se střediskem v Heidelbergu (1805-1810);

c) pozdní romantika se střediskem v Berlíně (1810-1820).

V **Jeně** (nom.sg. Jena [je:na]) se koncem 90. let 18. století vytvořil kroužek literátů, inspirovaných Fichtovou subjektivistickou filozofií. Vůdčími osobnostmi a teoretiky skupiny byli bratři **Friedrich Schlegel** (1772-1829) a **August Wilhelm Schlegel** (1767-1845), největšími autory byli **Friedrich von Hardenberg** (1772-1801), píšící pod jménem **Novalis** (v rodině běžná výslovnost ['no:valis] se liší od latinské výslovnostní normy [no'va:lis]), básník duchovního až mystického ražení a tvůrce nedokončeného výchovného románu *Heinrich von Ofterdingen* (1802), v němž se objevuje proslulý "modrý květ", který se stal jakýmsi symbolem německého romantismu vůbec, a **Ludwig Tieck** (1773-1853), který napsal četné novely, pohádky a divadelní hry (*Der gestiefelte Kater*, 1797). Ke kroužku patřil ještě filozof **Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling** (1775-1834) a předčasně zemřelý prozaik **Wilhelm Heinrich Wackenroder** (1773-1798).

Heidelberský kroužek, pro který je příznačný především zájem o lidovou tvorbu, se vytvořil okolo r. 1805 kolem dvou přátel a později švagrů: nadaného a rozervaného básníka **Clemense Brentana** (**Clemens Brentano**, [bren'ta:no], 1778-1842), mj. autora svérázných pohádek, a prozaika **Achima von Arnim** (1781-1831). Společným dílem obou je velký soubor lidových a starších umělých písní *Des Knaben Wunderhorn* (1805, 1808), který silně zapůsobil na další vývoj německé umělé poezie. K této skupině bývají dále počítáni bratři **Jacob** (1785-1863) a **Wilhelm** (1786-1859) **Grimmové**, sběratelé pohádek (*Kinder- und Hausmärchen*, 1812-1815) a zakladatelé vědecké germanistiky, a **Joseph von Eichendorff** (podobu jména Joseph je katolický úzus běžný zejména na jihu), jeden z největších německých lyriků, autor básnické novely *Aus dem Leben eines Taugenichts* (1826).

Hlavním reprezentantem **pozdní romantiky** je **E.T.A. Hoffmann** (1776-1822), nejpopulárnější německý autor 19. století za hranicemi Německa, autor hrůzostrašných i pohádkových příběhů, v nichž se reálné prvky mísí s prvky nadpřirozenými (*Der goldene Topf*, 1814). Častým námětem jeho próz byla hudba. Básník sociálních tónů **Adelbert von Chamisso** ([ša'miso], 1781-1838) proslul především svou pohádkovou novelou *Peter Schlemihls wundersame Geschichte* (1814) o prodaném stínu (motiv s bohatou literární tradicí).

10. Doba předbřeznová (1820-1848)

Doba předbřeznová je obdobím politické reakce, v němž se německy psaná literatura postupně vyvíjí od romantismu k realismu. Po vynuceně klidných 20. letech nastává v průběhu 30. a počátkem 40. let doba pokusů o literaturu politicky angažovanou. Jedná se především o autory, zahrnované ve 30. letech pod hlavičku JUNGES DEUTSCHLAND, ve 40. letech o tzv. osmačtyřicátníky (DIE ACHTUNDVIERZIGER).

Dva nejvýznamnější autoři tohoto období jsou **Heinrich Heine** a **Georg Büchner**.

Heinrich Heine (1797-1856) ve svém díle vyšel z romantismu, ač jej současně ironizoval a ideově se od něho distancoval (jako myšlenkově konzervativní hnutí jej kritizoval v knize *Die romantische Schule*, 1833). Romantismu nejbližší je jeho raná intimní lyrika souboru *Das Buch der Lieder* (1827), politicky nejangažovanější je sbírka *Neue Gedichte* (1844), rezignovanější je nemocí poznamenaný *Der Romanzero* (1851). Klasickou politickou satirou je veršovaný epos *Deutschland, ein Wintermärchen* (1844). Z Heinových próz si velkou popularitu získaly jeho subjektivně laděné *Reisebilder*, zejména *Die Harzreise* (1826).

Georg Büchner (1813-1837) se svéráznou cestou dopracoval poznání, že revoluční přeměna společnosti je nevyhnutelná (*Der hessische Landbote*, 1834). Z jeho rozsahem nevelkého díla je nejzávažnější fragment dramatu *Woyzeck* (1836), v němž expresivní formou líčí tragický osud ubohého a ponižovaného důstojnického sluhy. Dílo inspirovalo naturalisty a expresionisty a bylo i zhudebněno (**Alban Berg**).

Z díla originálního dramatika **Christiana Dietricha Grabbeho** (1801-1836), který psal hlavně historické hry, se dnes těší největšímu zájmu komedie *Scherz, Satire, Ironie und tiefere Bedeutung* (1822) mj. pro svou blízkost tzv. absurdnímu divadlu.

JUNGES DEUTSCHLAND bylo literární hnutí měšťanských liberálů, kteří usilovali o změnu poměrů v Německu a tendenční literatura jim byla jedním z hlavních prostředků k dosažení tohoto cíle. Psali především politické romány a dramata, hlavními představiteli jsou **Karl Gutzkow** (1811-1878) a **Heinrich Laube** (1806-1884). Jejich předchůdcem byl v mnoha ohledech publicista **Ludwig Börne** (1786-1837).

Politickou linii v literatuře tohoto období představovali ve 40. letech tzv. ACHTUNDVIERZIGER, básníci politického, většinou liberálního ražení, kteří svou tvorbou pomáhali připravovat revoluční rok 1848. Nejvýznamnějšími z nich byli **Georg Herwegh** (1817-1875) a **Ferdinand Freiligrath** (1810-1876).

Druhou linii literární tvorby tvořili ti autoři, kteří se bezprostředně politicky neangažovali. Největším z nich je dobovou rezignací vyjadřující, k idyle tíhnoucí a formálně dokonalý lyrik **Eduard Mörike** (1804-1875), z jehož díla je u nás nejčtenější novela *Mozart auf der Reise nach Prag* (1855). Hodnoty utvářející epochu biedermeieru vyznávala autorka neobyčejné

přírodní lyriky **Anette Freiin von Droste-Hülshoff** (1797-1848), z jejíhož díla vyniká takřka kriminální novela *Die Judenbuche* (1842), a rakouský těžkomyslný básník **Nikolaus Lenau** (vlastně Nikolaus Franz Niembsch, Edler von Strehlenau, 1802-1850), tvůrce reflexivní lyriky přírodní. K formálně nejdokonalejším německým básníkům patří **August Graf von Platen** (1796-1835), jehož pocit izolovanosti našel nejsilnější vyjádření v jeho gazelech, ódách a především sonetech (*Sonette aus Venedig*, 1825). Ve 30. letech přivítal polské revoluční snahy (*Polenlieder*, 1839).

Z prozaiků doby předbřeznové (prózu ovšem psali i právě uvedení básníci) je nutno se zmínit ještě o **Karlu Immermannovi** (1796-1840), jehož panoramatický společenský román *Die Epigonen* (1836) je v mnohém výstižnou charakteristikou současnosti, kterou autor pokládal za netvůrčí a epigonskou. V románě *Münchhausen* (1839) pak této skutečnosti nastavuje satirické zrcadlo. Švýcar **Jeremias Gotthelf** (vl. jm. Albert Bitzius, 1797-1854) líčí ve svých prózách humorně a s didaktickými záměry život sedláků v okolí Bernu (*Uli der Knecht*, 1841).

V době předbřeznové dochází postupně k vydělování literatury rakouské z celku německy psané literatury. Kromě zmíněného Lenaua se v této souvislosti jedná ještě o tři dramatiky. **Franz Grillparzer** (1791-1872), spojující podněty z výmarské klasiky a ze Shakespeara, napsal řadu veršovaných her, z nichž tři námětově čerpají z českých dějin (*König Ottokars Glück und Ende*, 1825; *Ein Bruderzwist in Habsburg* (1825-1848) a *Libussa* (1837-48). Důležitou složkou rakouské divadelní tradice je tzv. WIENER VOLKSTHEATER, jihoněmecké lidové tradici blízký útvar, v němž velkou úlohu hrála kouzla, zpěv a hudba (u nás obdobou J. K. Tyl). Tato dlouholetá vídeňská tradice nyní vrcholí v díle **Ferdinanda Raimunda** (1750-1836) a **Johanna Nepomuka (Eduarda Ambrosia) Nestroye** (1801-1862), autora her jako *Der böse Geist Lumpazivagabundus* (1833) a *Freiheit in Krähwinkel* (1848). Nestroy působil také v brněnském divadle Reduta (tehdy: *Nationaltheater*), zpíval např. v Mozartově Donu Giovannim a Kouzelné flétně a působil v činohře (pro cenzurou nedovolené „extemporování“, improvizování, byl dokonce uvězněn a musel opustit Brno). Otevření části trati Severní dráhy císaře Ferdinanda mezi Vídní a Brnem (1839) věnoval Nestroy frašku se zpěvy *Eisenbahnheirathen oder Wien, Neustadt, Brün[n]*.

11. Realismus (1850-1890)

Nejvýznamnějšími politickými momenty v těchto letech jsou porážka revoluce 1848, sjednocení Německa a založení německého císařství roku 1871. V literatuře je to období realismu.

Z prozaiků patří k nejvýznamnějším šumavský rodák **Adalbert Stifter** (1805-1868), píšící především krátké črty a novely, často s přírodními náměty. Je i autorem historického románu z českých dějin *Witiko* (1867) a vývojového románu *Der Nachsommer* (1857).

Švýcarský autor **Gottfried Keller** (1879-1890) vytvořil ve výchovném a současně společensko-kritickém románě *Der grüne Heinrich* (1854,1880) jedno z největších německy psaných románových děl (je to nejvýznamnější Bildungsroman vedle Goethova *Viléma Meistera* a Stifterova *Nachsommer*). Kellerův robustní humor i prvky satirické se objevují i v jeho povídkách a novelách (*Die Leute von Seldwyla*, 1856, 1874; *Züricher Novellen*, 1878). Jeho krajan **Conrad Ferdinand Meyer** (1825-1898) vytvořil řadu především historických novel, formálně i jazykově vybroušených, celkově vyznívajících většinou rezignovaně až pesimisticky. Keller i Meyer se svou poezií řadí k největším básníkům tohoto období, které poezii příliš nepřálo.

Theodor Storm (1817-1888) je kromě lyrických básní autorem elegických a dramatických novel, většinou rámcových, z nichž nejznámější asi je *Der Schimmelreiter* (1880), odehrávající se v rodném Šlesvicku (1880). Příkladem poetické romantizující novely Stormových literárních začátků je *Immensee* (1849).

Kritické rysy i humor přehlušuje ve většině románů **Wilhelma Raabe**ho (1831-1910) smutek a skepse. Ve svých dílech je především kronikářem Berlína a Pruska (*Die Chronik der Sperlingsgasse*, 1856), a proto bývá někdy řazen i k literatuře regionalistické. Za regionalistu bývá také pokládán většinou dolní němčinou píšící **Fritz Reuter** (1870-1874), jehož nejvýznamnější dílo představuje román z doby, kdy se v Mecklenbursku (Mecklenburg [me:klenburg] věnoval zemědělství *Ut mine Stromtid* (1864).

Velkým prozaikem pozdní fáze kritického realismu v Německu je **Theodor Fontane** ([fon'ta:nə], francouzsky: [fõ'tan], Fontane, potomek francouzských hugenotů vyslovoval své jméno v každém případě bez „němého“ ə na konci, anglosaský způsob respektuje výslovnost nositele jména; 1819-1898), který v posledním desetiletí svého života napsal řadu společensko-kritických románů z prostředí berlínského měšťanstva i pruské šlechty. Její zkosnatělý morální kodex a neplnoprávné postavení ženy kritizuje Fontanův nejoblíbenější román *Effi Briest* (1894). Nejvýznamnějším dramatikem tohoto období je filozofující **Friedrich Hebbel** (1813-1863). Vychází z Hegelovy filozofie dějin, populární v době předbřeznové, od 50. let 19. století u něj sílí vliv Schopenhauerova pesimismu. *Maria Magdalene* (někdy také: *Maria Magdalena* 1844) je chmurná měšťanská tragédie, *Agnes Bernauer* (1855) je tragédie historická, líčící nadřazenost zájmů celku nad touhami jednotlivce.

Rakušan **Ludwig Anzengruber** (1839-1889) psal hry v lidovém tónu, jimiž navazoval na tradici vídeňského lidového divadla (situační a jazyková komika), psal ovšem i hry vážnější (viz vesnická tragédie *Der Meineidbauer*, 1871).

Svým způsobem náleží k dramatikům této doby i velký reformátor opery (usilující o tzv. GESAMTKUNSTWERK – souborné dílo) **Richard Wagner** (1813-1883), který si sám psal texty ke svým hudebním dramatům.

12. Naturalismus a reakce na naturalismus (1890-1910)

Devadesátá léta jsou v Německu dobou, v níž otevřeně a s plnou silou vstupuje po Bismarckově pádu na politickou scénu organizovaná dělnická třída. S větší výrazností počínají vystupovat na světlo negativní stránky už několik desetiletí prováděné industrializace.

V krásné literatuře dochází koncem 80. let ke krystalizaci. Některým mladším autorům se dosavadní literatura zdála málo realistická, vyčítali jí idealizování skutečnosti. Jiní opět ji pokládali za příliš realistickou a příliš závislou na konkrétní skutečnosti. Výsledkem těchto úvah a snah je na jedné straně naturalismus, na druhé straně směry a tendence, realismus a naturalismus odmítající (novoromantismus, symbolismus, dekadence).

Autoři, hlásící se k NATURALISMU, stáli pod vlivem dobové přírodovědy a usilovali o co nejpřesnější, jakoby vědecké a fotografické zobrazení skutečnosti. Náměty a témata si s oblibou brali z okrajových prostředí velkoměst (bída, alkoholismus, prostituce), často býval kladen důraz na dědičnost. Stavba naturalistických děl byla většinou jen velmi volná, děj a napětí ztrácely na významu.

Nejvýznamnějším představitelem naturalismu v Německu byl dramatik a prozaik **Gerhart Hauptmann** (1862-1946), zejména ve svých raných hrách. Jsou to především *Vor Sonnenaufgang* (1889), líčících v temných barvách alkoholismus a morální rozklad slezské vesnice, kde se počíná s těžbou uhlí, a *Die Weber* (1892) s námětem živelného povstání slezských tkalců roku 1844. Podle zásad naturalismu tato hra nemá zápletku ve vlastním smyslu ani hrdinu, je zobrazením (i jazykově pokud možno věrným, s prvky slezského dialektu – původní verze byla důsledně v dialektu) výseku skutečnosti. I jedna z nejpoblárnějších německých komedií *Der Biberpelz* (1893), vysmívající se omezenosti pruského úřednictva i filistrovským měšťákům, je svou volnou (či zdánlivě volnou) stavbou dobrým příkladem naturalistické poetiky. Od roku 1893 tvoří paralelně naturalistická

i novoromantická dramata (*Hanneles Himmelfahrt*, *Die versunkene Glocke*). V pozdějším díle Hauptmannově se projeví eklektické tendence.

K nejdůležitějším stoupencům naturalismu patřil básník **Arno Holz** (1863-1929), autor novátorské nerýmované poezie, usilující o zachycení vnitřního rytmu řeči. Jeho sbírka *Phantasmus*, na které pracoval celý život, narostla z původní stovky básní na objemné tři svazky o více než 1500 stranách a měla být jakousi Božskou komedií vědeckého věku evoluce (posměšně byla nazvána *Elephantasmus* /elefantiáza!/). Těmito i dalšími poetickými experimenty (travestiemi barokní poezie) ovlivnil Holz i experimentální lyriku 60. let 20. století (Helmut Heißenbüttel: *Vater Holz*).

Spolu s **Johannem Schlafem** (1862-1941) napsali klasické naturalistické drama *Familie Selicke* (1890) s volným sledem scén odehrávajících se během jediného vánočního večera, věrným líčením prostředí, hovorovou řečí a rovněž objevitelskou sbírku prozaických skic *Papa Hamlet* (1889).

Z autorů antinaturalistických byl velmi vlivný formálně dokonale představitel dekadence, později elitářství zdůrazňující **Stefan George** ([gɛ'o:rgɛ], 1868-1933). Zpočátku k jeho stoupencům patřil i Rakušan **Hugo von Hofmannsthal** ([ˈhoːfmanstaːl], pozor i na správné psaní jména: např. „h“ ve jméně není přesmyknuté dlouhí znaménko jako ve slově Stahl – takto čeští mluvčí jméno autora ve výslovnosti občas komolí - ale označuje aspiraci /přidech/, 1874-1929), básník, autor lyrických dramát (*Der Tod des Tizian*, 1892; *Der Tor und der Tod*, 1893) i významný esejista. Hofmannsthal pobýval v rámci své vojenské služby také krátce v Brně a Hodoníně. Jako představitel tzv konzervativní revoluce (*konservative Revolution*) usiloval Hofmannsthal v době 1. sv. války o zachování podunajského soustátí a pokoušel se s tímto cílem navázat kontakt i s českým intelektuálním prostředím (např. korespondence s Jaroslavem Kvapilem²) Hofmannsthalovým významným vídeňským současníkem byl **Arthur Schnitzler** (1862-1931), tvůrce řady mistrovských jednoaktovek (*Der grüne Kakadu*, 1899) i kratších formálně novátorských próz (*Lieutenant Gustl*, 1900).

V těchto letech začíná psát i pražský rodák **Rainer Maria Rilke** (mylné psaní: Reiner, rak. a švýc. podoba je obecně Rainer, 1875-1926), lyrický básník osamělosti a krásy věcí, jehož dílo později vrcholí v esoterických sbírkách *Sonette an Orpheus* (1923) a *Duineser Elegien* (titul mj. někdy překládán jako „Děvinské žalozpěvy“, 1923). K rozkladu tradiční románové formy dospěla jeho próza s autobiografickými rysy *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge*

² K původně zamýšlenému kontaktu s T.G. Masarykem nedošlo pro Masarykovu zásadně odlišnou orientaci a jeho protirakouským aktivitám.

(1910). Osmou Duinskou elegii připsal Rilke svému příteli **Rudolfu Kassnerovi** (pův. Kašner, 1873-1959), snad jednomu z nejvýznamnějších německy píšících autorů pocházejících z Moravy (nar. ve Velkých Pavlovicích, studoval mj. na gymnáziu v Mikulově – např. vzpomínkový svazek *Die Zweite Fahrt*). Dílo tohoto pozapomenutého kulturního filozofa, spřáteleného s řadou evropských literátů a intelektuálů (Hofmannsthal, Th. Mann, André Gide, Gabriel Marcel), je v posledních letech znovuobjevováno a překládáno (mj. do polštiny, italštiny a rumunštiny).

Okolo roku 1900 vstupuje do literatury i několik velkých autorů, kteří dosáhnou světové slávy až po 1. světové válce. Jsou to **Thomas Mann** (1875-1955), jehož román *Buddenbrooks* ([ˈbudɛbroːks], 1901), líčící osudy jedné severoněmecké měšťanské rodiny v gründerké době, se stal klasickým dílem moderní německé literatury. Jeho spíše k ironii a k expresi tíhnoucí bratr **Heinrich Mann** (1871-1950) se proslavil groteskním, povrchní kulturnost kritizujícím románem *Professor Unrat* (1905). Román byl zfilmován pod titulem *Der blaue Engel* (režie Josef Sternberg, s Marlene Dietrichovou v hlavní roli). V raném díle **Hermann Hesseho** (1872-1962) se spojují realistické tendence s rysy romantickými a subjektivistickými. Platí to pro anticivilizačně laděný příběh básníka se selskými kořeny *Peter Camenzind* (1904) i pro tragický osud chlapce, jenž nevydržel tlak školního prostředí *Unterm Rad* (1906).

13. Expresionismus (1910-1920)

Expresionismus je literární hnutí, které protestuje proti veškeré minulé kultuře, pokládá ji za úpadkovou a prolhanou, hlásá konec starého světa (často symbolizovaného moderním velkoměstem) a současně ohlašuje zrod nového. Na jedné straně tedy apokalyptické vize, na druhé straně neurčité utopické představy o lepší budoucnosti. Za války se u mnoha expresionistů objevují silné pacifistické rysy. Ani ideově, ani pokud jde o formální stránku, není expresionismus hnutím jednotným. Názorová škála je široká, od autorů, směřujících k socialismu až po autory později fašizující. Po formální stránce je častý patos, výkřiky, groteska, nekonvenční používání jazyka. Časté jsou vize, vyznání, typickým tématem je vzpoura synů proti otcům.

K předchůdcům a připravovatelům expresionismu patří dramatik a básník **Frank Wedekind** (1864-1918) a to jak tónem svých děl tak i jednoznačným odmítáním světa buržoazie. Jeho

nejvýznamnějším dílem jsou na sebe navazující hry *Erdgeist* (1895) a *Die Büchse der Pandora* (1902), v nichž proti světu měšťáků staví svět pudů. **Carl Sternheim** (1881-1942) v řadě groteskních a satirických komedií *Aus dem bürgerlichen Heldenleben* (1910-1915), psaných neobvyklým jazykem, kritizuje život a morálku buržoazních vrstev.

Z expresionisticky zaměřených básníků uveďme následující. Melodické a tklivým smutkem naplněné básně **Georga Trakla** [tra:kl] (1887-1914) líčí rozklad a tušení smrti. Apokalyptické vize měst podává ve formálně dokonalých verších **Georg Heym** (1887-1912). Pro nihilistické básně lékaře **Gottfrieda Benn**a (1886-1956) je charakteristické evokování zmaru (*Morgue und andere Gedichte*, 1912). Poezie **Johannese R. Bechera** (1891-1957) z tohoto období má vizionářský ráz (*An Europa*, 1916).

Z expresionistických dramatiků jsou nejvýznamnější **Georg Kaiser** (1878-1945), který ve dvoudílné, k abstraktním typům postav tíhnoucí hře *Gas* (1918, 1920) líčí svět monstrózní techniky. **Ernst Toller** (1893-1939) ve svých lyrizujících a patetizujících hrách zachytil vzestup a ústup revoluční vlny v Německu (*Masse Mensch*, 1921).

K expresionismu bývají řazeni i dva velcí pražští autoři. **Franz Werfel** (1890-1945), slavný romanopisec, sem patří především svými básnickými začátky. **Franze Kafku** (**Franz Kafka**, 1883-1924), líčícího záhadnost a absurditu světa a nemožnost proniknutí k podstatě bytí v románech *Der Process* (sic! - v manuskriptu, v Krit. vyd. u S. Fischera Proceß; 1925), *Das Schloss* (1926); *Der Verschollene* (*Amerika*, 1927), spojuje s expresionisty mj. časté zdůrazňování generačního sporu otec-syn.

Expresionismem, který dozníval ještě ve 20. letech, byli více méně zasaženi mnozí autoři (např. Heinrich Mann).

14. Výmarská republika (1920 - 1933)

Do tohoto období zahrnujeme německou literaturu od porážky německé revoluce až po rok 1933. Je to doba, v níž byl patos expresionismu vystřídán věcnějším pohledem (někdy se objevuje z výtvarného umění převzatý termín NEUE SACHLICHKEIT). oblíbě se těší próza, blízká svou střízlivostí literatuře faktu. Značně na literaturu působí psychoanalýza.

20. léta jsou i obdobím velkého rozkvětu literatury socialistické. V roce 1928 byl založen *Bund proletarischrevolutionärer Schriftsteller Deutschlands*, v němž se sdružili levicoví spisovatelé, a to jednak přímo píšící dělníci (např. **Karl Grünberg**, **Hans Marchwiza**, **Willi Breidel**). jednak s komunistickou stranou sympatizující autoři či její členové (např. **Johannes R. Becher**, **Friedrich Wolf**, **Ludwig Renn**, **Anna Seghers**). Z levicových dramatiků, kteří

vystoupili ve 20. letech, je nejvýznamnější **Bert(olt) Brecht** (1898-1956), který si po řadě úspěchů v Německu získal hrou *Die Dreigroschenoper* (1928) světové uznání.

K německy psané socialistické literatuře patří i někteří autoři z našich zemí. Jsou to především reportér **Egon Erwin Kisch** (1885-1945), prozaik **Franz Carl Weiskopf** (1900-1955) a básník **Louis Fünberg** (1909 -1957).

V této době pokračují v tvorbě významnými díly mnozí autoři už zmínění. **Thomas Mann** píše úvahový román *Der Zauberberg* (1924), v němž se pokouší o zachycení duchovního klimatu doby, **Hermann Hesse** se v románě *Der Steppenwolf* (1927) soustřeďuje na vnitřní rozpolcenost moderního člověka.

Typickým dílem těchto let je román *Berlin Alexanderplatz* (1929) **Alfreda Döblina** ([ˈdø:bli:n],[dø:'bli:n], 1878-1957), v němž se autor snaží zachytit složitý život velkoměsta pomocí nejrůznějších moderních technik (montáž novinových a statistických materiálů, různé jazykové vrstvy, střídání vypravěče, vnitřní monology). Jiným typickým autorem těchto let je **Leonhard Frank** (1882-1961), líčící v románě *Das Ochsenfurter Männerquartett* (1927) těžké následky poválečné inflace. **Arnold Zweig** (1887-1968) se v románě *Der Streit um den Sergeanten Grischa* (1927) zamýšlí nad mechanismem světové války. Jednou z neúspěšnějších knih doby je pacifistický román *Im Westen nichts Neues* (1929) **Ericha Marii Remarqua** (**Erich Maria Remarque**; 1898-1970), v němž je válka, chápána jako iracionální zlo, líčena bez iluzí a bez příkras.

Z rakouských prozaiků dosáhli po 1. světové válce značné popularity mistr novely a krátké povídky **Stefan Zweig** (1881-1942), který ve 20. letech vydal řadu literárních portrétů *Baumeister der Welt* (1920-1928), **Joseph Roth** (1894-1939), jenž v románě *Radetzkymarsch* (1932) se značnou dávkou nostalgie vylíčil konec Rakousko-Uherska, **Robert Musil** (1880-1942), zachycující v nedokončeném vícesvazkovém románu-eseji *Der Mann ohne Eigenschaften* (1930, 1933, 1943 – „kompletně“ byl vydán rukopis nehotového románu teprve na CD-ROMu, čtenáři znají vesměs pouze dvou- až třísvazkovou edici Adolfa Frisé, z níž vychází i čes. překlad), jehož hrdinou je nerozhodný mladý intelektuál, bezvýchodnost a chaotičnost staré monarchie (*Kakanien*). Musil žil také v Brně na ul. Augustinská (dnešní Jaselská 10) a kdyby byl mytizovatelný jako Kafka, mluvilo by se dnes o Musilově Brně (*Stadt B.* v jeho románu). Musil je také vzdáleným příbuzným proslulého orientalisty a cestovatele Aloise Musila. **Hermann Broch** (1886-1951) v trilogii *Die Schlafwandler* (1931-1932) analyzuje rozpad hodnot v epoše imperialismu.

15. Německá literatura v exilu (1933 - 1945)

Nástup národních socialistů k moci v roce 1933 znamenal zglajchšaltování celé kultury včetně literatury. Většina významných autorů opustila Německo a postupně došlo k vytvoření několika zahraničních spisovatelských center. Nejdůležitější z nich byla v Sovětském svazu (**Johannes R. Becher**, **W. Bredel**), ve Spojených státech (**T. Mann**, **H. Mann**, **Bertolt Brecht**, **Lion Feuchtwanger**, **Franz Werfel**) a v Mexiku (**A. Seghers**, **Ludwig Renn**, **Egon Erwin Kisch**). Pro řadu autorů bylo jednou z přestupních stanic na útěku před nacismem i Československo (např. pro **T. Manna** nebo **Oskara Maria Grafa** /poslední v Brně/).

V oficiální národně-socialistické literatuře se zdůrazňovaly látky a témata jako germánská minulost, vůdcovské principy, blízkost lidu a spojení s půdou, antisemitismus. Formální postupy posilovaly patos a lidovost (*Volksverbundenheit*, *Volksgetragenheit*). Státem byla vytvořena spisovatelská organizace Reichsschrifttumskammer, řízená přímo Goebbelsovým ministerstvem propagandy. Knihy pokrokových autorů byly demonstrativně spáleny v květnu 1933 a vyřazovány z knihoven, modernistická a netradiční díla byla pokládána za „zvrhlou“ literaturu (ENTARTETE LITERATUR).

I v Německu však zůstali někteří autoři, kteří se nacismu nepřizpůsobili a buď se odmlčeli, či se zaměřili na únikové náměty (**Erich Kästner**, **Hans Fallada** a další). Po válce se v této souvislosti často mluvilo o tzv. vnitřní emigraci (INNERE EMIGRATION).

K nejvýznamnějším literárním dílům, vytvořeným v emigraci, patří románová tetralogie **Thomase Manna** *Joseph und seine Brüder* (1933-1943), historické vývojové romány **Heinricha Manna** *Die Jugend des Königs Henri Quatre* (1935) a *Die Vollendung des Königs Henri Quatre* (1938), romány *Das siebte Kreuz* (1942) a *Transit* (1944) **Anny Seghersové** (**Anna Seghers**, [ze:g ...]), **Brechtovy** hry *Mutter Courage und ihre Kinder* (1939) a *Leben des Galilei* (1939) a románová trilogie **Liona Feuchtwangera** (1884-1958) o Josefu Flaviovi (*Der jüdische Krieg*, 1932; *Die Söhne*, 1935; *Der Tag wird kommen*, 1942). **Hermann Hesse** dokončil ve Švýcarsku svůj vrcholný román *Das Glasperlenspiel* (1943).

16. Německy psaná literatura po roce 1945

Po prohrané válce došlo brzy k faktickému rozdělení Německa na dvě části a později k vytvoření dvou německých států, NDR a SRN (v době reálného socialismu zkracována pouze NSR). Toto období proto rozdělíme na tři samostatné oddíly, a to na literaturu NDR, literaturu SRN a na ostatní německy psanou literaturu.

a) Literatura NDR

Z emigrace se do NDR (zprvu do sovětského okupačního pásma) navrátila řada významných autorů starší a střední generace. Byli to: **Johannes R. Becher** (1891-1958), který se mj. stal prvním ministrem kultury NDR (B. je také autorem textu hymny NDR /hudba Hanns Eisler/); **Bertolt Brecht** (vlastně Eugen Berthold Friedrich Brecht, 1898-1956) založil a až do své smrti řídil divadlo BERLINER ENSEMBLE, v němž inscenoval především své vlastní hry; **Arnold Zweig** pokračoval dále v práci na svém románovém cyklu *Der große Krieg der weißen Männer*; **Anna Seghers**ová (1900-1983) napsala řadu nových románů a novel (*Die Entscheidung*, 1959; *Das Vertrauen*, 1968) a dlouhou dobu (1950 bis 1978) byla předsedkyní svazu spisovatelů; **Friedrich Wolf** (1888-1953) se dále věnoval dramatu (*Bürgermeisterin Anna*, 1950), **Willi Bredel** (1901-1964) dokončil v NDR svou trilogii *Verwandte und Bekannte* (1941, 1949, 1953). Zlom ve vztahu spisovatelů a státu znamenal rok 1976. Tehdy byl písničkář **Wolf Biermann** (* 1936), který v roce 1953 přesídlil z Hamburku do NDR, zbaven občanství NDR a byl mu znemožněn návrat do Berlína. Proti zbavení občanství tehdy protestovali **Stephan Hermlin**, **Sarah Kirsch**, **Christa Wolf**, **Volker Braun**, **Franz Fühmann**, **Stefan Heym**, **Günter Kunert**, **Heiner Müller**, **Rolf Schneider**, **Gerhard Wolf**, **Jurek Becker** a **Erich Arendt**. Bylo to poprvé v dějinách, kdy významní intelektuálové vystoupili proti režimu. **Anna Seghers**, **Hermann Kant**, **Erik Neutsch**, **Paul Wiens**, **Konrad Wolf** a **Peter Hacks** postup vlády v Biermannově případě veřejně obhajovali. V roce 1979 bylo 9 spisovatelů vyloučeno ze svazu (mj. **Stefan Heym**, který se vrátil po válce do NDR z amerického exilu, a **Erich Loest**, vězněný v letech 1957-1964 v nechvalně známém vězení *das Gelbe Elend* v Budyšině /Bautzen/) a řada odešla již 1977 do SRN: básnířka **Sarah Kirsch**ová; básník a překladatel zejména V. Holana a J. Skácela **Reiner Kunze** (*1933; překládal na 40 českých autorů – řada lit. ocenění), jehož próza *Die wunderbaren Jahre* vyšla v SRN a měla za následek jeho vyloučení ze svazu spisovatelů; **Jurek Becker** (1937-1997), autor románu *Jakob der Lügner* (1968), jehož filmová podoba přinesla NDR jediného Oskara. **Günter Kunert** (* 1929), básník a autor krátkých próz, majících parabolické či anekdotické zaměření (*Die geheime Bibliothek*, 1973) opustil NDR v roce 1979. I pro autory, kteří zůstali v NDR, se stávají západoněmecká nakladatelství klíčová: finančně i jako možnost publikace, kdyby nějaká kniha byla v NDR zakázána. Nepíší již jen pro čtenáře v NDR.

K nejpopulárnějším autorům NDR, patřil **Erwin Strittmatter** (1912-1994), romanopisec a novelista, čerpající především z vesnického prostředí (romány *Ole Bienkopp* 1963; *Der Wundertäter*, 1957, 1973, 1978; *Der Laden*, 1983, 1987, 1992). **Hermann Kant** (* 1926), dogmatický nástupce Anny Seghers ve funkci předsedy svazu spisovatelů, v panoramatickém románu *Das Impressum* (1972) rekapituluje na řadě různých, mnohdy anekdotických příběhů dějiny NDR, a v románu *Der Aufenthalt* (1977), jehož hrdina je vyšetřován v Polsku po roce 1945 pro domnělé válečné zločiny, otevřel v NDR tabuizované téma. Kant, který se svého času zasazoval o „vyemigrování“ (*Ausbürgerung*) Reinera Kunzea, dosáhl soudním rozhodnutím odstranění svého jména ze zveřejněného výtahu ze svazku Stasi vedeného na Reinera Kunzea (*Deckname Lyrik*). **Christa Wolfová** (* 1929), vypravěčka, používající moderních stylistických prostředků (*Nachdenken über Christa T.*, 1968; *Die Kindheitsmuster*, 1977, do češtiny přeloženo jako *Vzory dětství* /slovem Muster se myslí textilní „vzorek“/) dosáhla vrcholu popularity v roce 1983, kdy vyšla její povídka *Kassandra*, vnitřní monolog dcery trójského krále, propojující téma moci a jejího zneužití s úvahami o úloze ženy v dějinách. Po vydání knihy *Was bleibt* v listopadu 1989, v níž líčí, jak byla v roce 1979 sledována Stasi, se stala předmětem ostrých polemik u západoněmecké kritiky. Nejen proto, že sama byla prominentkou v NDR, ale i jako odpůrkyně sjednocení a symbol jedné generace samostatné NDR. Na její obranu vystoupili Wolf Biermann i Günter Grass. Další polemiky následovaly, když v roce 1993 vyšlo najevo, že byla v letech 1959-1962 spolupracovnicí Stasi (*inoffizielle Mitarbeiterin – IM*).

Z básníků nejvíce proslul **Johannes Bobrowski** ([bo'brofski], 1917-1965), který se v celém svém díle básnickém i prozaickém (romány *Levins Mühle*, a *Litauische Claviere*, 1966) zaměřil tematicky na oblast vztahů mezi Německem a jeho východními sousedy. **Stephan Hermlin** ([herm'li:n], vl. jm. Rudolf Leder, *1915), lyrik patetického zaměření a přísné formy, zaujal v roce 1979 svojí autobiografií *Abendlicht*, jež vyprovokovala 1996 Karla Corino k napsání biografie *Außen Marmor, innen Gips. Die Legenden des Stephan Hermlin*. **Volker Braun** (1939), autor nekonvenčních veršů, próz i divadelních her, provokoval komunistický establishment především svou parafrází na Goethova Fausta, nazvanou *Hinze a Kunze*: stavebník dělník Hinze uzavře smlouvu se stranickým tajemníkem Kunzem a udělá kariéru (hra *Hans Faust*, 1968; nová jevištní verze 1973 jako *Hinze und Kunze, Berichte von Hinze und Kunze*, 1983; *Hinze-Kunze-Roman*, 1985). **Franz Fühmann** (1922), básník a prozaik, věnující se soustavnému překládání české poezie (zejména dílu Františka Halase), reflektuje ve svém díle sebekriticky podlehnutí nacistické i komunistické ideologii (*Zwanzig*

Tage oder Hälfte des Lebens, 1973; *Säienzfiktschn* (1981), *Vor Feuerschlünden* (v NSR/SRN jako *Der Sturz des Engels*, 1982)

Nejvýznamnějšími dramatiky (kteří všichni vyšli tak či onak z Brechta) byli **Helmut Baierl** (1926) s komedií *Frau Flinz* (1961); komediograf **Peter Hacks** (1928-2003), který přesídlil roku 1955 z Mnichova do východního Berlína a po konfliktu s cenzurou v roce 1963 se politicky brizantním tématům vyhýbal psaním knih pro děti a dramaturgií tradičních námětů (blankversem psaná komedie *Adam und Eva* 1973) a monodrama *Ein Gespräch im Hause Stein über den abwesenden Herrn von Goethe*, 1976. **Heiner Müller** (1929), který rovněž adaptuje starší díla a látky, na rozdíl od Hackse je však pesimistou a rozeným tragikem ("Philoktet", 1968; "Hamletmaschine", 1979). Velké popularity dosáhl počátkem 70. let **Ulrich Plenzdorf** (*1934) svou hrou *Die neuen Leiden des jungen W.* (1972), v níž hovorovým jazykem konfrontuje problémy mladých lidí s problémy, před které byl postaven Goethův Werther. V roce 1978 získal svou povídkou *kein runter kein fern*, která v NDR nikdy nevyšla, Cenu Ingeborg Bachmannové. Po roce 1989 se uplatňuje Plenzdorf především jako scénárista.

Srůstání německé literatury se neobešlo bez osobních útoků a ztráty prestiže kdysi oslavovaných autorů. Literárně nejzajímavější prózy, reagující na znovusjednocení Německa, pracují s jazykovým experimentem – **Reinhard Jirgl** (*1953) : *Hundsnächte* (1997), ale pohrávají si při zachycení epizod z všedních dnů ve východoněmecké provincii se stylem amerických kriminálních příběhů – **Ingo Schulze**: *Simple Storys* (1998). Humoristický přístup zvolil **Thomas Brussig** (*Helden wie wir*, 1995). Žánrem, jehož obliba je v devadesátých letech srovnatelná ve starých i nových spolkových zemích, se stala autobiografie, příp. historicky zaměřená románové biografie postav druhé poloviny 20. století (**Günter de Bruyn** [broyn], **Franz Fühmann**, **Heiner Müller**).

Zajímavým tématem se stává i pro autory žijící po WENDE v Nových spolkových zemích dříve režimem reálného socialismu tabuizovaný útěk a vyhnání etnických Němců (VOLKSDEUTSCHE) z území obývaných před válkou a jejich následná integrace do společnosti v Německu. (Místo výrazu VERTREIBUNG, VERTRIEBENER se v Sovětské okupační zóně (SOWJETISCHE BESATZUNGSZONE, SBZ), tedy od r. 1949 NDR, oficiálně užívalo výrazu UMSIEDLUNG, UMSIEDLER, v letech 1948 popř. 1950 však i tyto výrazy zmizely z oficiálního slovníku bez náhrady. – Dřívější texty osobně nezasazených autorů v NDR, Anny Seghersové *Die Umsiedlerin* (1950), Erwina Strittmattera *Tinko* (1954) a Helmuta Baierla *Frau Flinz* (1964), poplatné doktríně socialistického realismu, sledují spíše zapojení do

budování socialismu (srv. v čes. lit. s koloniálním románem *Nástup* Václava Řezáče – postava komunisty Palmeho). Teprve v 80. letech vznikaly v NDR dokumentární texty s tématem nuceného vysídlení např. román **Ursuly Höntsch-Harendt**ové *Wir Flüchtlingskinder* /1985/ těžící z autobiografie a dokumentace. Z proponované trilogie napsala autorka už jen druhý díl *Wir sind keine Kinder mehr* /1990/).

Na Západě jakoby znovu uvedl tuto problematiku do literatury (z dřívějších autorů se jí zabývali Siegfried Lenz, Peter Härtling pobývající mj. v Olomouci a Brně, a Brechtův žák Horst Bienek, rodák z polských Glivic (Gleiwitz), který po několika letech v nechvalně proslulém sibiřském gulagu Vorkuta odešel do SRN) mimo vyhnanecké prostředí **Günter Grass** svou novelou *Im Krebsgang* (2002), na Východě se jí věnoval např. **Jörg Bernig** *Niemandszeit* (2002) příběhem ze severních Čech na česko-polsko-německém pomezí, polemizujícím s Benešovými dekrety, **Reinhard Jirgl** experimentálním románem *Die Unvollendeten* (2003), který navazuje na poetiku Arno Schmidta a líčí osud čtyř sudetoněmeckých žen z Chomutova, a **Christoph Hein** (*1944), který na sebe upozornil už v době NDR (např. *Der fremde Freund*/ v záp. Německu pod titulem *Drachenblut*/, *Horns Ende*, *Der Tangospieler*), románem *Landnahme* (2004), příběhem vyhnance-outsidera přicházejícího do saského maloměsta z polské Vratislavi (Wrocław, Breslau).

b) Literatura SRN

Na rozdíl od NDR, kde zejména v prvních letech tvořili jádro autorů navrátilci z emigrace, začíná se v SRN (a předtím v západních okupačních pásmech) téměř od nuly a uplatňují se hlavně lidé, kteří teprve po válce začínají publikovat. Většina z nich se připojila k volnému seskupení GRUPPE 47.

Prvním velkým autorem je **Wolfgang Borchert** (1921-1947), který ve hře *Draußen vor der Tür* (1946) i ve svých expresionisticky zabarvených prózách vylíčil pocity těch, kteří se po letech vrátili z fronty.

Největší světové proslulosti z autorů SRN dosáhl nesporně nositel Nobelovy ceny za literaturu (1972) **Heinrich Böll** (1917-1985), a to svými novelami a krátkými povídkami (je mistrem tohoto žánru) i romány (*Billard um halb zehn*, 1959; *Ansichten eines Clowns*, 1964 (zfilmovaný Vojtěchem Jasným, 1976); *Gruppenbild mit Dame*, 1971; *Die verlorene*

Ehre der Katharina Blum; 1974). Je důsledným kritikem západoněmecké skutečnosti z pozic křesťanského humanismu, při čemž u něho stále více sílí rysy anarchismu.

Günter Grass (pův. Graß, 1928), rovněž nositel Nobelovy ceny za literaturu (1999), je sociálně-demokraticky zaměřený prozaik, dramatik a básník, podává svou kritiku západního způsobu života často s barokním a vitalitou překypujícím stylem (např. bizarní výchovný román *Die Blechtrommel* (1959, zfilmovaný 1979 Volkerem Schlöndorffem *Die Blechtrommel/ Le tambour*), román o válečných událostech v Gdaňsku a poválečném Německu, jak je vnímal malý bubeník, který přestal růst. Popularitě tohoto prvního dílu Gdaňské trilogie se přiblížil *Der Butt* (1977), mnohvrstevný román o historiky zamlčovaných dějinách a o feministickém tribunálu, soudícím v roce 1974 platýze, který tak dlouho nadržoval mužům, až přivedli svět na pokraj ekologické a sociální katastrofy. Vzpomínkovým svazkem *Beim Häuten der Zwiebel* (2006) vyvolal nositel Nobelovy ceny polemiku o své morální integritě svým pozdním přiznáním, že byl jako mladý voják příslušníkem zbraní SS (WAFFEN SS).

Martin Walser (1927), tvůrce rozsáhlých společensko-kritických a absurditu života odhalujících románů (*Halbzeit*, 1960) se v 70. letech krátce sblížil s marxistickou levicí (román *Die Gallistl'sche Krankheit*, 1972). V roce 1998 naopak svou řečí při přejímání Mírové ceny německých knihkupců hovořil o „instrumentalizaci naší viny“, odmítl Osvětim jako prostředek zastrašování a jako povinný rituál a hájil možnost zvolit si jako vyprávěč perspektivu, při níž při líčení válečných let 1938-1945 nepadne ani zmínka o Osvětimi (román *Ein springender Brunnen*, 1998).

Moderní americkou prózou byl ovlivněn **Siegfried Lenz** (1926), který ve svých románech i povídkách velmi často líčí mezní situace. S nacistickou minulostí a s problémem viny a povinnosti se vyrovnává ve svém nejlepším románě *Deutschstunde* (1968). Polemikou s vyhnaneckým pojetím domoviny je román *Heimatmuseum*, 1978.

Alfred Andersch (1914-1980) spojuje ve svých románech moderní formální postupy s realistickým líčením. Častým námětem je útěk a zklamání z komunismu (román *Sansibar oder der letzte Grund*, 1957). 1974 vyšel Anderschův formálně nejdokonalejší román *Winterspelt* (čes. "Bouře v Ardenách") – o neschopnosti „důstojnické internacionály“ zastavit zbytečné krveprolití a možnostech nekapitulovat ani v zdánlivě beznadějných situacích a neakceptovat determinovanost individuální existence.

Líčení života a problémů dělnictva i ostatních pracujících si vytyčila jako hlavní úkol skupina Gruppe 61, jejímž nejznámějším představitelem je **Max von der Grün** (1926). Světově proslulým je levicový nezávislý reportér **Hans Günter Wallraff** (1942), který ve svých

knihách odhaluje zlořády v bulvárním tisku (kniha *Der Aufmacher*, 1977, odhaluje např. způsob redakční práce v novinách Springerova koncernu *Bild*) či nelidské zacházení s ilegálními tureckými dělníky (*Ganz unten*, 1985).

Z dramatiků SRN se nejvíce proslavili moralizující **Rolf Hochhuth** (* 1931), autor problémové hry o postojích papeže Pia XII. za 2. světové války (*Der Stellvertreter*, 1963), absurdnímu dramatu blízký **Wolfgang Hildesheimer** (*1916), z mladší generace pak s formou i jazykem experimentující **Peter Handke** (* 1942), původem z Rakouska (*Publikumsbeschimpfung*, 1966) a sociálně kritický **Franz Xaver Kroetz** (* 1946), člen DKP v letech 1971-1980, který od naturalistických počátků přešel ke hrám realističtějšími a politicky angažovaným (*Oberösterreich*, 1972). Konzervativně orientovaný dramatik a prozaik **Botho Strauß** ['bo:to], ve svých hrách konfrontuje banální a mytologické situace. Jeho hra *Der Park* (1983) je zcizující variací na Shakespearův Sen noci svatojánské, *Ithaka* (1996) posledních zpěvů eposu Odyssea.

Klasikem rozhlasové hry, která byla zejména po válce velmi populární, se stal básník **Günter Eich** (1907-1972).

c) Německy psaná literatura Švýcarska, Rakouska a jiných oblastí

Mezi nejoblíbenější poválečné německy píšící autory patří dva Švýcaři. Dramatik a prozaik **Friedrich Dürrenmatt** (1921-1990) ve svých tragikomediiích, které mají formálně leccos společného s Brechtem, kritizuje z pozic iracionalismu a skepse současnou nehumánní společnost (*Der Besuch der alten Dame*, 1956; *Die Physiker*, 1963). **Max Frisch** (1911-1991), Brechtem ovlivněný autor parabolických her (*Andorra*, 1961), zkoumá ve svých kusech otázku identity člověka. Tentýž problém je i hlavní osou jeho románů (*Mein Name sei Gantenbein*, 1964).

Mistr krátké prózy **Peter Bichsel** (* 1935) se proslavil především drobnými prózami *Kindergeschichten* (1969), *Schulmeistereien* (1985) a *Zur Stadt Paris*, jejichž tématem jsou obtíže při hledání smyslu individuální existence, pokud se člověku nepodaří svůj život někomu vyprávět.

Z rakouských autorů si zaslouží zmínky dramatik **Fritz Hochwälder** (1911-1986), autor dramatu *Das heilige Experiment* (1943, o jezuitském státu na území Paraguaye, jenž byl 1767 zlikvidován, protože svým zacházením s indiány a uplatněním spravedlivého řádu představoval nebezpečný precedens ve světě moci a hromadění bohatství). Hochwälder psal

především aktualizující historické hry, např. *Der öffentliche Ankläger* (1948) o strachu tyranů v době jakobínského teroru v roce 1793.

Nositelem Nobelovy ceny za literaturu se stal v roce 1981 prozaik **Elias Canetti** (1905-1994), autor tragikomického románu z vídeňského prostředí *Die Blendung* (1935), který si získal širší publicitu až v 60. letech. Canetti pocházel ze sefardské rodiny v bulharském Russe/tehdy nazývaném Rustschuk. Dětství v Bulharsku, Anglii, ve Vídni a dospívání v Curychu je věnován první díl jeho autobiografie, nazvaný *Die gerettete Zunge. Geschichte einer Jugend* (1977).

Ilse Aichingerová (*1921), píše prózy a rozhlasové hry, v nichž dominují prvky podobenství a fantazie (*Die Spiegelgeschichte*, 1949).

Autorkou filozofických, stylově novátorských próz (románu *Malina*, 1971) byla z Rakouska pocházející básnířka **Ingeborg Bachmann**ová (1926-1973).

Originálem poválečné rakouské literatury je *Übertreibungskünstler* **Thomas Bernhard** (1931-1989), který studoval zpěv, režii a herectví. Jeho dozrávání ovlivnil umělecky založený dědeček a literát. Autobiografické knihy: *Die Ursache, Der Keller, Der Atem, Die Kälte, Ein Kind* (1975-1982). Také tuberkulóze vděčí jeho próza za existenciální ladění (nemoc, smrt, sebevražda, hloupost a zoufalství) a pesimismus (vliv Schopenhauerovy filozofie). Jeho sociálně izolované postavy se často fanaticky obětují nějakému sterilnímu uměleckému „dílu“. Bernhard proslul svým literárně dovršeným monomanickým hyperbolickým spíláním (muzikální parlando rakouštiny!), s nímž v občanském životě korespondovala řada (soudních) sporů s okolím (např. prozatímní zákaz distribuce jeho knih pro Rakousko). Jeho dramata (jsou spíše libreta psaná na míru (Bernhardu Minettimu / *Minetti. Ein Porträt des Künstlers als alter Mann*, 1977) a hercům z trupy režiséra **Clause Peymanna** - inscenoval premiéry Bernharda). Jeho lyriku ovlivnil Trakl a Rilke. Nejrozsáhlejší knihou je travestie uměleckého románu *Auslöschung* (1986).

Nobelovu cenu za literaturu obdržela 2004 také kontroverzní básnířka, zejména však spisovatelka a dramatička **Elfriede Jelinek**ová (1946), v letech 1974-1991 členka Komunistické strany Rakouska. Zaměřuje se především na postavení ženy ve společnosti, uplatňujíc feministickou kritiku, satiru, ironii, jazykové experimenty. Kritika jí vytýkala mj. pornografičnost. V románu *Die Klavierspielerin* (1983, zfilmování) líčí patologický vztah mezi matkou a dcerou (do značné míry s autobiografickým pozadím), projevy narcismu a pervertované lidské sexuality.

Surrealismem ovlivněný a hermetickou poezií píšící **Paul Celan** ([ce'la:n], vl. jm. Paul Antschel, 1920-1970) ve svých raných básních líčil osud Židů za války, v pozdějších sbírkách

soustředil především na zkoumání možnosti a nemožnosti komunikace, na možnosti a meze jazyka – sbírka *Sprachgitter* (1959), s četnými oxymóry vyvolala především negativní kritiku současníků, protože se nechtěli smířit, že báseň nereferuje o mimoliterární skutečnosti, nýbrž sama svou realitu vytváří.

S různými jazykovými vrstvami experimentuje básník a prozaik **H.C. Artmann** (: Hans Carl, plná podoba se neuzívá, spíše naopak lze jméno zkrátit na důvěrnější „H.C.“, 1921-2000), který psal i ve vídeňském dialektu (*med ana schwoazzn dintn*, 1958) a patřil k Wiener Gruppe, provokující konzervativní vídeňskou literární scénu 50. let. **Ernst Jandl** (1925-2000) jejím členem nebyl, ale svými jazykovými hříčkami, inspirací dadaismem a důrazem na živý přednes textů se její poetice blížil. Jeho báseň *lichtung* (...*lechts und rinks kann man nicht velwechsern*) ze sbírky *Laut und Luise* (1966) patří k nejcitovanějším.

Ve Švédsku nalezla roku 1940 útočiště později Nobelovou cenou vyznamenaná básnířka **Nelly Sachs**ová (1891-1970), jejíž celé poválečné dílo je žalozpěvem nad milióny Židů, umučených v nacistických vyhlazovacích táborech (*In den Wohnungen des Todes*, 1947). Rovněž ve Švédsku žil **Peter Weiss** (1916-1982), jeden z významných německy píšících dramatiků. Ovlivněn Brechtem vytvořil své vrcholné dílo *Die Verfolgung und Ermordung Jean Paul Marats dargestellt durch die Schauspielgruppe des Hospizes zu Charenton unter Anleitung des Herrn de Sade* (1964), v němž využil takřka všech prostředků moderního divadla.

Doporučená literatura:

SCHLOSSER, Horst Dieter. *Dtv-Atlas zur deutschen Literatur. Tafeln und Texte*. München, dtv, 1987³ (nebo ještě lépe novější, dobré repetitorium k přípravě na zkoušky atd.).

BAHR, Ehrhard (vyd.). *Dějiny německé literatury: Kontinuita a změna. Od středověku po současnost*. Sv. 1: *Od středověku po baroko*. Překl. Veronika Dudková, Johana Gallupová. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0642-9 (ISBN 80-246-1017-5).

BAHR, Ehrhard (vyd.). *Dějiny německé literatury: Kontinuita a změna*. Sv. 2: *Od osvícenství k době předbřeznové*. Přel. Markéta Kachlíková. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1048-5 (ISBN 80-246-1017-5).

BAHR, Ehrhard (vyd.). *Geschichte der deutschen Literatur: Kontinuität und Veränderung: Vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Bd. 3: Vom Realismus bis zur Gegenwartsliteratur.* Tübingen: Francke Verlag, 1988. ISBN 3-7720-1742-8.

Jako repetitoria dějin německé literatury na zkoušku se hodí zejména jednosvazkové práce, např.:

ROTHMANN, Kurt. *Kleine Geschichte der deutschen Literatur.* Stuttgart: Reclam, 1985⁷ (raději novější vyd.)

Ke zkoušce z Úvodu ... pak i jednosvazkové středoškolské učebnice (některé k dispozici u vedoucího semináře)

Německy psanou literaturu z českých zemí najdeme u:

MÜHLBERGER, Josef. *Geschichte der deutschen Literatur in Böhmen 1900-1939.* München—Wien: Langen, 1981. ISBN 3-7844-1879-1. (Tschechische Übers.: J.M. *Dějiny německé literatury v Čechách 1900–1939.* Übers. v. Veronika Dudková. Ústí nad Labem: albis international, 2006. ISBN 80-86971-11-2. (Obsahuje mj. bio-bibliografické údaje k autorovi, neúplnou bibliografii překladů uváděných autorů do češtiny.)

KOSATÍK, Pavel. *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy.* Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 2001. ISBN 80-85844-79-6.

Autory v československém exilu najdeme nejdostupněji v:

BECK, Miroslav—Veselý, Jiří. *Exil und Asyl: Antifaschistische deutsche Literatur in der Tschechoslowakei.* Berlin (O.): Volk und Wissen, 1981.

Pěkným výstupem brněnských studentů germanistiky pod vedením lektorů je brožura k stejnojmennému projektu zahrnujícímu česky i německy píšící osobnosti brněnské kultury ve 20. století (<http://www.literarischer-spaziergang.wz.cz/de/>):

Literární toulky Brnem/Literarischer Spaziergang Brünn. Brno: „Germanistika“ FF MU, 2006.

Literární druhy a žánry v německé literatuře

Literární druh (DIE LITERARISCHE GATTUNG) je pojem širší. Obvykle se veškerá literatura dělí na tři druhy: epiku (DIE EPIK), lyriku (DIE LYRIK) a drama (DAS DRAMA). (Goethe v poznámkách k *Westöstlicher Diwan* z r. 1819 uvádí: *Es gibt nur drei echte Naturformen der Poesie: die klare erzählende, die enthusiastisch aufgeregte und die persönlich handelnde: Epos, Lyrik und Drama.*) Je však samozřejmé, že existuje řada přechodných jevů (např. epické divadlo - EPISCHES THEATER). Žánr (DAS GENRE) je pojem užší. Obvykle se jím označují jednotlivé specifické literární útvary v rámci jednotlivých druhů, přičemž rozlišovací kritéria mohou být obsahová (kriminální román - DER KRIMINALROMAN), formální (román v dopisech, epistolární román – DER BRIEFROMAN) i jiná.

a) EPIKA

V epických dílech, která bývají objektivnější než lyrika a subjektivnější než drama, vystupuje do popředí jejich vyprávěcí ráz. Často se rozlévají do šíře (epická šíře - EPISCHE BREITE) a obsahují řadu epizod (DIE EPISODE). Důležitým činitelem je stanovisko vypravěče (DER STANDPUNKT DES ERZÄHLERS) - nejběžnější je vyprávění v třetí osobě (ER-FORM), časté je i vyprávění v první osobě (ICH-FORM). Epická díla mohou být skládána jak veršem tak prózou. Ve starších obdobích převažovala díla veršovaná, v současné době jsou nejdůležitější formy prozaické.

Některé významnější epické útvary (od tzv. velké epiky přes střední k drobné epice):

Epos (DAS EPOS) je delší vyprávěcí skladba ve verších, rozbíhající se do šířky, časté jsou epizody a podrobné popisy a líčení.

Friedrich Gottlieb Klopstock: *Der Messias* (1748-1773), **Johann Wolfgang (von) Goethe**: *Hermann und Dorothea* (1797).

Hrdinský epos (DAS HELDENEPOS) čerpá látku z lidových a národních hrdinských pověstí, autor většinou anonymní: *Nibelungenlied* (okolo r. 1210), *Kudrun* (1230-1240).

Dvorský epos (DAS HÖFISCHE EPOS) se pěstuje na šlechtických dvorech, látku čerpá především z keltských, antických či orientálních pověstí. Na německý dvorský epos má velký vliv dvorský epos francouzský.

Wolfram von Eschenbach: *Parzival* (okolo 1200).

Gottfried von Strassburg: *Tristan und Isolde* (okolo r. 1210).

Zvířecí epos (DAS TIEREPOS) je typ eposu, v němž jednajícími postavami - jsou zvířata. Vznikl pravděpodobně spojením většího množství kratších příběhů či bajek, k němuž došlo v dolním Porýní, a postupně nabýval řady rysů sociální satiry. Hlavními postavami bývali chytrý lišák Reinhart (Reginhard) a vlk Isengrin.

Heinrich der Glíchezaere: *Reinhart Fuchs* (okolo 1182)

Dolnoněmecké zpracování *Reinke de vos* (1498) v nové době zpracoval **Goethe**: *Reineke Fuchs* (1794).

Román (DER ROMAN) je rozsáhlejší dílo, které znázorňuje širší úsek skutečnosti ve vývoji a na vzájemných vztazích postav. Často se rozlišuje řada různých typů románu podle mnoha kritérií.

Pikareskní román (DER SCHELMENROMAN) má za hrdinu šibala, který prožívá nejrůznější dobrodružství, jež jsou spojena právě postavou hlavního hrdiny.

Hans Jacob Christoph »Christoffel« von Grimmelshausen: *Der abentheuerliche Simplicissimus Teutsch* (1669). **Thomas Mann**: *Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull* (1954).

Vývojový či výchovný román (DER BILDUNGSROMAN, ERZIEHUNGSROMAN, ENTWICKLUNGSROMAN) líčí vývoj a zrání nejčastěji mladého člověka.

Christoph Martin Wieland: *Agathon* (1767). **Johann Wolfgang (von) Goethe**: *Wilhelm Meisters Lehrjahre* (1796), *Wilhelm Meisters Wanderjahre* (1829). **Adalbert Stifter**: *Der Nachsommer* (1857). **Gottfried Keller**: *Der grüne Heinrich* (1854; 1880). **Heinrich Mann**: *Die Jugend des Königs Henri Quatre* (1935), *Die Vollendung des Königs Henri Quatre* (1938).

Historický román (DER HISTORISCHE ROMAN) si bere látku z historie. Byl velmi oblíbený v době romantismu.

Achim von Arnim: *Die Kronenwächter* (1817). **Adalbert Stifter**: *Witiko* (1867), **Lion Feuchtwanger**: *Jud Süß* (1925); **Thomas Mann**: *Joseph und seine Brüder* (1926-1943).

DER STAATSROMAN je označení pro román, který látkově čerpá často z oblasti politiky a který s didaktickým zaměřením podává líčení ideální společnosti či ideálního státu.

Christoph Martin Wieland: *Der goldene Spiegel* (1772). **Hermann Hesse**: *Glasperlenspiel* (1943).

Klíčový román (DER SCHLÜSSELROMAN) je román, v němž skutečné události, děje a postavy jsou vylíčeny zahaleně (změna jmen, okolností, dějiště, doby). Oblíben byl zejména v 16. a 17. století. **Daniel Casper von Lohenstein**: *Großmutiger Feldherr Arminius ... nebst seiner durchlauchtigsten Thusnelde* (1690), **Lion Feuchtwanger**: *Der falsche Nero* (1936).

Román v dopisech, epistolární román (DER BRIEFROMAN) je typ románu, který se skládá výlučně nebo převážně z fingoaných dopisů.

Johann Wolfgang (von) Goethe: *Die Leiden des jungen Werthers* (1774).

Friedrich Hölderlin: *Hyperion oder Der Eremit in Griechenland* (1799)

Novela (DIE NOVELLE) bývá obvykle rozsahem kratší než román a delší než povídka (Geschichte). V jejím středu bývá většinou nějaká neobyčejná a ojedinělá událost. Mívá rychlý spád a často překvapivý, dramatický obrat v ději. Nejvýznamnějšími německy píšícími novelisty jsou **Heinrich von Kleist**, **Ludwig Tieck**, **Gottfried Keller**, **Theodor Storm**, **Thomas Mann**, **Anna Seghers**ová.

Povídka (DIE ERZÄHLUNG) znázorňuje kratší úsek, mívá jen omezený počet postav. Veršované povídky (DIE VERSERZÄHLUNG) byly oblíbeny zvláště v době rokoka (**Christoph Martin Wieland**). Předním současným mistrem povídky je **Heinrich Böll**. DIE ERZÄHLUNG v širším smyslu znamená blíže neurčené většinou prozaické vyprávění (**Christa Wolf**: *Kassandra*).

Krátká povídka (DIE KURZGESCHICHTE) je původně překlad anglického terminu *short story*. Je to krátký, často vypointovaný útvar, mnohdy s anekdotickými rysy. Vynikajícími představiteli jsou **Wolfgang Borchert**, **Heinrich Böll**, **Siegfried Lenz**.

Hrdinská píseň (DAS HELDENLIED) je stručnější a sevřenější veršovaný příběh s látkou z germánských pověstí, zejména z doby stěhování národů. Hildebrandslied (okolo r. 800).

Pověst (DIE SAGE) je ústně předávané vyprávění historického nebo mytologického rázu. Středem pověstí jsou nejčastěji hrdinové (HELDENSAGEN) nebo určitá místa (LOKALSAGEN). Pověsti o Siegfriedovi, o Attilovi. Pověst o Lorelei.

Sága (DIE SAGA) je staroseverské prozaické vyprávění kronikářského či románového rázu (většinou zapsány ve 12. a 13. století). Ságy o norských králich. Sága o Egilovi.

Legenda (DIE LEGENDE) je prozaické či veršované vyprávění, jehož záměrem je náboženské povznesení čtenáře či posluchače, většinou pojednává o světcích.

Georgslied (okolo r. 900). **Hartmann von Aue**: Der arme Heinrich (okolo r. 1200) - dvorský epos s legendárním námětem.

Mýtus (DER MYTHOS) je vyprávění, založené na nejčasnějších prožitcích světa u národů v raných stádiích jejich vývoje. Nejčastěji o stvoření světa a přírodních jevech a o bozích a heroích. Nejvíce z germánské mytologie se zachovalo ve staroislandské Eddě Starší.

Pohádka (DAS MÄRCHEN) je většinou fantastické vyprávění, v němž značnou roli hrají zázraky a nadpřirozené jevy. Lidové pohádky (DAS VOLKSMÄRCHEN) v Německu sbírali a vydali bratři **Jacob** a **Wilhelm Grimmové**: Kinder- und Hausmärchen (1812-1815). Umělé pohádky (DAS KUNSTMÄRCHEN) byly velmi oblíbeny zejména v období romantismu, kdy se o ně pokoušeli takřka všichni autoři. Nejvýznamnějšími z nich jsou **Ludwig Tieck** (Der blonde Eckbert, 1797), **Clemens Brentano** (Gockel und Hinkel, 1811), **Wilhelm Hauff** (Die Geschichte vom kleinen Muck, 1827), zvláštní typ pohádkových novel vytvořil **Ernst Theodor Amadeus Hoffmann** (Der goldene Topf, 1814).

Bajka (DIE FABEL) je veršované či prozaické vyprávění, jehož hrdiny bývají většinou zvířata, jednající jako lidé (DIE TIERFABEL). Bajky jsou obvykle didakticky zaměřené. Z tohoto důvodu byly velmi oblíbeny ve středověku (**Ulrich Boner**: Der Edelstein, 1350) a za osvícenství (**Christian Fürchtegott Gellert**, **Friedrich von Hagedorn**). **Gotthold Ephraim Lessing** vystoupil proti ironickým, vtipným a galantním veršovaným bajkám podle

vzoru Francouze La Fontaina (**Jean de La Fontaine**, 1621-1695) a sám propagoval a preferoval krátké a sevřené bajky v próze (*Fabeln*, 1759).

Podobenství (DIE PARABEL, DAS GLEICHNIS) je poučné kratší vyprávění, které se na jednotlivém případě, obvykle něčím zajímavém, snaží ukázat něco obecného. V moderní německé literatuře se podobenství objevuje zejména u **Gottholda Ephraima Lessinga**, **Franze Kafky** a **Güntera Kunerta**.

Jarmareční píseň (DER BÄNKELSANG) byla přednášena na veřejnosti s doprovodem obrázků a flašinetu. Většinou se jednalo o hrůzostrašné příběhy, které se označují jako moritáty (DIE MORITAT). Jarmareční písně značně ovlivnily tvorbu **Franka Wedekinda**, **Bertolta Brechta** a **Petera Weisse**.

Anekdota (DIE ANEKDOTE) je krátké sevřené vypointované vyprávění, které má v německy psané literatuře dlouhou tradici. Vrcholu tohoto žánru bylo dosaženo v díle **Heinricha von Kleista** a **Johanna Petera Hebela** (1760-1826). U Hebela se objevuje i anekdotě podobná kalendářová povídka (DIE KALENDERGESCHICHTE), která má rovněž svou tradici (**Bertolt Brecht**: *Kalendergeschichten*, 1949).

DER SCHWANK, šprým (někdy i česky švank), je kratší či delší anekdotické vyprávění veršem či prózou, někdy hrubšího obsahu, někdy s poučnou tendencí. V oblibě ve středověku a počátkem novověku, často v cyklických souborech. Např. *Das Lalebuch* (1597), líčící příběhy kocourkovských. Švanky se objevují i v dramatické podobě.

Knížky lidového čtení (VOLKSBUCHER) jsou prozaická vyprávění, založená většinou na dvorské epice a na různých antických a středověkých látkách. Velmi se rozšířily v 16. století vlivem knihtisku, velké obliby doznaly opět za romantismu. Příklady: *Fortunatus*, *Melusine*, *Die schöne Magelone*, *Genoveva*, *Reineke Fuchs*, *Till Eulenspiegel*, *Dr. Faust*, *Lalebuch*.

Kronika (DIE CHRONIK) je prozaický i veršovaný středověký žánr. Většinou jde o chronologický záznam historických událostí, obvykle bez pátrání po vnitřních souvislostech. Veršovaná *Kaiserchronik* (1155), líčící děje od založení Říma do současnosti, je jedním z prvních německých nenáboženských děl po *Hildebrandslied*.

b) LYRIKA

Lyrika (DIE LYRIK) je nejsubjektivnější ze všech tří literárních druhů. Je bezprostředním vyjádřením básníkovy nitra, jeho citových a myšlenkových stavů nebo procesů. Z lyriky jako celku se někdy ještě vyděluje:

1) lyrika přírodní (DIE NATURLYRIK), líčící pocity, vyvolané prožitkem přírody. Oblíbena za osvícenství (**Albrecht Haller**; *Die Alpen*³, 1729), za romantismu (**Joseph von Eichendorff**) i později (**Annette von Droste-Hülshoff**, **Nikolaus Lenau**, **Theodor Storm**).

2) lyrika reflexivní (DIE GEDANKENLYRIK, DIE REFLEXIONSLYRIK)

ztvárnjuje především myšlenky a ideje. Vrcholem německé reflexivní lyriky jsou filozofické básně **Friedricha Schillera** (*An die Freude*, *Die Götter Griechenlands*, *Die Künstler*).

Jako (die) BEKENNTNISDICHTUNG se v Německu označuje poezie, vyjadřující skutečné prožitky a pocity autora. Jindy se mluví o (die) ERLEBNISDICHTUNG. Vrcholí v tvorbě Goethově. Opakem pak by bylo (die) BILDUNGSDICHTUNG, inspirované spíše literaturou.

Mezi jednotlivými lyrickými formami není tak přesných hranic jako je tomu u žánrů epických. Obvykle se uvádí několik tradičních typů.

Óda (DIE ODE) je oslavná, většinou patetická báseň na nějaké významné, vznešené téma. V Německu má dlouhou tradici: **Andreas Gryphius**, **Friedrich Gottlieb Klopstock**, **Friedrich Schiller**, **Friedrich Hölderlin**, **Johannes R. Becher**. Jako ódy se označují i nerýmované básně s přesným metrickým půdorysem, inspirované antickými autory (srov. alkajská a asklepiádská strofa).

Hymnus (DER HYMNUS) je oslavná, často extatická a opojná báseň či chvalozpěv na vlast, národ, přírodu, bohy, panovníka. V Německu **Johann Wolfgang Goethe** (*Das Göttliche*, *Mahomets Gesang*), **Novalis** (*Hymnen an die Nacht*), **Friedrich Hölderlin**, **Johannes R. Becher**.

Elegie (DIE ELEGIE) je vyjádřením smutku, žalu básníkovy. Oblíbena v době citovosti (**Friedrich Gottlieb Klopstock**), později zejména **Friedrich Hölderlin** a **Rainera Marii Rilka** (*Duineser Elegie*, 1923). Jako elegie bývají označovány i básně psané elegickými distichy (např. Goethovy erotické básně *Römische Elegien*)

³ Rozsáhlá skladba se blíží žánru Lehrgedicht

Píseň (DAS LIED) je prostý útvar menšího rozsahu, zpěvné formy, většinou strofický. Oblíbena byla především v době romantismu a v 19. století (**Clemens Brentano**, **Joseph von Eichendorff**, **Ludwig Uhland**, **Heinrich Heine**, **Eduard Mörike**). Písně byly velmi často zhudebňovány (**Franz Schubert**, **Robert Schumann**, **Johannes Brahms**, **Hugo Wolf**).

c) NĚKTERÉ LYRICKO-EPICKÉ ÚTVARY

Hranice mezi epikou a lyrikou se velmi často stírají. Výsledkem jsou některé útvary lyricko-epické.

Balada (DIE BALLADE) podává většinou tajemný, často tragicky končící děj, v němž člověk podléhá přesile přírody či nadpřirozených a společenských sil. V Německu: **Johann Wolfgang von Goethe** (*Der Erlkönig*, *Der König in Thule*), **Friedrich Schiller** (*Der Taucher*, *Der Handschuh*), **Clemens Brentano**, **Heinrich Heine**, **Ludwig Uhland**, **Frank Wedekind**, **Else Lasker-Schüler**, **Erich Kästner**, **Bertolt Brecht**.

Romance (DIE ROMANZE) je kratší báseň v lidovém tónu, ne však tragická jako balada. V Německu: **Clemens Brentano**, **Heinrich Heine**.

Idyla (DIE IDYLLE) je líčení klidného, skromného, nerozporného života. V Německu byly idyly oblíbeny zejména v době rokoka: **Johann Heinrich Voss** (1751-1826): *Luise* (1795), **Salomon Gessner** (1730-1788): *Idyllen* (1772), **Eduard Mörike**: *Die Idylle vom Bodensee* (1846).

d) DROBNÉ A PŘECHODNÉ ÚTVARY

Je řada drobných forem, které mají sice většinou blíže k lyrice, avšak není snadné je jednoznačně zařadit. Jsou to:

Hádanka (DAS RÄTSEL) patří k tomu nejstaršímu, co se u většiny národů pěstovalo. Může být psána veršem či prózou, v literatuře byly oblíbené ve středověku. Hádanky, které klade Klingsor Wolframovi, tvoří značnou část středověké básně *Der Sängerkrieg auf der Wartburg* (okolo r. 1260).

Zaříkávadla (DER ZAUBERSPRUCH) pocházejí původně většinou z pohanských dob. Sloužila k odvrácení škody, démonů, nemocí, nebo k přivolání požehnání a dobrých sil. Nejznámější zachovaná zaříkávadla jsou tzv. *Merseburger Zaubersprüche* (10. století).

Příslloví (DAS SPRICHWORT) je lidový výrok z oblasti životní moudrosti s didaktickou tendencí, často vázaný rýmem, aliterací nebo rytmem. Příslloví se často objevovala i v umělé literatuře, zejména v pozdním středověku a za reformace (v satirách, masopustních hrách a šprýmech).

Dětské říkadlo (DER KINDERREIM) - dětské verše, většinou s výraznými rýmy. Zvláštním typem je odpočítavadlo (DER ABZÄHLREIM). Dnes se někdy s oblibou používají a obměňují i v literatuře umělé, např. ve hře **Petera Weisse**: *Nacht mit Gästen* (1963).

DER SPRUCH znamená v dějinách německé literatury většinou poučnou, politickou či duchovní báseň lyrického rázu o jedné strofě. K největší dokonalosti přivedl tento typ básně **Walter von der Vogelweide**. Někdy se ale výrazem DER SPRUCH míní pouhá sentence didaktického rázu ve verších. Výraz (die) SPRUCHDICHTUNG se do češtiny někdy překládá jako gnómické básnictví.

Aforismus (DER APHORISMUS) je krátký, většinou sevřeně formulovaný výrok v próze, na rozdíl od přísloví je na něm patrný individuální ráz autora. K nejslavnějším německým aforistikům patří **Georg Christoph Lichtenberg**, (1742-1799), **Jean Paul**, **Friedrich Nietzsche** a **Karl Kraus** (1874-1936).

Fragment (DAS FRAGMENT) je útvar, blízký aforismu, oblíbený u raných romantiků (F. Schlegel; *Fragmente*, 1798; **Novalis**: *Blütenstaub*, 1798). Často je nejasný, víceznačný a ne na první pohled pochopitelný, čtenář má být podnícen k samostatnému uvažování.

Na rozhraní mezi uměleckou a odbornou literaturou stojí následující útvary:

Esej (DER, DAS ESSAY ['ese, ε'se:]) je kratší pojednání na různá témata, většinou přístupně, vtipně a kultivovaně psané, subjektivně zabarvené. Nečiní si nárok na systematickosti a vyčerpávající analýzu. V německy psané literatuře mj. **Hugo von Hofmannsthal**, **Thomas Mann** a **Karl Kraus**.

Poučná báseň (DAS LEHRGEDICHT) zprostředkuje uměleckou formou různé, často i vědecké poznatky. Oblíbena ve starověku a ve středověku, později zejména v době osvícenství.

Ewald von Kleist: *Der Frühling* (1749). **Johann Wolfgang von**: *Die Metamorphose der Pflanzen*.

Autobiografie (DIE AUTOBIOGRAPHIE) je literární zpracování vlastního života. Často poskytuje klíč k lepšímu porozumění autoru a jeho dílu. Mívají volnější, deníkový ráz, nebo bývají umně komponovány. Někdy se stávají jakousi kronikou doby. K nejvýznamnějším autobiografiím německých autorů patří: **Johann Wolfgang von**: *Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit* (1811-1833); **Gerhart Hauptmann**: *Das Abenteuer meiner Jugend* (1937); **Stefan Zweig**: *Die Welt von Gestern* (1942).

Reportáž (DIE REPORTAGE) zpracovává uměleckou formou skutečné události. Mistrem reportáže byl pražský rodák **Egon Erwin Kisch** (1885-1948): *Der rasende Reporter* (1925), ze současných autorů vyniká západoněmecký levicový publicista **Hans Günter Wallraff** (1942).

e) SATIRA A SATIRICKÉ FORMY

Satirická díla kritizují skutečnost a vysmívají se jí zejména s pomocí ironie (DIE IRONIE) a nadsázky (DIE ÜBERTREIBUNG). Sarkasmus (DER SARKASMUS) je ironie kousavá, drastická. Karikatura (DIE KARIKATUR) je druhem přehánění, při němž jsou některé rysy a jevy zveličeny až do nestvůrnosti. Některé formy či postupy jsou pro satiru typické či důležité.

Epigram (DAS EPIGRAMM, DAS SINNGEDICHT) je krátká satirická báseň, vesměs s výraznou pointou. Nejvýznamnějšími německými epigramatiky byli **Friedrich von Logau** (1604-1655), **Gotthold Ephraim Lessing**, **Erich Kästner**. Obdobnou krátkou formou se v 17. století vyjadřuje i duchovní obsah (**Angelus Silesius**: *Cherubinischer Wandersmann* 1674).

Parodie (DIE PARODIE) je výsměšné, přehnané či zkreslující napodobení nějakého literárního díla, při němž je zachována forma, avšak změní se obsah. Hodně se parodovalo v době osvícenství (častým terčem byl **Johann Christoph Gottsched** a jeho stoupenci), nejčastěji parodovanou německou básní je asi **Friedrich Schillerova** *Das Lied von der Glocke* (1800).

Sklon k parodii se objevuje často v díle **Thomase Manna** a **Bertolta Brechta**. V NDR psal vynikající parodie **Günter de Bruyn** (1926): *Maskeraden* (1966).

Travestie (DIE TRAVESTIE) zesměšňuje určité literární dílo tím, že zachovává obsah, podává jej však nepatřičnou formou (vážný obsah se vypráví vulgární řečí apod.). Mistrem travestie byl **Johann Nepomuk Nestroy**, který zesměšňoval především **Richarda Wagnera** a **Friedricha Hebbela**.

Burleska (DIE BURLESKE) obvykle komickým či fraškovitým způsobem zpracovává vážnou tematiku, při čemž využívá i prostředků parodie a travestie. Příklady z německé literatury: **Johann Wolfgang von Goethe**: *Götter, Helden und Wieland* (1773); **Friedrich Theodor Vischer**: *Einfacherer Schluß der Tragödie Faust* (1862).

f) DRAMA

Drama (DAS DRAMA) na rozdíl od epiky a lyriky zdůrazňuje konflikt, má sevřenější děj a jednostranněji charakterizované postavy. Je psáno v přímé řeči a většinou určeno k přímému předvádění na scéně.

Německé drama vyrůstá ze středověkého dramatu liturgického (OSTERSPIELE, PASSIONSSPIELE). K tomu přistupují později masopustní hry (FASTNACHTSPIELE), školní drama (DAS SCHULDRAMA) a vliv dramatu antického, zejména Seneky, ve století 16. a 17. V 17. století vznikají první tragédie velkého formátu (**Andreas Gryphius**), značný vliv má drama jezuitské (DAS JESUITENDRAMA) a potulní komedianti, zejména angličtí (HAUPT- UND STAATS AKTIONEN, HANSWURSTIÁDY). V době osvícenské se **Johann Christoph Gottsched** snaží o pozvednutí celkové úrovně dramatu i divadla, zdůrazňuje se tzv. BILDUNGSTHEATER (divadlo, které vzdělává). Komediantské divadlo lidové je v severní části Německa potlačováno a jeho tradice žije od té doby pouze na jihu Německa a v Rakousku (na tuto linii navazuje později DAS WIENER VOLKSTHEATER a **Bertolt Brecht**). Příliš úzkoprsé zásady

Gottschedovy (dogmatické chápání tří jednot, didaktičnost), držící se francouzského klasicismu, uvolnil **Gotthold Ephraim Lessing**, který je jak svými hrami tak svými pracemi teoretickými zakladatelem moderního německého dramatu. STURM UND DRANG nedodrhuje ani jednoty ani stavovské rozdělení osob pro tragédie a komedie, mísí tragické s komickým, předchází vliv francouzský vystřídává působení Shakespearovo. Po próze Sturm a Drangu se výmarská klasika ve svých humanitu hlásajících a historických hrách vrací k verši, mnohdy i ke klasicky vyvážené formě, někdy i k jednotám (*Iphigenie auf Tauris*). V 19. století se po vcelku méně úspěšném dramatu romantickém (**Ludwig Tieck**, **Clemens Brentano**). Přes existenci několika velkých dramatiků (**Heinrich von Kleist**, **Georg Büchner**, **Franz Grillparzer**, **Friedrich Hebbel**), drama jako vedoucí žánr uplatní až v období naturalismu. Pro začátek 20. století je příznačné patetické drama expresionistické. v době výmarské republiky se celkově projevují spíše střízlivější antipatetické tendence. Nejhranějším německým moderním dramatikem je tvůrce epického divadla (EPISCHES THEATER) **Bertolt Brecht**. Z německy píšících dramatiků jsou nejvýznamnější **Friedrich Dürrenmatt**, **Max Frisch**, **Peter Weiss**, **Peter Hacks** a **Heiner Müller**.

Vývoj zápletky (DIE HANDLUNG) v klasickém pětiaktovém dramatu (DER FÜNFAKTER), což je nejčastější forma francouzského, anglického i německého dramatu, bývá pětistupňový. Expozice (DIE EXPOSITION) je uvedením do situace, problematiky a nálady a současně seznámením s jednajícími postavami. Většinou jde o první dějství, ale expozicí může být i prolog (DER PROLOG) nebo předehra (DAS VORSPIEL), např. **Friedrich Schiller**: *Wallensteins Lager*, **Bertolt Brecht**: *Der gute Mensch von Sezuan*. Kolize (DIE KOLLISION) je úsekem, v němž dochází k prvním, ne však ještě rozhodujícím střetnutím. Obvykle 2. dějství. Krize (DIE KRISE) je momentem, v němž se konflikt tak silně vyhrcoje, že se zdá, že (tragický) konec se neodvratně blíží. Zdá se, že hlavní hrdina spěje k zániku. Obvykle 3. dějství. Peripetie (DIE PERIPETIE) znamená obrat, většinou překvapivý a neočekávaný, v ději. Jakoby tragický konec byl odvrácen a hrdina měl dosáhnout svého cíle. Obvykle 4. dějství. Jednotlivých peripetií ovšem může být ve hře celá řada. Katastrofa (DIE KATASTROPHE) je závěrečný obrat hry, který přináší řešení konfliktu. Buď tragické (hrdina většinou umírá) nebo obrat k dobrému (v komedii). (Řecké slovo *katastrofé* znamená obrat, ne nutně tragický obrat.)

Nejvýznamnější dramatické žánry v německé literatuře jsou:

Tragédie (DIE TRAGÖDIE, [tra'gø:d̩ə]), někdy také truchlohra (DAS TRAUERSPIEL), končí nešťastně, obvykle smrtí hlavního hrdiny, který podléhá silám silnějším, než je sám. Lessing: *Emilia Galotti*, Friedrich Schiller: *Wallenstein*, Heinrich von Kleist: *Penthesilea*, Friedrich Hebbel: *Agnes Bernauer*.

Činohra (DAS SCHAUSPIEL) je hra s vážnějším dějem, často blízká tragédii, která však tragicky nekončí - dojde k dobrému rozuzlení. Lessing: *Nathan der Weise*, Johann Wolfgang von Goethe: *Iphigenie auf Tauris*, Heinrich von Kleist: *Prinz Friedrich von Homburg*.

Komedie (DIE KOMÖDIE [ko'mø:d̩ə]), též veselohra (DAS LUSTSPIEL). je komická, veselá hra (v baroku se ovšem někdy užívalo pojmu komedie, tragédie promiscue), kde se často jedná pouze o zdánlivé konflikty. Především v 17. a 18. století se komedie odlišovala od tragédie i tím, že v ní vystupovaly jen neurozené postavy, o nichž se soudilo, že jim chybí vznešenost, bez níž byl tragický děj nepředstavitelný. Tragédie naopak pojednávaly jen o králich, knížatech a jiných vysoce postavených osobách. Tato zásada, tzv. STÄNDEKLAUSEL (stavovská klauzule), bývala ovšem někdy porušována (např. Andreas Gryphius: *Cardenio und Celinde*). Nejznámější německy psané komedie jsou: Gotthold Ephraim Lessing: *Minna von Barnhelm*; Heinrich von Kleist: *Der zerbrochne Krug*; Georg Büchner: *Leonce und Lena*; Gerhart Hauptmann: *Der Biberpelz*.

U tragédie i komedie se ještě často rozlišují různé typy:

Osudová tragédie (DIE SCHICKSALSTRAGÖDIE) je v širším smyslu každá tragédie, v níž dochází ke konfliktu hrdinů s nadpřirozenými silami, s osudem. V německé literatuře je osudová tragédie oblíbená zejména okolo roku 1800. Zdůrazňuje se v ní démoničnost osudu a většinou rodinná či rodová kletba. Příklady: Zacharias Werner (1768-1823): *Der 24. Februar* (fabule – zavraždění přišedšího nepoznaného příbuzného hostitelem – připomíná hru *Le Malentendu* /Das Mißverständnis/ Alberta Camuse); Franz Grillparzer: *Die Ahnfrau*. Žánr paroduje August von Platen: *Die verhängnisvolle Gabel*.

Charakterová komedie (DIE CHARAKTERKOMÖDIE) zdůrazňuje komické působení neobvyklých, podivných či přehnaných postav. Často u nich bývá vyzvedávána jedna stránka - lakomství, pokrytectví, chlubitost atd.). Vzorem Molière. V německém dramatu: Gotthold Ephraim Lessing: *Der junge Gelehrte*, *Die alte Jungfer*.

Situační komedie (DIE SITUATIONSKOMÖDIE) vzniká z komické situace, do níž se různými souhrami či náhodami dostanou postavy, které nemusí být nijak výjimečné. **Heinrich von Kleist**: *Amphitryon*, *Der zerbrochne Krug*, **Gerhart Hauptmann**: *Der Biberpelz*.

Fraška (DIE POSSE) je méně náročný typ komedie s drsnější komikou a častým přeháněním až za hranice pravděpodobnosti. Hlavním představitelem v německy psané literatuře je **Johann Nepomuk Nestroy**: *Einen Jux will er sich machen*, *Der böse Geist Lumpazivagabundus*.
Frašku s kouzly (die Zauberposse) pěstoval zejména **Ferdinand Raimund**: *Der Alpenkönig und der Menschenfeind*.

COMMEDIA DELL'ARTE je původně lidová improvizovaná komedie, k níž existovaly předem připravené scénáře. Zápletky bývají stereotypní, rovněž vystupují neustále stejné postavy, ztělesňující určité typy: Harlekýn, Pierot, Kolombína, Pantalón. Commedia dell'arte ovlivnila vývoj vídeňského lidového divadla.

LOKALSTÜCK (das) je lidová hra, líčící postavy a situace určitého města či určité oblasti, většinou v místním dialektu. Většinou se jedná o komedie či frašky (DIE LOKALPOSSE). Nejznámějším typem jsou hry tzv. vídeňského lidového divadla.

Vídeňské lidové divadlo (DAS WIENER VOLKSTHEATER) je vídeňským lokálním typem lidové komedie a frašky. Je ovlivněno zejména starými hanswurstiádami, commedií dell'arte a barokním divadlem. Velkou úlohu v něm hraje improvizace, opakují se obdobné postavy, časté jsou písňové a hudební vložky. K výrazným formám patří ZAUBERSTÜCK (das) nebo ZAUBERPOSSE (die), kde hrají velkou úlohu kouzla a svět duchů, a hra o polepšení (DAS BESSERUNGSTÜCK). Vídeňské lidové divadlo vrcholí dílem **F. Raimunda** a **J.N. Nestroye**. S četnými jeho prvky se lze později setkat v díle **Ludwiga Anzengruber** (1839-1889), **Hugona von Hofmannsthal** a **Ödöna von Horváth** (1901-1938). Lidové lokální hry existovaly i v řadě dalších větších měst, jako např. v Berlíně a v Hamburku.

V moderním dramatu se velmi často objevují:

Tragikomedie (DIE TRAGIKOMÖDIE), která je spojením prvků komických a tragických, jejich vzájemný kontrast většinou stupňuje účinek hry. Zejména v naší době, kdy řada autorů poukazuje na nemožnost tragédie dnes (např. **Dürrenmatt**), je tragikomedie velmi oblíbená.

Viz: **Friedrich Dürrenmatt**: *Der Besuch der alten Dame*, *Die Physiker*. Groteskní tragikomedie jsou oblíbenou formou absurdního dramatu: **Günter Grass**: *Die bösen Köche* (1957).

Groteska (DIE GROTESKE) je útvar, pro který je charakteristické zejména spojování protikladných prvků: tragiky a komiky, otřesného s banálním, fantastiky a tajemného s každodenním a všedním. Příklad: **Arthur Schnitzler**: *Der grüne Kakadu* (1899).

Absurdní drama (ABSURDES DRAMA) je pokusem o scénické vyjádření bezúčelnosti a nesmyslnosti lidského života a světa (Sisyfos jako symbol lidského usilování). Často má groteskní rysy, ukazuje nemožnost či obtížnost komunikace (banální, opakující se fráze), komedie tíhne k tragikomedii. Oblíbeno zejména v 50. letech. **Wolfgang Hildesheimer**: *Die Verspätung* (1963).

Epické divadlo (EPISCHES THEATER) je spojeno především s postavou **Bertolta Brechta**. Je to divadlo antiiluzivní, divák je různými prostředky odváděn od toho, aby se vciťoval do hry (písňe, transparency, předem oznámen děj), která má působit zejména na jeho rozum. Tomuto postupu se říká zcizování (DIE VERFREMDUNG).

Dokumentární divadlo (DAS DOKUMENTARTHEATER) je typem divadla politického. Drží se více či méně faktů, která více či méně tendenčně interpretuje. Oblíbeno zejména v 60. letech. **Rolf Hochhuth**: *Der Stellvertreter* (1963). **Peter Weiss**: *Die Ermittlung* (1965).

Ještě některé starší žánry nebo typy her:

HAUPT- UND STAATSAKTION byla v 17. století oblíbená forma pseudohistorických her s látkami z antiky či orientu. Vystupovali v nich králové a knížata, děj byl většinou drastický, krvavý a efektní. Obvykle je hráli potulní komedianti a texty si sami upravovali či psali. (Název je odvozen ze dvou slov: HAUPTAKTION znamenalo, že jde o hlavní hru večera na rozdíl od komické přidávané krátké hry. STAATSAKTION naznačuje, že hra pojednává o státních záležitostech.)

Velikonoční hra (DAS OSTERSPIEL) - nejstarší forma středověkého dramatu. Vyvinula se z rozhovoru tří Marií s andělem, který je informuje o Ježíšově zmrtvýchvstání. K tomu se postupně připojovaly další scénky, i komické (ženy chtěly koupit vonné masti, a odtud výstupy s mastičkářem, atd.). *Osterspiel von Muri* (Švýcarsko, 13. století), *Innsbrucker Osterspiel* (14. století), *Rheinisches Osterspiel* (Mohuč, 15. století).

Školní drama (DAS SCHULDRAMA) bylo hráno studenty na universitách, případně i na jiných školách s cílem naučit žáky latině, eventuálně recitaci a dobrému vystupování. Velmi populární v Německu 16. a 17. století. Nejvýznamnějším autorem byl **Christian Weise** (1642-1708) s hrou *Masaniello* (1683).

Některé důležité termíny a pojmy:

HANSWURST (DIE HANSWURSTIADE) - postava obhroublého venkovana, která svými improvizovanými žerty obveselovala publikum. Proti hanstwurstiádám velice vystupoval **Johann Christoph Gottsched**.

STEGREIFSPIEL - hra, v níž se improvizuje (*aus dem Stegreif* = spatra, bez přípravy). Nejčastěji STEGREIFPOSSE.

Katarze (DIE KATHARSIS). Aristotelés uvádí, že tragédie vzbuzením soucitu a hrůzy očišťuje diváka od těchto citů. V průběhu století byla ale katarze různě chápána a vysvětlována, většinou se zdůrazňuje očištění diváka od afektů.

Jednoty místa, času a děje (DIE EINHEITEN DES ORTES, DER ZEIT UND DER HANDLUNG) byly zdůrazňovány především v dramatu 17. a 18. století pod vlivem francouzského klasicismu. Hra se měla odehrávat pokud možno na jednom místě v období 24 hodin, děj neměl mít žádné epizody či odbočky. Nedodržuje se od doby Sturm a Drangu.

Analytické drama (ANALYTISCHES DRAMA) je typem dramatu, jehož vlastní děj se odehrál v minulosti, ještě před začátkem hry, a na scéně je postupně odkrýván a odhalován. Příklady: **Heinrich von Kleist**: *Der zerbrochne Krug*, **Friedrich Schiller**: *Die Braut von Messina*.

Knižní drama (DAS BUCHDRAMA) je určeno převážně pouze k četbě (někdy též DAS LESEDRAMA). Příklad: Immermann: *Merlin*.

Rozhlasová hra (DAS HÖRSPIEL). Příklady: Günter Eich: *Träume*, Rolf Schneider, Günter Kunert.

Televizní hra (DAS FERNSEHSPIEL).

Adaptace (DIE ADAPTION, DIE ADAPTATION) je úprava nebo zpracování (DIE BEARBEITUNG) nějakého staršího literárního díla nebo starší látky. Zejména často se objevovaly v dramatu NDR. Heiner Müller: *Filoktet*. Peter Hacks: *Der Frieden*.

Doporučená literatura:

NÜNNING, Ansgar. (ed.)— (TRÁVNÍČEK, Jiří — HOLÝ, Jiří. /ed./) *Lexikon theorie literatury a kultury: Koncepce – osobnosti – základní pojmy*. (Orig. Metzler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie. Ansätze – Personen – Grundbegriffe). Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-170-4.

BRAAK, Ivo. *Poetik in Stichworten: Literaturwissenschaftliche Grundbegriffe. Eine Einführung*. Überarb. und erw. v. Martin Neubauer. Unterägeri: Ferdinand Hirt 1990⁷. ISBN 3-266-03080-X. (n. novější; dobře didaktizováno, názorné a s mnoha příklady, užitečné i pro střední školu, k dispozici v příručním aparátu u ved. semináře)

Týž. *Gattungsgeschichte deutschsprachiger Dichtung in Stichworten*. Kiel: Ferdinand Hirt.

Mocná, Dagmar—Peterka, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha—Litomyšl: Paseka 2004. ISBN 80-7185-669-X. 8 (Zaměření především na čes. literaturu, nechybí však ani komparatistické hledisko /něm. lit./). Výběr. Bibliografie zahrnuje i produkci v němčině.)

Epika:

VOGT, Jochen. *Aspekte erzählender Prosa: Eine Einführung in Erzähltechnik und Romantheorie*. München: Wilhelm Fink, 2006⁹. ISBN 3-7705-4187-1 (UTB 3-8252-2761-8).

MARTINEZ, Matias—SCHEFFEL, Michael. *Einführung in die Erzähltheorie*. München: C.H. Beck, 2000². ISBN 3-406-47130-7. (Dobrá přehled narativních teorií)

LÄMMERT, Eberhard. *Bauformen des Erzählens*. Stuttgart: Metzler, 1991⁸. ISBN 3-476-00097-4.

STANZEL, Franz. *Theorie des Erzählens*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht: 1991⁵. ISBN 3-525-03208-0. (Dostupné v češtině: *Teorie vyprávění*. Přel. Jiří Stromšík. Praha: Odeon, 1988.)

STANZEL, Franz. *Typische Formen des Romans*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1972⁶. ISBN 3-525-33212-2.

Drama:

PFISTER, Manfred. *Das Drama: Theorie und Analyse*. München: Fink, 1982⁶. ISBN 3-7705-1368-1.

KLOTZ, Volker. *Geschlossene und offene Form in Drama*. München: Hanser, 1976⁸. ISBN 3-446-12027-0.

SZONDI, Peter. *Theorie des modernen Dramas 1880-1950*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1963.

Lyrika: viz doporučená literatura v kap. O německém verši

Doporučená literatura pro interpretační seminář:

Existuje celá řada příruček jak interpretovat konkrétní epické, dramatické či lyrické texty touto či onou metodou. (Nerozpoznáme-li metodologickou pozici autora z textu samého, můžeme se dozvědět o jeho záměru vesměs v úvodu práce.) Některé příručky jsou vhodnější pro spíše středoškolskou mládež, některé náročnější přímo pro studující literární vědy.

STRELKA, Joseph P. *Einführung in die literarische Textanalyse*. Tübingen: Francke, 1989. ISBN 3-7720-1751-7. (Starší práce, všímá si vrstev literárního díla, jak je popisuje polský fenomenolog Roman Ingarden.)

ASMUTH, Bernhard. *Einführung in die Dramenanalyse*. Stuttgart: Metzler, 1990³. ISBN 3-476-13188-2, ISSN 0558-3667.

LUDWIG, Hans-Werner. *Arbeitsbuch Lyrikanalyse*. Tübingen und Basel: Francke, 2005⁵. ISBN 3-8252-2727-8. (Autor je anglista, uvádí však řadu příkladů i z jiných literatur než anglosaských.)

FRANK, Horst J. *Wie interpretiere ich ein Gedicht? Eine methodische Anleitung*. Tübingen u. Basel: Francke, 1995.³ ISBN 3-8252-1639-X (UTB), ISBN 3-7720-1706-1 (Francke). (v přir.

aparátu u ved. semináře – katechismová forma: otázka – odpověď, vhodné zejména pro začátečníky)

Chceme-li najít interpretace k danému textu, můžeme sáhnout i speciálních bibliografických příručkách, např.:

SCHLEPPER, Reinhard. *Was ist wo interpretiert? Eine bibliographische Handreichung für das Lehrfach Deutsch*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1980⁶. ISBN 3-506-77893-5.

Nikdy však nezapomínejme na vlastní interpretační výkon a kritickou diskusi k dané literatuře. Opíráme-li se o něčí práci, je dobré to výslovně zmínit, volné parafráze signalizovat v němčině konjunktivem a přímé citáty vyznačit standardním způsobem (mj. u citátů z druhé ruky uvést přímý pramen převzetí, nikoliv pramen původní!).

Translatologie (literární překlad):

STEINER, George. *Nach Babel: Aspekte der Sprache und des Übersetzens*. (Orig. *After Babel. Aspects of Language and Translation*). Dt. von Monika Plessner u.M.v. Henriette Beese. Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1994².

STÖRIG, Hans-Joachim (ed.). *Das Problem des Übersetzens*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973³. (Antologie klasických prací o překladu: Jeroným, Luther, Schleiermacher, U.v. Wilamowitz-Moellendorf, W. Benjamin, Ortega y Gasset aj., srovnatelná s následujícím titulem. První vyd. /1963/ bohužel obsahuje např. fatálně problematický překlad zásadního listu sv. Jeronýma Pammachiovi.)

ČERMÁK, Josef—ILEK, Bohuslav—SKOUMAL, Aloys. *Překlad literárního díla: Sborník současných zahraničních studií*. Praha: Odeon, 1970.

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Ivo Železný, 1998³. ISBN 80-237-3539-X. (Evergreen brněnského literárního vědce a translatologa na Masarykově univerzitě, teoretika tzv. „realistického překladu“, systematická příručka s řadou konkrétních příkladů, důležitý také pro komparaci versifikačních systémů v různých jazycích.)

Levý, Jiří. *Die literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung*. Übers. v. Walter Schamschula. Frankfurt am Main Bonn: Athenäum, 1969. (Hůře dostupnější něm. vyd. je adaptováno pro německého čtenáře a zahrnuje více něm. tradici s ukázkami z němčiny jako cílového jazyka. Výše uved. čes vyd. je kombinací 1. čes. vydání /1963/ s vyd. německým /ovšem jen výběrově./)

LEVÝ, Jiří. *České teorie překladu*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. (Práci tvoří antologie textů od středověku až do meziválečného období spolu s důkladnými dějinami překladatelských teorií. 2. vyd. /po r. 1989/ bylo z finančních důvodů zkráceno, bude ovšem v knihovnách dostupnější než vydání první.)

HRALA, Milan (ed.). *Kapitoly z dějin českého překladu*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0386-1.

KUFNEROVÁ, Zlata—SKOUMALOVÁ, Zdena(ed.). *Překládání a čeština*. Jinočany: H & H, 1994. ISBN 80-85787-14-8.

HRDLIČKA, Milan-GROMOVÁ, Edita. *Antologie teorie uměleckého překladu: Výběr z prací českých a slovenských autorů*. Ostrava: Filozofická fakulta Slezské univerzity, 2004. ISBN 80-7042-667-5.

ČEŇKOVÁ, Ivana—HRDLIČKA, Milan. *Bibliografie českých a slovenských prací o překladu a tlumočení*. Praha: Jednota tlumočnicků a překladatelů, 1995. ISBN 80-901698-8-0.

HRDLIČKA, Milan. *Translatologický slovník: Výběr z českých a slovenských prací o překladu*. Praha: Jednota tlumočnicků a překladatelů, 1998. ISBN 80-902208-9-4.

PÖCKL, Wolfgang. *Österreichische Dichter als Übersetzer*. Salzburger komparatistische Analysen. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1991. ISBN3-7001-1821-X

Bibliografie překladů z němčiny do češtiny po r. 1945 (Obec překladatelů): Databáze českého uměleckého překladu po roce 1945: Německá jazyková oblast <<http://www.obecprekladatelu.cz/ZZPREKLADY/totalnemcina.htm>>

ŠTULCOVÁ, Magdalena. *Příruční slovníček rakouských dramatiků, jejichž hry byly přeloženy a publikovány v češtině*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů ve spolupráci s Rakouským kulturním institutem, 1999. ISBN 80-85864-58-4.

O německém verši

Verš (DER VERS) je zvláštní způsob rytmického uspořádání jazyka (řeč vázaná – GEBUNDENE REDE; próza je naproti tomu řečí nevázanou – UNGEBUNDENE REDE). Rytmus (DER RHYTHMUS) se ovšem objevuje někdy i v próze (DIE RHYTHMISCHE PROSA), např. **Friedrich Hölderlin**: *Hyperion*, **Novalis**: *Hymnen an die Nacht*. Veršem se většinou vyjadřují skutečnosti emociálnějšiho rázu. U lyriky je verš samozřejmostí, setkáváme se s ním ale i v epice a v dramatu. Verš využívá přirozených vlastností jazyka a stylizuje je. Tvoří se jisté více či méně samostatné celky, oddělené intonačními předěly. Tyto celky (verše) se nemusí krýt s celky syntaktickými, metrické schéma se nemusí shodovat s členěním větným i logickým. Mezi rytmem a metrickým schématem bývá často napětí.

Prozodické systémy lze klasifikovat např. následovně:

- 1) systém sylabický (SYLLABISCHER VERSBAU) - rozhodující je počet slabik;
- 2) systém tónický (TONISCHER VERSBAU) - rozhodující je počet přízvuků, na počtu nepřízvučných slabik nezáleží;
- 3) systém sylabotónický (SYLLABOTONISCHER VERSBAU) - důležitý je jak počet slabik tak počet a rozložení přízvuků;
- 4) systém časoměrný (QUANTITIERENDER VERSBAU) - důležitá je délka slabiky.

(Někdy se v této klasifikaci rozlišuje dále např. mezi sylabotónickým veršem s dominantním principem sylabičnosti /v češtině/ a veršem tónicko-sylabickým s dominantním principem přízvučnosti /např. v angličtině/, literárněvědná germanistika (literární věda obecně) zná ovšem i jiné klasifikace prozodických systémů než zde uvedenou.)

V dnešní německé poezii je běžný systém sylabotónický, ve staré germánské poezii, a tedy i ve staré německé, byl obvyklý systém tónický. Verš tónický se ale vyskytuje občas i dnes (např. tzv. KNITTELVERS). Důležitým faktorem je v této souvislosti dynamický přízvuk (DYNAMISCHER AKZENT), kterým se vyznačují všechny germánské jazyky (AKZENTUIERENDE SPRACHEN). Časoměrný princip (QUANTITIERENDES PRINZIP) naopak souvisel s řeckým

melodickým přízvukem (MUSIKALISCHER AKZENT). Termínem ALTERNIERENDE DICHTUNG se označuje poezie s pravidelným střídáním přízvučných a nepřízvučných slabik (běžné v románských jazycích, v určitých obdobích se objevuje i v německé poezii).

Nauka o verši se nazývá metrika (DIE METRIK), což je přejato z řečtiny, kde šlo skutečně o délky a tedy i o měření; někdy se používá i výraz prosodie (DIE PROSODIE). V dnešní němčině je nejpoužívanější obecnější výraz DIE VERSLEHRE (verzologie, nauka o verši).

Má-li se popisovat či rozebírat verš, je nutno nejprve popsat jeho jednotlivé složky.

Verš (DER VERS, DIE VERSZEILE) je řada slabik, které tvoří jednotky většinou dvou- a tříslabičné, zvané stopy. Intonačně je to jistý celek.

Stopa (DER VERSFUß, DER VERSTAKT) je určité kombinace dlouhých a krátkých, případně přízvučných a nepřízvučných slabik, vyslovovaných většinou pod jedním důrazem. Nepřízvučná slabika se v němčině nazývá (DIE) SENKUNG. Přízvučná slabika se v němčině nazývá (DIE) HEBUNG. Vedlejší přízvuk se označuje výrazem (DIE) NEBENHEBUNG. Důraz je německy (DER) IKTUS nebo (DER) VERSTON. Nejdůležitější typy stop jsou:

Jamb (DER JAMBUS) - **xX v** –

Trochej (DER TROCHÄUS, [tro'xɛ:us]) - **Xx** – v

Daktyl (DER DAKTYLUS, ['daktylus], aber Pl. Daktylen [da'kty:lən]) - **X x x** – – v

Anapest (DER ANAPÄST, [ana'pɛ:st]) - **x x X** vv–

Spondej (DER SPONDEUS, [špon'de:us, spon'de:us])) - **XX** – –

Výrazem předrážka (DER AUFTAKT) se označuje nepřízvučná slabika (nebo nepřízvučné slabiky) na počátku verše. U zakončení verše se rozlišuje tzv. kadence ženská (WEIBLICHE, KLINGENDE KADENZ, WEIBLICHER AUSGANG), kdy verš končí na nepřízvučnou slabiku (haben – laben), a kadence mužská (MÄNNLICHE, STUMPFKE KADENZ, MÄNNLICHER AUSGANG), kdy verš končí přízvučnou slabikou (Hut – gut). Pokud jde o melodicko-rytmickou linii verše, rozlišuje se vzestupná linie (STEIGENDER RHYTHMUS), což je např. jamb, a sestupná linie (SINKENDER RHYTHMUS) např. trochej.

SCHWEBENDE BETONUNG se objevuje tam, kde přízvučná slabika je v metrickém schématu na místě nepřízvučné a opačně. Cézura, přerývka (DIE ZÄSUR, DER EINSCHNITT) je rytmický předěl uvnitř veršové stopy.

Přesah (DER ZEILENSPRUNG bzw. STROPHENSPRUNG; DAS ENJAMBEMENT) nastává, když veršový předěl připadá dovnitř věty. Častý v dramatu u blankversu (**Gotthold Ephraim Lessing**, **Johann Wolfgang von Goethe**, **Friedrich Schiller**) a obzvláště u Rilka. Příklad z Rilka:

Vertrau den Büchern nicht zu sehr; sie sind
Gewesenes und Kommendes. Ergreife
ein Seiendes. So wird auch deine Reife
nicht alles sein ...

DER ZEILENSTIL naopak znamená shodu syntaktického členění s členěním veršovým. Tohoto termínu se používá jak o staroněmeckém básnictví (DIE LANGZEILE pak je i jednotkou syntaktickou a významovou) tak o poezii moderní (v oblibě v době osvícenské). Opakem pak je DER HAKENSTIL, kde významovou jednotku tvoří vždy druhý půlverš (DIE HALBZEILE) jednoho verše a první půlverš následujícího. Příklad na ZEILENSTIL z Gellertovy básně *Der Zeisig*:

Ein Zeisig war 's und eine Nachtigall
Die einst zu gleicher Zeit vor Dammons Fenster hingen.
Die Nachtigall fing an ihr göttlich Lied zu singen,
Und Damons kleinem Sohn gefiel der süße Schall.

Rým (DER REIM) je převážně zvukovou ozdobou verše (jsou ovšem i jen vizuální, optické rýmy - AUGENREIM). Spočívá ve shodě několika hlásek, nejobvykleji na konci verše (DER ENDREIM). někdy se však objevují rýmy i uvnitř verše (DER BINNENREIM, vnitřní rým) či na začátku (čelní rým, DER ANFANGSREIM). Vnitřní rým byl velmi oblíbený u některých autorů 17. století (**Johann Klaj**, **Georg Philipp Harsdörffer**). Příklad na vnitřní rým z Zesena (1619-1689):

Was nützet in Hitze zu sitzen und Schwitzen
in Arbeit und Mühe, voli Kummer und Pein?
Was nützet mit Spitzen der Dornen sich ritzen,
Mit Klagen und Zagen entmutiget sein?

Příklad na čelní rým z Goetha:

Krieg! ist das Losungswort,
Sieg! und so klingt es fort.

Rým neznala klasická antická poezie ani poezie starogermánská. (Poprvé se koncový rým objevuje ve větší míře v **Otfrid**ově básni *Evangelienharmonie* z doby okolo r. 870.) Kromě funkce zdobné má rým i funkci významovou (zdůrazňuje určitá slova, signalizuje konec scény apod.) a stavebnou (váže verše ve vyšší celky). Rýmují-li se přízvučné slabiky, mluví se

o mužském rýmu (MÄNNLICHER REIM, STUMPFER REIM), např. Baum – Traum, rýmují-li se nepřízvučné slabiky, mluví se o ženském rýmu (WEIBLICHER REIM, KLINGENDER REIM), např. Knabe – Grabe.

Podle množství rýmovaných slabik a jejich kvality se rozlišují různé typy rýmů (REIMARTEN):

Bohatý rým (REICHER REIM) vznikne, rýmují-li se dvě poslední přízvučné slabiky, např. Wiederkehr – nimmermehr. Někdy se o něm mluví jako o rozšířeném rýmu (ERWEITERTER REIM). Ještě příklad z Goetha:

Freude dem Sterblichen,
den die verderblichen,
schleichenden erblichen
Mängel umwandeln.

Totožný rým (IDENTISCHER REIM) spočívá v opakování téhož slova. Často v gazelu.

Asonance (DIE ASSONANZ) je typ rýmu, při němž se rýmují pouze samohlásky: schlafen – klagen.

GESPALTENER REIM je takový rým, kde se rýmuje víceslabičné slovo se dvěma či několika jednoslabičnými. Příklad: hat es – mattes; Meister – heißt er.

Rým lámaný (GEBROCHENER REIM) je umožněn roztržením slova do dvou veršů. Většinou působí humorně:

Hans Sachs war ein Schuh-
macher und Poet dazu.

Nečistý rým (UNREINER REIM) se blíží k asonanci. Mnohdy je způsoben nespisovnou, nářeční výslovností autora. Např. u Goetha:

Ach neige,
du Schmerzensreiche.

Schiller rýmuje Eile – Keule. Někdy se autoři obdobnými rýmy snaží přiblížit lidové poezii, jako např. **Gottfried August Bürger** v baladě Lenore (1773), kde rýmuje: milde – Friede, beten – vonnöten.

Gramatický rým (GRAMMATISCHER REIM) spojuje slova stejného kmene: bekleiden – kleidet.

Nerýmující se veršům mezi těmi, které se rýmují, se říká DIE WAISEN.

Zvláštním druhem rýmu je aliterace (DER STABREIM, DER ANREIM, DIE ALLITERATION). Aliterace byla významným prvkem staré germánské poezie (DER STABREIMVERS, DER ALLITERATIONSVERS) a občas se objevuje ještě i dnes. Je to shoda počátečních hlásek přízvučných slabik ve verši. Dnes se vyskytuje v řadě úsloví a rčení (bei Wind und Wetter; was Küche und Keller hergeben), ale vyskytuje se i v moderní poezii, zejména často u romantiků (In allen Büschen und Bäumen – **Joseph Eichendorff**) a u **Richarda Wagnera**:

Winterstürme wichen
dem Wonnemond,
Im milden Lichte
leuchtet der Lenz.

Rozložení rýmů se děje podle určitých schémat:

- 1) sdružený rým (DER PAARREIM) – **a a b b**
- 2) střídavý rým (DER KREUZREIM, GEKREUZTER REIM) – **a b a b**
- 3) obkročný rým (UMARMENDER REIM, UMSCHLIEßENDER REIM) – **a b b e**
- 4) postupný rým (VERSCHRÄNKTER REIM, VERSCHRÄNKENDER REIM) – **abc abc**
- 5) rým průběžný či tirádový (DER HAUFENREIM) - **a a a a**
- 6) DER SCHWEIFREIM - **a a b c c b**

Dále uveďme některé v německé literatuře často užívané typy veršů:

Alexandrin (DER ALEXANDRINER) je jambický rýmovaný verš se šesti přízvuky, s obvyklou střední dierezí (diereze – rozluka, rytmická hranice se kryje s hranicí slova) po třetím přízvuku. Mívá 12 (při mužské kadenci) nebo 13 slabik (při ženské kadenci). Byl velmi oblíbený v 17. století a na počátku století 18. (pod vlivem francouzské literatury). Tzv. heroický alexandrin má sdružený rým, elegický alexandrin má rým střídavý. Alexandrinem jsou psána dramata A. Gryphia. Příklad alexandrinu z Opitz: *Ich weiß nicht, was ich will, ich will nicht, was ich weiß.*

Hexamet (DER HEXAMETER) je šestistopý verš daktylský podle antických vzorů. V prvních čtyřech stopách lze daktyl nahradit v antice spondejem, v němčině trochejem. V německé poezii jej používal **Friedrich Gottlieb Klopstock** (*Der Messias*, 1748-1773), objevuje se občas i později (**Johann Wolfgang von Goethe**: *Hermann und Dorothea*, 1797; Schillerova reflexivní lyrika). Ukázka z Mesiáše:

Sing, unsterbliche Seele, der sündigen Menschen Erlösung, Die der Messias auf Erden in seiner Menschheit vollendet.

Blankvers (DER BLANKVERS) je pětistopý nerýmovaný jamb. Je klasickým veršem německého dramatu konce 18. a 19. století (vliv dramatu anglického, zejména Shakespeara). Poprvé jej důsledně použil **Gotthold Ephraim Lessing** ve hře *Nathan der Weise*, pak **Johann Wolfgang von Goethe** (*Iphigenie auf Tauris*), **Friedrich Schiller**, **Heinrich von Kleist**, **Franz Grillparzer**, **Friedrich Hebbel**.

Pentametr (DER PENTAMETER) je šestistopý daktylský verš s cezúrou po třetí stopě, u něhož jsou třetí a šestá stopa neúplné (první a druhá stopa mohou být nahrazeny spondejem).

Schéma: – v – v/ – v – v/–// – vv/ –vv/ –

Název pentametr vznikl mechanickým počítáním obou neúplných stop jako jedné úplné. Objevuje se většinou spolu s hexametrem ve dvouverších nazývaných *disticha* (sg. distichon, DAS DISTICHON).

DER KNITTELVERS (též KNÜTTELVERS) je tonický verš se čtyřmi přízvuky a libovolným počtem nepřízvučných slabik, rýmovaný sdužené. Používal se ve staré a středověké německé literatuře, Opitz jej na delší dobu zatlačil a běžný byl jen v parodiích, satirách a lidových či naivních básních.

Oživil jej **Johann Wolfgang von Goethe** (*Urfaust*), dnes jej používá např. **Peter Weiss** v svých hrách (*Nacht mit Gästen*). Ukázka z Goethovy básně *Hans Sachsens poetische Sendung*:

In seiner Werkstatt sonntags früh
steht unser teurer Meister hie,
sein achmutzig Schürzfell abgelegt,
einen saubern Feierwams er trägt,
läßt Pechdraht, Hammer und Kneipe rasten,
die Ahl' steckt an dem Arbeitskasten;
er ruht nun auch am sieb'nten Tag
von manchem Zug und manchem Schlag.

NIBELUNGENZEILE je veršem hrdinského eposu *Nibelungenlied*. Má sedm iktů, poslední verš strofy jich má osm. Tato tzv. LANGZEILE se dělí na dva půlverše (KURZZEILEN), z nichž první má 4 ikty, druhý pouze tři. Příklad:

Ez / wúohs in / Búr-/gón-/dèn ein vil/ édel/ máge-/dín

Volný verš (DER FREIE VERS, FREIE VERSE, VERS LIBRE) označuje rýmované verše nestejně délky a nestejného počtu přízvuků při zachování určité stopy (jamby, trocheje). Používal se hojně v bajkách 18. století (**Christian Fürchtegott Gellert**, **Friedrich Hagedorn**, **Gotthold Ephraim Lessing**). Někdy se mu říká také madrigalový verš (DER MADRIGALVERS). Ukázka z **Eichendorff**ovy básně *Die Lerche*:

Herz, was bist du bang?
Mußt aufwärts dringen!
Die Sonne tritt hervor,
Wie glänzen mir Brust und Schwingen,
Wie still und weit ist 's droben am Himmelstor.

Volné rytmy (FREIE RHYTHMEN) jsou nerýmované verše libovolné délky, s libovolným počtem přízvuků (obvykle 3-4) i nepřízvukných slabik, netvořící strofy. Od prózy se odlišují rytmem (při vší nepravidelnosti jisté opakující se vzdálenosti mezi přízvuky) a extatickým rázem. Pěstovali **Friedrich Gottlieb Klopstock** (*Die Frühlings-Feyer*), **Johann Wolfgang von Goethe** (*Wanderers Sturmlied*, *Prometheus*), **Friedrich Hölderlin** (*Hyperions Schicksalslied*), **Novalis** (*Hymnen an die Nacht*), **Heinrich Heine** (*Nordseebilder*), **Friedrich Nietzsche**, **Rainer Maria Rilke**, **Franz Werfel**. Ukázka z Klopstockovy básně *Die Frühlings-Feyer*:

Mit tiefer Ehrfurcht schau' ich die Schöpfung an,
Denn Du,
Namenloser, Du
Schufest sie!

Lufte, die um mich wehn und sanfte Kühlung
auf mein glühendes Angesicht hauchen,
Euch, wunderbare Lüfte,
Sandte der Herr, der Unendliche!

Místo a kombinace rýmů jsou často charakteristickou známkou strofy (DIE STROPHE). Strofa je významový a intonační celek, který se v básni pravidelně opakuje.

Dále uvedeme některé typy strof.

Nibelunžská strofa (DIE NIBELUNGENSTROPHE). Jsou to čtyři nibelunžské verše (NIBELUNGENZEILEN), z nichž první tři mají po 7, čtvrtý pak 8 iktů. Rýmové schéma je **a a b b**.

Distichon je dvouverší, zpravidla sestávající z jednoho hexametru a jednoho pentametru. Říká se mu také elegické distichon (ELEGISCHES DISTICHON). Užívá se v elegiích a epigramech. Příklady: **Johann Wolfgang von Goethe**: *Römische Elegien*, **Friedrich Hölderlin**: *Brot und Wein*. Ukázka z Hölderlinovy básně *Brot und Wein*:

Aber Freund! wir kommen zu spät. Zwar leben die Götter,
Aber über dem Haupt droben in anderer Welt.
Endlos wirken sie da und scheinen 's wenig zu achten,
Ob wir leben, so sehr schonen die Himmlischen uns.

DIE STANZE je původně italské forma. V němčině má osm rýmovaných veršů, pětistopých jambů. Rýmové schéma je **a b a b a b c c**. V Německu ji užíval **Johann Wolfgang von Goethe** (*Zueignung* ve *Faustovi*), **August von Platen**.

Sonet (DAS SONETT) se skládá ze 14 většinou pětistopých jambických veršů, které se obvykle dělí na dvě kvarteta (DAS QUARTETT) a dvě terceta (DAS TERZETT). Nejobvyklejší rýmové schéma: **abba abba cdc dcd**, jsou však možné i jiné variace. Shakespearevský sonet má tři kvarteta a závěrečné dvouverší. Sonety se někdy spojují ve věnec sonetů (DER SONETTENKRANZ), který se skládá z 15 sonetů. Druhý až čtrnáctý začíná vždy posledním veršem sonetu předcházejícího a první verš prvního sonetu je zároveň posledním veršem 14. sonetu. Patnáctý sonet (das MEISTER-SONETT) se skládá z počátečních veršů čtrnácti sonetů předcházejících.

V Německu sonet pěstovali především **Andreas Gryphius**, **August von Platen**, **Rainer Maria Rilke** (*Sonette an Orpheus*), Johannes R. Becher (*Deutsche Sonette*).

Ritornel (DAS RITORNELL [ritor'nɛl]) je tříveršová strofa, v níž se rýmuje první a třetí verš. Schéma: **axa bxb cxc**. Prostřední verše se nerýmují.

Tercina (DIE TERZINE [ter'tsi:nə]) je strofa podobná ritornelu, s tím rozdílem, že druhý verš se vždy rýmuje s prvním a třetím veršem další strofy: **aba bcb cdc**. Mluví se pak o řetězovém rýmu (DER KETTENREIM), Používal ji **Johann Wolfgang von Goethe**, romantikové, **August von Platen**, **Stefan George**, **Hugo von Hofmannsthal** (Termínem Kettenreim se někdy označuje i takový rým, který spojuje poslední slovo jednoho verše s prvním slovem verše následujícího.)

Gazel (DAS GASEL, DAS GHASEL [ga'ze:l]) je strofa orientálního původu, které mívá 6-30 veršů s rýmovým schématem **aa ba ca da**. V Německu psali gazely **Johann Wolfgang von Goethe**, Rückert, **August von Platen**.

Mnozí němečtí básníci, především **Friedrich Hölderlin**, napodobovali různé typy klasických strof řeckých (ALKÄISCHE STROPHE, ASKLEPIADISCHE STROPHE).

Doporučená literatura:

ARNDT, Erwin. *Deutsche Verslehre: Ein Abriss*. Berlin (O.): Volk und Wissen, 1984⁹. (relativně dostupná příručka)

KAYSER, Wolfgang. *Kleine deutsche Versschule*. Tübingen und Basel: Francke, 1995²⁵. ISBN 3-8252-1727-2 (jedna z nejpopulárnějších příruček)

FRANK, Horst J. *Handbuch der deutschen Strophenformen*. Tübingen und Basel: Francke, 1993². ISBN 3-8252-1732-9. (Vhodná do interpretačních seminářů k něm. lyrice, k dispozici v příručním aparátu u ved. semináře.)

DÜHMERT, Anneliese. *Von wem ist das Gedicht? Eine bibliographische Zusammenstellung aus 50 deutschsprachigen Anthologien*. Berlin: Haude & Spenersche Verlagsbuchhandlung, s.a. (1969) (Tato příručka - a obdobné - nám pomůže najít autora básně, známe-li její titul resp. incipit (začáteční verš).

Z dějin a současnosti literárně zaměřené germanistiky

a)

Germanistika jako věda se datuje od dob romantiky, některé náběhy k ní se však objevují již dříve. Už v nejstarších dobách byla díla, určená ke školní četbě, opatřována úvody o životě a tvorbě autora a komentáři. Ke kvalitativní změně dochází za humanismu. Studium starých textů bylo spojeno s počátky textové kritiky, nové edice a překlady bible vedly i k zárodečnému zkoumání otázky žánrů. V této době se začínají objevovat i velká díla polyhistorů, obsahující snůšky všeho možného o literatuře. Až v 19. století z toho vzniká samostatná disciplína, bibliografie, která je pomocnou disciplínou literární historie a literární vědy. Tato linie vrcholí a svým způsobem končí **Karlem Goedekem** (1814-1887) a jeho monumentálním kompendiem *Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung*, které vydával od r. 1859.

V 17. a 18. století byl v Německu značný zájem o otázky poetiky (**Martin Opitz**, **Johann Christoph Gottsched**, **Johann Jakob Bodmer**, **Johann Jakob Breitinger**, **Gotthold Ephraim Lessing**); pokračuje se v biblické kritice a exegezi, což vede ke zdokonalování metod interpretace textu; postupně se začíná rozvíjet historie a dějiny umění (**Johann Joachim Winckelmann** /1717-1768/), objevuje se estetika jako nová disciplína (**Alexander Gottlieb Baumgarten** /1714-1762/, **Gotthold Ephraim Lessing**) - to všechno spolu s Herderovými úvahami o literatuře připravuje germanistice jako vědecké disciplíně cestu.

Vlastní dobou vzniku vědy, která se zabývá zkoumáním historie jazyka a literatury, je ROMANTISMUS. Je .to doba, kdy se historické chápání skutečnosti začíná prosazovat ve všech oblastech, a to i v oblasti vědy o literatuře. Klíčovými postavami jsou tu bratři **Friedrich** a **August Wilhelm Schlegelové** a bratři **Jacob** a **Wilhelm Grimmové**. Prozatím se však jedná pouze o řadu prací dílčích.

Náběh k přehlednému historickému vylíčení určitého období najdeme v Heinově práci *Die romantische Schule* (1836). Prvním velkým systematikem německé literární historie však byl až **Georg Gottfried Gervinus** (1805-1871), autor knihy *Geschichte der deutschen Dichtung*

(1835-1842), v níž chápal dějiny literatury především jako dějiny idejí. O něco později počal vydávat své velké dílo *Literaturgeschichte des XVIII. Jahrhunderts* (od r. 1855) **Hermann Hettner** (1821-1882). Ve srovnání s Gervinem klade větší důraz na momenty estetické, přesto však jsou i jeho literární dějiny, v nichž sleduje také literaturu anglickou a francouzskou, především dějinami idejí.

Zakladatelem filologicko-historické metody v Německu byl **Wilhelm Scherer** (1841-1866). Metodu kritické filologie, dosud uplatňovanou na staroněmeckou literaturu, začal aplikovat na literaturu novější. Zabýval se zejména Goethem, a proto se v souvislosti s ním a jeho školou mluví o GOETHE-PHILOLOGIE. Scherer a jeho škola vykonali hodně na poli ediční činnosti. Pokud jde o metodu práce, propadali často pokušení hledat vlivy v literatuře za každou cenu – „vlivologii“ (EINFLUSSJÄGEREI), což vedlo k mnohdy mechanickému srovnávání. Velkou syntézu vytvořil Scherer v monumentálním díle *Geschichte der deutschen Literatur* (1880-1883). Z jeho žáků byl nejvýznamnější **Erich Schmidt** (1853-1913), mj. učitel Arna Nováka v Berlíně.

Reakcí na pozitivismus W. Scherera a jeho školy bylo vystoupení filozofa **Wilhelma Diltheye** (1834-1912), který značně ovlivnil další vývoj německé literární historie. Dilthey, který se hodně zabýval romantikou, chce odlišit metodu společenských věd od metody věd přírodních. Požaduje výklad umělecké tvorby z pohnutek niterných a zdůrazňuje význam prožitku. Proslulost si získala jeho práce *Das Erlebnis und die Dichtung* (1905).

Po roce 1900 se dosud vcelku homogenní proud literární historie tříští. Uvedme několik charakteristických a pro další vývoj významných postav.

Friedrich Gundolf (1880-1931), autor řady esejizujících monografií o německých i cizích básnících (Shakespeare, Goethe, Dante a další), monumentalizuje a opěvává velké zjevy, do kterých se snaží vcitovat.

Kontrastem k němu byl **Josef Nadler** (1884-1963), žák profesora na pražské německé univerzitě Augusta Sauera. Nadler vydal v letech 1912-1929 rozsáhlé dílo *Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften*, v němž zkoumá literární tradice jednotlivých německých oblastí a zemí. Rozlišuje tzv. *Neustämme* (kolonizovaná oblast na východ od Labe) a tzv. *Altstämme* (západ a jih Německa) - staré kmeny jsou mu nositeli spíše klasických, nové spíše neklasických tendencí (barok, romantismus). Uvedené dílo později Nadler přepracoval v duchu konformní nacistické ideologii.

Dějiny literatury chápal jako dějiny určitých problémů **Rudolf Unger** (1876-1942) v díle *Literaturgeschichte als Problemgeschichte* (1924). Unger i někteří další se zaměřují na sledování různých problémových okruhů. Např. **Rudolf Unger**: *Herder, Novalis und Kleist*

(1922), s podtitulem *Studien über die Entwicklung des Todesproblems im Denken und Dichten vom Sturm und Drang zur Romantik*. Nebo **Paul Kluckhohn** (1886-1957), autor knihy *Die Auffassung der Liebe in der Literatur des 18. Jahrhunderts und in der deutschen Romantik* (1922), Při zkoumání této problémové stránky se přirozeně věnuje menší pozornost stránce formální.

To platí do značné míry i pro **H. A. Korffa** (1882), autora rozsáhlého čtyřsvazkového díla *Geist der Goethezeit*, které vycházelo od r. 1923. Podává v něm souhrnný obraz doby a jde mu především o hledání souvislostí ideových.

Reakcí na všechny tyto tendence (Dilthey, Gundolf, Nadler, Unger, Kluckhohn, Korff), které zdůrazňovaly osobnost, momenty ideové či biologické, prožitek apod., bylo dílo **Oskara Walzela** (1864-1944), který prošel vlivem Diltheyovým, později se však obrátil ke zkoumání formy. V tomto směru na něj silně zapůsobilo dílo švýcarského historika umění **Heinricha Wölfflina**, pro něhož je charakteristické hledání typologických kontrastů (renesance versus barok a podobně). Tak i Walzel ve svém hlavním díle *Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters* (1923) se snaží v literatuře a v literární historii objevovat kontrasty, typy, a více se zaměřuje na aspekty formální. V podobném duchu postupuje i **Fritz Strich** (1882) v knize *Deutsche Klassik und Romantik Oder Vollendung und Unendlichkeit: Ein Vergleich* (1922), kde je líčen jako klasik ten, kdo je oddán ideálu dovršení, a jako romantik ten, kdo touží po nekonečnosti. Morfologicky orientovanou literárněvědnou germanistiku reprezentuje také **Hermann Pongs**, nejznámější několikasvazkovou knihou *Das Bild in der Dichtung. Versuch einer Morphologie der metaphorischen Formen*.

Značná pozornost byla ve 20. a 30. letech věnována i literární stylistice, při čemž mnohé podněty vzešly od německých romanistů (**Leo Spitzer**, **Erich Auerbach**).

Ze švýcarských literárních historiků uvádíme **Emila Ermatingera** (1873-1953), který se zabýval jak literární teorií tak literární historií, především však jeho žáka **Emila Staigera** (1908-1987). Staiger spojuje podněty existencialismu⁴ se schopností detailní a citlivé interpretace (*Die Kunst der Interpretation: Studien zur deutschen Literaturgeschichte*). Ve svém díle *Grundbegriffe der Poetik* (1946) se nově pokouší vymezit lyriku, epiku a drama na základě přiřazení k různým rozměrům pojmu času. Staigerův žák **Peter von Matt** (*1937), profesor mj. v Curychu a Stanfordově univerzitě v Kalifornii, se obrací znovu k psychoanalytickým podnětům. Za svůj vytríbený esejistický styl byl velmi oceňován. Matt

⁴ Literatuře a interpretaci se věnovali sami existencialisté, ať už to byl např. Jean Paul Sartre nebo Martin Heidegger, který interpretoval J.P. Hebel, Rilka a Hölderlina (*Erläuterungen zu Hölderlins Gedichten*).

přispívá také do *Frankfurter Anthologie* (knižní vyd. fejetonistických interpretací lyriky z *Frankfurter Allgemeine*). Z jeho děl: např. *Liebesverrat – Die Treulosen in der Literatur* (1989), *Verkommene Söhne, missratene Töchter: Familiendesaster in der Literatur* (1995).

V Basileji přednášel **Walter Muschg** (1898-1965, *Tragische Literaturgeschichte, Die Zerstörung der deutschen Literatur, Von Trakl zu Brecht: Dichter des Expressionismus*).

V italském Terstu proslul zejména **Claudio Magris** (1939) svou disertací *Il mito absburgico nella letteratura austriaca* (1963, něm. poprvé 1966, *Der habsburgische Mythos in der modernen österreichischen Literatur*. Wien: Zsolnay, 2000. ISBN 3-552-04961-4)

b)

Chceme-li se stručně zmínit o marxistické literární historii a kritice, jež oficiálně dominovala v Československu bezmála půlstoletí, je třeba uvést nejprve **Karla Marxe** a **Bedřicha Engelse**. Oba hodně čtli a po celý život se literaturou zabývali a na řadu jejich soudů se pozdější marxistická literární věda a kritika odvolává. **Franz Mehring** (1846-1919) byl vedoucím publicistou levého křídla německé sociální demokracie, později jedním ze zakladatelů Komunistické strany Německa. Jako první analyzoval vztah německé dělnické třídy k literatuře - dělnickou třídu pokládal za dědice všech humanistických tradic německé kultury. Jeho nejvýznamnějším dílem je kniha *Lessing-Legende* (1892), v níž osvětluje Lessingův vztah k Prusku Bedřicha II. Tuto práci oceňoval např. O. Fischer jako exemplární příklad marxistické metody.

György (Georg) Lukács (1885-1971) byl Maďar, který psal hodně německy a zabýval se německou literaturou. Je to postava, kterou při vši její problematičnosti nelze obejít. Byl recipován zejména v NDR (**W. Mittenzwei**). Lukács byl obhájcem realismu a jiné umění než realistické pokládal za „reakční“. Zejména měl zálibu v kritických realistech 19. a 20. století – z německé literatury především v T. Mannovi. Soudil, že nezáleží tolik na světovém názoru autora jako na tom, jak zpodobuje realitu. K jeho významným pracím patří *Die Theorie des Romans* (1920, čes. obsažen ve výb. *Metafyzika tragédie*. Uspořádala R. Grebeníčková. Praha: Čs. spisovatel, 1967). Rovněž se hodně zabýval estetikou a někdy také bývá označován za "Marxe estetiky". Velmi silný byl jeho vliv na germanistiku v Itálii. Lukáčsem byl ovlivněn lipský profesor Hans Mayer (1907-2001), který se zabýval mj. G. Büchnerem, Thomasem Mannem, Robert Musilem, Uwe Johnsonem, Günterem Grassem i autory světové literatury. Mayer vynikl také jako literární kritik (vedle W. Benjamin). Jeho kniha *Außenseiter* (1975) se zabývá literárním ztvárněním tří diskriminovaných skupin: žen, židů a homosexuálů. Mayer, ač kritický intelektuál, považoval NDR za ten lepší ze dvou německých

států. Nekrologem na NDR se stala jeho kniha *Der Turm von Babel* (1991): *Das schlechte Ende widerlegt nicht einen möglicherweise guten Anfang*.

V Československu byl překládán zejména v šedesátých letech 20. století také rakouský marxistický „revizionista“ **Ernst Fischer** (1899-1972) původem z Chomutova. Fischer protestoval proti srpnové okupaci Československa 1969 (*Panzerkommunismus*). K jeho nejznámějším dílům patří několikrát přepracovaná studie *Von der Notwendigkeit der Kunst* (1967, čes. *O nezbytnosti umění*), česky vyšel také např. svazek esejů z knihy *Von Grillparzer zu Kafka* (1962) pod titulem *Kafka, Musil, Kraus* (1965) a jeho kniha o romantismu (z něm. rukopisu *Ursprung und Wesen des Romantismus* čes. *Původ a podstata romantismu*, 1966).

Walter Benjamin (1892-1940) byl levicový literární kritik a esejista; k jeho nejvýznamnějším pracím patří *Ursprung des deutschen Trauerspiels* (1928) a *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit* (1936). Česky vyšel např. výbor W.B. *Dílo a jeho zdroj* (vyd. Růžena Grebeníčková, přel. Věra Saudková, doslov J. Střítecký Praha: Odeon, 1979.)

c)

Po 2. světové válce došlo v literárněvědné germanistice ke značným změnám. Nebylo možno navazovat na nacionalistickou linii, kompromitovanou v období nacismu a proto se hledaly nové cesty. Mnohem větší význam než dříve začala zaujímat germanistika zahraniční, ať už francouzská, sovětská či anglická a americká. Na západoněmeckou literární vědu silně působily impulzy z oblasti angloamerické (opouštějí se duchovnědné koncepce a větší pozornost se věnuje rozboru konkrétních textů) . V NDR se navazovalo na „pokrokové“ tradice německé literární vědy a historie, velkou úlohu pak hrály i teoretické podněty sovětské. Došlo zde k postupnému přehodnocování dosavadních pojetí dějin německé literatury v duchu marxismu-leninismu.

*

Sídlem významných institucí je dodnes Výmar. Byla to především *Nationale Forschungs- und Gedenkstätte der klassischen deutschen Literatur* in Weimar, sestávající z řady archivů a dílčích pracovišti, jejíž nástupnickou organizací se r. 1991 stala nadace *Stiftung Weimarer Klassik* (do r. 2006 se jmenovala *Stiftung Weimarer Klassik und Kunstsammlungen*) . Dnes se nadace jmenuje *Klassik Stiftung Weimar*. Druhou institucí podobného zaměření, která měla sídlo ve Výmaru, byl *Institut für klassische deutsche Literatur*.

Z velkých knihoven bývalé NDR je pro germanistu nejvýznamnější Deutsche Bücherei v Lipsku.

Nejdůležitějšími a nejrozšířenějšími literárními časopisy NDR byly Weimarer Beiträge (literární teorie a historie), Neue Deutsche Literatur (ukázky nových děl, literární kritika) a Sinn und Form (literární teorie i kritika, ukázky ze současné německé i světové literatury).

d)

V SRN (přesněji řečeno: „starých spolkových zemích“) je univerzit, na nichž se pěstuje germanistika, větší množství, a proto uvedeme jen některé nejvýznamnější spolu s několika představiteli literární germanistiky. Jsou to univerzity Göttingen (**Walter Killy** zabývající se moderní lyrikou /např. Elemente der Lyrik, 1972/), v Bonnu (kde dlouho působil **Benno von Wiese**, věnující se dramatu a literatuře 18. a 19. století; **Beda Allemann** se věnoval literární teorii a poetice; **Horst Rüdiger** zkoumal německou literaturu ve světovém kontextu). Ve Stuttgartu (**Fritz Martini**, věnující se literárním dějinám 18.-20. století, stylistice a poetice), ve Frankfurtu n.M. (**Helmut Brackert**, zabývající se středověkou literaturou), v Tübingen (dlouho zde působil **Friedrich Beissner**, zaměřující se na moderní německou literaturu a obzvláště na Hölderlina a Kafku; **Roland Brinkmann** se zabývá literaturou 19. a 20. století) a ve Freiburku im Breisgau (**Gerhart Baumann**, věnující se rakouské literatuře). Na Freie Universität v Západním Berlíně působil mj. teoretik moderního dramatu **Peter Szondi** (Theorie des modernen Dramas, Einführung in die literarische Hermeneutik, čes. Úvod do literární hermeneutiky, 2003), literární vědec a teoretik **Walter Höllerer** a srovnávací literatury a dramatu se věnující **Volker Klotz** (Geschlossene und offene Form im Drama, 1969).

Významnými institucemi mimouniverzitními jsou Deutsches Literaturarchiv v Marbachu am Neckar a Deutsche Bibliothek ve Frankfurtu am Main.

Ze (západo)německých časopisů a periodik, zabývajících se literární historií, je třeba uvést především časopis Euphorion, dále pak Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur (Tübingen) a Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur (Wiesbaden). Značná pozornost problematice literárněvědné se věnuje i v časopisech Wirkendes Wort a Der Deutschunterricht.

Vývoj na západoněmeckých univerzitách lze krátce shrnout takto: reakcí na ideologizaci germanistiky před rokem 1945 byl příklon ke zkoumání textu samotného – bez společenských implikací na straně autora a čtenáře – a k problému interpretace: „dílostředná“ –

WERKIMMANENTE INTERPRETATION, LITERATURWISSENSCHAFTLICHE HERMENEUTIK.⁵ Popularitu si vydobyly např. *Theory of Literature* (1949, něm. *Theorie der Literatur*, 1959) . René Wellka (**René Wellek**, 1903-1995) a **Austina Warren**a (1899-1986), nesčetněkrát vydávaná poetika **Wolfganga Kaysera** (1906-1960) *Das sprachliche Kunstwerk: Eine Einführung in die Literaturwissenschaft* (1948) nebo Kayserova *Kleine deutsche Versschule* (1946, 1995²⁵) , kniha švýcarského romanisty **Ericha Auerbacha** *Mimesis. Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur* (1946, čes. *Mimesis. Zobrazení skutečnosti v západoevropských literaturách*, 1968, 1998), **Ernsta Roberta Curtia** (**Curtius**) *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (čes. 1998), **Eberharda Lämmerta** *Bauformen des Erzählens* (1955), **Hugona Friedricha** *Die Struktur der modernen Lyrik: Von der Mitte des neunzehnten bis zur Mitte des zwanzigsten Jahrhunderts* (1956), **Käte Hamburgerové** *Die Logik der Dichtung* (1957) nebo rakouského anglisty **Franze K. Stanzela** *Typische Formen des Romans* (1964). Český vyšla Stanzelova *Theorie des Erzählens* (1979). Podnětně působily na literární vědu i knihy jednoho z žáků prostějovského rodáka Edmunda Husserla, polského fenomenologického filozofa **Romana Ingardena** (1893-1970), především ontologicky orientovaná práce *Das literarische Kunstwerk* (1931, čes. *Umělecké dílo literární*, 1989) či gnoseologicky orientovaný protějšek *O poznawaniu dzieła literackiego* /1957, něm. *Vom Erkennen des literarischen Werkes*, čes. *O poznávání literárního díla*, 1967/, jež zdůrazňují bohatou strukturovanost a mnohovrstevnatost literárního díla a svým antipsychologismem zdůrazňují rozchod s literární vědou chápanou jako literární psychologie⁶. Literární hermeneutiku oživila dvousvazková práce **Hans-Georga Gadamera** (1900-2002), interpreta mj. lyriky Stefana Georga, Rainera Marii Rilka a Paula Celana, *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik* (1963). V druhé polovině šedesátých let modifikovala hermeneutické principy tzv. *Kostnická škola recepční estetiky*: Hans Robert Jauß – *Literaturgeschichte als Provokation* (1967), *Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik* (1982) a anglista **Wolfgang Iser** – *Die Appellstruktur der Texte* (1970).⁷ Spíše na okraji zůstaly scientistické modely zkoumání (např. **Max Bense** *Einführung in die informationstheoretische Ästhetik. Grundlegung und Anwendung in der Texttheorie* /1969/). Literárněvědnou germanistiku posledních desetiletí charakterizuje METODOLOGICKÝ

⁵ Historii poválečné literární vědy mapuje např. kniha Maxe Wehrliho *Allgemeine Literaturwissenschaft* (1957, slov. překl. *Základy modernej teórie literatúry*, 1965). Dostupná je také antologie brněnského translátologa a lit. vědce Jiřího Levého *Západní literární věda a estetika* (1966). V NDR vyšly *Zehn Kapitel zur Geschichte der Germanistik. Literaturgeschichtsschreibung* (1981) od Rainera Rosenberga. Přehledná je kniha marxizujícího Josta Hermanda *Geschichte der Germanistik* (1994).

⁶ Aplikace této metody u: Joseph P. Strelka: *Einführung in die literarische Textanalyse* (1989).

⁷ Blíže: Rainer Warning (vyd.): *Rezeptionsästhetik. Theorie und Praxis* (1988³).

PLURALISMUS. Ve větší míře se prosazují přístupy psychoanalytické, poststrukturalistické, sociálně historické, příp. literárně sociologické. Od osmdesátých let ovlivňovaly i německou literární vědu metody ANALÝZY DISKURSU, DEKONSTRUKCE, SÉMIOTIKA (**Umberto Eco**), TEORIE INTERTEXTUALITY (**Julia Kristeva**), SYSTÉMOVÉ TEORIE/KONSTRUKTIVISMU, MEDIÁLNÍ VĚDY a KULTURNĚ SPECIFICKÉHO ČTENÍ (CULTURAL STUDIES, FEMINISMUS / popř. GENDER STUDIES - GENUSFORSCHUNG/, NEW HISTORICISM, antropologie). Názorně to ilustrují knihy metodologicky pluralitních interpretací jediného textu jako: *Positionen der Literaturwissenschaft. Acht Modellanalysen am Beispiel von Kleists Erdbeben in Chili* (vyd. David E. Wellbery, 1987²) a *Kafkas »Urteil« und die Literaturtheorie. Zehn Modellanalysen* (vyd. Oliver Jahraus u. Stefan Neuhaus, 2002).

Dobrým přehledem novějších metodologických přístupů je kniha **Petera V. Zimy (Zima)** z celovecké (klagenfurtské) univerzity: *Literarische Ästhetik. Methoden und Modelle der Literaturwissenschaft* (1991, také čes.)⁸ Z rakouských literárních vědců-germanistů ve Vídni lze uvést ze současnosti zejména **Herberta Zemana** (*Literaturgeschichte Österreichs. Von den Anfängen im Mittelalter bis zur Gegenwart*, 1996, editor; *Geschichte der Literatur in Österreich Bd. 7 – Das 20. Jahrhundert*, 1999, editor), předního literárního kritika a vedoucího Rakouského literárního archivu při Rakouské národní knihovně, **Wendelina Schmid-Denglera** (např. *Bruchlinien. Vorlesungen zur österreichischen Literatur 1945 bis 1990*, 2. vyd. 1996), který editoval díla Heimito von Doderera, Fritze Herzmanovského-Orlanda /Fritz Herzmanovsky-Orlando/ a z novější literatury se zabýval Thomasem Bernhardem (*Der Übertreibungskünstler*, 3. vyd., 1997) nebo prezidenta Rakouské akademie věd (1991-2003), **Wenera Welziga**, který se zabýval mj. barokní homiletikou, vydal mj. deník Arthura Schnitzlera a *Wörterbuch der Redensarten zu der von K. Kraus 1899 bis 1936 herausgegebenen Zeitschrift „Die Fackel“* (1999).

Doporučená literatura:

WEHRLI, Max. *Základy modernej teórie literatúry*. (Orig. *Allgemeine Literaturwissenschaft*). Bratislava: Slovenské vydavateľ'stvo krásnej literatúry, 1965.

HERMAND, Jost. *Geschichte der Germanistik*. Reinbek b. Hamburg: Rowohlt, 1994. ISBN 3-499-55534-4.

ROSENBERG, Rainer. *Zehn Kapitel zur Geschichte der Germanistik*. Berlin (O.): Akademie-Verlag, 1981.

⁸ Starší přehled např. **Manon Maren-Grisebach**: *Methoden der Literaturwissenschaft* (1970, 1985⁹).

WEIMAR, Klaus. *Geschichte der deutschen Literaturwissenschaft bis zum Ende des 19. Jahrhunderts*. München: Wilhelm Fink, 1989. ISBN 3-7705-2574-4.

ZIMA, Peter V. *Literarische Ästhetik: Methoden und Modelle der Literaturwissenschaft*. Tübingen: Francke, 1991. ISBN 3-7720-1765-7. (Také česky)

KIMMICH, Dorothee—RENNER, Rolf Günter —STIEGLER, Bernd. *Texte zur Literaturtheorie der Gegenwart*. Stuttgart: Reclam, 1996. ISBN 3-15-009414-3.
(Ostatní literatura průběžně v textu.)

e)

Z české germanistiky uvedeme nejprve dvě nejvýznamnější postavy, a to Otokara Fischera a jeho žáka Vojtěcha Jiráta.

Otokar Fischer (1883-1938) byl snad nejpodnětnějším českým germanistou. Jako profesor Karlovy univerzity vychoval řadu vynikajících žáků, byl však činný i jako literární kritik, překladatel a praktický divadelník, pomineme-li jeho vlastní dílo spisovatelské (lyrika a drama). Zabýval se hlavně Goethem, Immermannem, Kleistem, Heinem a Nietzsem, o posledních třech napsal velké monografie. Značnou pozornost věnoval i otázkám a teorii překladu (mj. srovnával starší české překlady Fausta). Z Fischerových překladů z němčiny jsou nejvýznamnější přetlumočení Goetha (především Fausta), Heina a Nietzscheho.

Jeho žák **Vojtěch Jiráta** (1902-1945) se věnoval teorii překladu (*Dva překlady Fausta*, 1930, kde srovnává Vrchlického a Fischerův překlad) a formálnímu a stylistickému rozboru (*Platens Stil*, 1933). Jako bohemista druhým oborem se velmi zajímal i o germanoslavica. Své názory na vývoj německé literatury vtělil do beletristického *Benátského dialogu* (1945), v němž mu jde zejména o protiklad osvícenství a romantiky.

Jako první ovšem zastupoval literárněvědnou germanistiku pražský systematický komparatista **Arnošt (Vilém) Kraus** (1859-1943 Terezín), který byl i zakladatelem české nordistiky (skandinavistiky) a zabýval se vztahovou problematikou (dánská a norská kultura ve vztahu k české kultuře). Na pražské univerzitě působil Kraus v letech 1884-1929 (do začátku r. 1930). Jeho *Stará historie česká v německé literatuře* (1902) vyšla nedávno v Rakousku (*Alte Geschichte Böhmens in der deutschen Literatur*, 1999)⁹. Romantický mýtus

⁹ V rámci projektu „Die Geschichte der ‚Germanistik‘ in der Habsburgermonarchie 1848-1918 (Fonds zur Förderung wissenschaftlicher Forschungen, Wien).

husitství v německé literatuře se snažil Kraus představit trilogií *Husitství v literatuře, zejména německé* (1917, 1918, 1924), k níž ho podnítl T.G. Masaryk. Kraus sledoval i německé vlivy na české obrození (*Pražské časopisy 1770-1774 a české probuzení*, 1909). Řadu časopiseckých studií věnoval Goethovi (knižně např. *Goethe a Čechy*, napsal také předmluvu k Vrchlického překladům Fausta), faustovské látce (*Das böhmische Puppenspiel vom Doktor Faust*, 1891; *Faustiana aus Böhmen*, 1898; *Faustsplitter*, 1908). Jako stoupenec realistické strany zasáhl i do sporu o Rukopisy, známou se stala i kontroverze s pozdějším profesorem germanistiky v Brně Antonínem Beerem (tenkrát ještě v Praze) o užívání výrazu *böhmisch* a *tschechisch* v němčině, kdy Kraus – vzhledem k diferenciaci obou pojmů – preferoval pro označení jazyka a etnika *tschechisch*. Kromě vědecké a publicistické činnosti učil Kraus češtině na české i německé univerzitě a oběma jazykům na právnických fakultách obou univerzit. Staral se i o zlepšení praktické výuky němčiny na české germanistice, působil také jako didaktik. Spolu s dcerou, skandinavičkou Miladou Lesnou-Krausovou, konal po deportaci přednášky i v terezínském ghettu. Otokar Fischer, Vojtěch Jiráček, Arne Novák, Hugo Siebenschein a další byli Krausovými žáky.

Mimo univerzitu působil jazykový utrakvista¹⁰ **Paul/Pavel Eisner** (1889-1958), známý překladatel a autor knížek o češtině. Eisner disertoval prací *Lessing, Goethe und Schiller in tschechischen Übersetzungen* (1918). Kromě rozsáhlé překladatelské činnosti (překládal i českou literaturu do němčiny) psal i o německé literatuře. Dodnes zajímavé jsou jeho studie o Máchově raných německých básních a jeho bilingvistu vůbec (*Na skále. Dvanáct zastavení máchovských*, 1945, *Okusy Ignaze Máchy* /překl. básní KHM do češtiny s komentářem, 1956) nebo knížka esejů *Milenky. Německý básník a česká žena* (1930). Do Československé vlastivědy (sv. 7 – Písemnictví,) přispěl statí *Německá literatura na půdě ČSR. od roku 1848 do našich dnů* (O starší literatuře pojednal tamtéž Arnošt Kraus: *Německá literatura na půdě ČSR do roku 1848*, 1933)

Germanistickou přípravu nezapřel ani pozdější rektor Masarykovy univerzity **Arne Novák**, který disertoval knihou *Klopstockův vliv na poesii českého obrození* (1902) a habilitoval se pro obor německé literární historie knihou *Menzel, Börne, Heine a počátkové kritiky mladoněmecké* (1906). Novák si cenil zejména Goetha a kritického ducha Lessingova (*Čím mně jest Lessing*, 1911. In: A.N. *Mužové a osudy*, 1914). K německé literatuře (i v Čechách a na Moravě) se nadále vracel řadou statí a recenzí. Přijímal stylovědné podněty Oskara Walzela, Fritze Stricha a duchovědné Wilhelma Diltheje.

¹⁰ Utrakvismem se tu myslí česko-německá dvojjazyčnost.

Na pražské německé univerzitě působil od r. 1886 Nadlerův učitel **August Sauer**. Proslul inaugurační rektorskou řečí *Literaturgeschichte und Volkskunde* (1907), v níž mu jde o „spojitost německé literatury s německým národem, národností (Volkstum) jako takovou“ a hledisko krajinné souvislosti, o určení „kmenových rysů“, jež prý představují nejstarší a nejpevnější vrstvu, na níž staví všechny ostatní vlivy jako výchova, vzdělání a život. Sauerovi však jde proti starší tradici krajinných a kmenových aspektů v literatuře o autory prvořadých kvalit. Sauer bývá považován za Nadlerova předchůdce, ten ovšem zdůrazňoval nezávislost na svém učiteli. Také ediční práci věnoval Sauer pozornost, vydával mj. díla Johanna Petera Uze, Ewalda Christiana von Kleista, Josepha von Eichendorffa, Ferdinanda Raimunda a Adalberta Stiftera.

Žákem Augusta Sauera (Sauer mimochodem znechtivil germanistiku Franzi Kafkovi) byl i pražský spisovatel německého jazyka **Johannes Urzidil**. Z jeho pera vzešla rozsáhlá monografie „*Goethe in Böhmen*“ (poprvé 1932 /1962, 3. vyd. 1965/ – o tématu psal např. i Arnošt Kraus). V témž roce (1932) vydali čeští germanisté *Goethův sborník* (k 100. výročí úmrtí autora)

1927 byl na pražský ordinariát Německé univerzity povolán (působil tam do r. 1938) z Vídně duchovědně orientovaný **Herbert Cysarz** (1896-1985), rodák z Bohumína (Oderberg). Cysarz přednášel o literárním baroku, Schillerovi, Hegelovi, neoklasicismu atd. Byl znám jako znamenitý řečník s výraznou gestikou. Jako člen NSDAP a angažovaný germanista se v době Třetí říše kompromitoval a nenašel po válce žádné trvalé zaměstnání. Jeho iracionalismus, vitalismus, antiindividualismus a antisemitismus gradoval v jeho pracích o sudetoněmecké literatuře (např. *Dichtung im Daseinskampf*, 1935, *Die großen Themen der sudetendeutschen Schrifttumsgeschichte*, 1938, *Sudetendeutschland in der volksdeutschen Gesamtfront*, 1940). Romány: *Neumond* (1956), *Arkadien* (1967). Autobiografie *Vielfelderwirtschaft* (1976). Cysarz napsal příspěvek o sudetoněmecké literatuře do reprezentativní publikace o sudetoněmectví *Das Sudetendeutschtum. Sein Wesen und Werden im Wandel der Jahrhunderte* (ed. Gustav Pirchan, Wilhelm Weizsäcker, Heinz Zatschek, Brünn—Prag—Leipzig—Wein, 1939²).

Kritikem kmenového principu a eklekticismu à la Sauer a Nadler byl **Josef Körner** (1888-1950). Sauer Körnerovi pak odmítl habilitaci na Německé univerzitě v Praze. Přes další obtíže v akademické kariéře se Körner profiloval jako znalec romantiky a editor (např. edice korespondence bratří Schleglů). Oskar Walzel mu svěřil pokračování bibliografie ke Schererovým *Geschichte der deutschen Literatur* (Vzešla z toho důkladná bibliografie *Bibliographisches Handbuch des deutschen Schrifttums*, 1949, 1966⁴). Pro svůj židovský

původ byl Körner za války internován v Terezíně. Pochován je poblíž hrobu F. Kafky, jehož význam odhadl už v r. 1917 a navázal s ním kontakt.

Jako reakce na založení České akademie věd a umění císaře Františka Josefa v Praze v roce 1890 vznikla v r. 1891 *Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen*, první členové byli zvoleni z fakult Německé univerzity a německé techniky v Praze (*Deutsche Technische Hochschule*). Jejím aktivním členem a později i předsedou byl také August Sauer.

V poválečném sborníčku *Franz Kafka a Praha* (1947) byl mj. zastoupen i etablovaný profesor pražské české germanistiky **Hugo Siebenschein** („Siebenschein“ – Siebenscheinův slovník!), který se sociologizujícímu chápání literatury přibližoval svou *Wirtschaftsgermanistik*, zkoumaje hospodářské vlivy na literární produkci.

Historik na Německé univerzitě v Praze a kolega Josefa Pekaře **Josef Pfitzner** (1901-1945) jemuž se připisovaly ambice stát se sudetoněmeckým Palackým, zasáhl do formování emancipující se sudetoněmecké mentality jako ideolog „sudetoněmeckého jednotného hnutí“ (SUDETENDEUTSCHE EINHEITSBEWEGUNG – srv. týž: *Sudetendeutsche Einheitsbewegung: Werden und Erfüllung*. Karlsbad—Leipzig: Verlag Karl H. Frank, 1937².), ale také – studoval i germanistiku u Sauera – literárně historickou prací *Das Erwachen der Sudetendeutschen im Spiegel ihres Schrifttums bis zum Jahre 1848* (Augsburg, 1926)¹¹, která se zaměřila především na období 1770-1848. Specifčnost sudetských Němců spatřoval Pfitzner v jejich rozdělení na různé kmeny a těsném kontaktu s českým prostředím, jak hospodářským, tak duchovním.

Meziválečnou (českou) brněnskou literárněvědnou germanistiku (od roku 1919) reprezentují jména **Jan Krejčí** (1868-1942), autor knih jako *Studie z novější literatury německé* (1904) a *Richard Wagner jako filosof a básník* (1913) a **Stanislav Sahánek** (1883-1942). Poslední se zabýval literárním biedermeierem, napsal mj. monografii o Ferdinandu Saarovi (1934) a *Přehledné dějiny německého písemnictví* (1941). Zemřel v koncentračním táboře Mauthausen. Českou poválečnou marxisticky orientovanou germanistiku reprezentuje Pavel Reimann: *Von Herder bis Kisch. Studien zur Geschichte der deutsch-österreichisch-tschechischen Literaturbeziehungen* (1961); *Hauptströmungen der deutschen Literatur 1750-1848. Beiträge zu ihrer Geschichte und Kritik* (1963).

Brizantní kulturně politickou úlohu v době „tání“ – nad rámec pouhé literární vědy – sehrála proslulá Liblická konference, kde došlo i k ideologickým konfrontacím (sborník *Franz Kafka. Liblická konference 1963*, 1963 /něm. překl. *Franz Kafka aus Prager Sicht*, 1966). Na

¹¹ Dějinami německy psané literatury v čes. zemích se zabýval v meziválečné době ve Vídni prof. Rudolf Wolkan (*Geschichte der deutschen Literatur in Böhmen und in den Sudetenländern*, 1925).

kafkovskou konferenci navázala i širěji pojatá liblická konference o pražské německé literatuře (*Weltfreunde*). Iniciující roli zde sehrál reformní komunist **Eduard Goldstücker** (1913-2000). Jeho starší statě o Kafkovi lze nalézt v knížce *Na téma Franz Kafka* (1964). Goldstücker popřel později např. autentičnost rozhovorů Gustava Janoucha s F. Kafkou. **Květa Hyršlová** se na pražské germanistice zabývala poválečnou literaturou (*Západoněmecký poločas 1945-1960* /1963/, *Čas pokusů a pochyb v západoněmecké literatuře* /1972/) Zejména pražskou německy psanou literaturou se zabýval na pražské germanistice **Kurt Krolop**, profesor obecné a srovnávací literární vědy a novější německé literatury. **Věra Macháčková-Riegerová** se zabývala rovněž německou literaturou z českých zemí (monografie o **Ernstu Sommerovi** a personální bibliografie **Johannese Urzidila**) a literaturou doby předbřeznové. Na germanistiku přešel z Akademie věd prof. **Milan Tvrdlík**. Mimo pražskou univerzitní germanistiku působil Alois Hofman (1910). Hofman se věnoval vztahové problematice (*Friedrich Schiller a Čechy* /1955/, *Die Prager Zeitschrift „Ost und West“. Ein Beitrag zur Geschichte des Vormärz* /Berlin, 1957/, *Thomas Mann a Rusko* /Praha, 1959/, *Thomas Mann und die Welt der russischen Literatur* /Berlin, 1967/). Rakousko-českým vztahům se Hofman věnoval v knize *Die Babenberger und die Přemysliden* (Wien, 1977).

V Brně prožil ve starobrněnském opatství sv. Tomáše část mládí a sklonek života augustiniánský mnich **František Tomáš Bratránek/Franz Thomas Bratranek** (1815-1884), rodák z Jedovnice u Blanska. Bratránek pocházel z národnostně smíšeného manželství (rakouské Němky s Čechem) a odtud pramenil jeho odpor k nacionalismu a národní vyhraněnosti. Studoval v Olomouci a ve Vídni, kde se seznámil s Goethovou snachou Ottilií (Ottilie roz. von Pogwisch) a jejími syny a získal tak výhradní přístup ke Goethově pozůstalosti (editoval jeho přírodovědnou korespondenci, korespondenci s bratry Humboldtovými, hrabětem Šternberkem). Působil na Lvivské (Lvovské) univerzitě a v letech 1851-1881 jako profesor německé literatury na krakovské univerzitě (stal se dokonce jejím rektorem). Bratranek aplikoval Hegelovu filosofii (genetickou metodu) na interpretaci literatury a vynikl především řadou goethovských studií (např. *Erläuterungen zu Goethes Faust*, 1842, čes. *Výklad Goethova Fausta*. Praha: Odeon, 1982.) . Bratranek navázal styky s řadou významných osobností (Schellingem, Wilhelmem Grimmem, spisovatelem Ferdinandem von Saar, členy utopického Českomoravského bratrstva, řádovým spolubratrem F.M. Kláčelem, Boženou Němcovou, spolubratry P. Křížkovským a opatem Mendelem atd.). Svým odklonem od teologie a příklonem k hegelovské filozofii (pomýšlel na odchod z řádu) posiloval katolický kněz Bratranek charakter kláštera jako sídla „osvícenství a mladohegelianismu“ (jeho žák T. Gomperz).

Brněnskou univerzitní literárněvědnou germanistiku připomeňme alespoň monografií **Karla Krejčího** (nezaměňovat se stejnojmenným bohemistou!) o brněnském autorovi *Oskar Jellinek. Leben und Werk*“ (1967). Starším germánským a německým literárním památkám se věnoval **Leopold Zatočil** (např. edice a překlad *Ságy o Volsunzích* nebo *Cato a Facetus*

V Brně působil také **Miroslav Beck**, spolueditor (s **Jiřím Veselým**) svazku *Exil und Asyl. Antifaschistische deutsche Literatur in der Tschechoslowakei*. (Berlin /O./, 1981).

V 90. letech 20. století se v Brně konala musilovská konference (srv. sborník *Robert Musil – Ein Mitteleuropäer*, 1994). V roce 2003 se konala v Brně 2. bilaterální germanistické sympozium Rakousko-Česká republika věnované umění a hudbě v rakouské poválečné literatuře (srv. sborník *Kunst und Musik in der Literatur: Ästhetische Wechselbeziehungen in der österreichischen Literatur der Gegenwart*, 1. symposium se konalo v Českých Budějovicích v roce 2002, 3. symposium v Ústí nad Labem, 2005).

Z doposud vycházejících českých periodik a časopisů, v nichž se věnuje pozornost germanistice, třeba uvést cizojazyčná *Philologica Pragensia*, otiskující práce z anglistiky, germanistiky a romanistiky, a to jak literární, tak lingvistické. Příspěvky o německé literatuře uveřejňuje také měsíčník *Cizí jazyky ve škole* zaměřený na metodické problémy. Pražská filozofická fakulta vydává v pravidelných intervalech *Germanistica Pragensia*, brněnská pak *Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik*. Za redakce **Antonína Měšťana** začala v Praze opět vycházet *Germanoslavica. Zeitschrift für germano-slawische Studien* (Slovanský ústav, od 1994). Měšťan je autorem i faktograficky ne vždy spolehlivých bohemogermanistických studií (např. *Česká literatura mezi Němci a Slovany*, 2002). V Olomouci bylo v devadesátých letech založeno pracoviště pro moravskou německy psanou literaturu s vlastní bohatou publikační aktivitou, např. *Lexikon deutschmährischer Autoren* (2 sv. – 2003, 2006) a řadou sborníků (*Beiträge zur mährischen deutschsprachigen Literatur*). Profesor **Ludvík E. Václavek** vydal např. soubor svých prací *Stati o německé literatuře vyniklé v českých zemích* (1991). Práce **Lucy Topol'ské (Lucy Topol'ská)** a Ludvíka Václavka spojuje svazek *Beiträge zur deutschsprachigen Literatur in Tschechien* (2002). Mladší generaci zastupuje prof. **Ingeborg Fialová-Fürstová** (např. *Expresionismus. Několik kapitol o německém, rakouském a pražském německém literárním expresionismu /Olomouc: Votobia, 2000/*).

Po Listopadu došlo také ke znovuobnovení germanistické ročenky *Brücken* (publikovali v ní germanisté z NDR a ČSSR). Literárněvědná produkce týkající se českých zemí vychází v česko-německém nakladatelství Vitalis (Praha—Furth im Walde). Pražské nakladatelství

Franze Kafky vydává nejen překlady Franze Kafky do češtiny, ale i další publikace týkající se pražské německé literatury.

Exilovou literárněvědnou germanistiku (v USA) reprezentují především dva žáci Hugona Siebenschneida, **Rio Preisner** a **Peter Demetz**. Preisner (1925) si vydobyl mezinárodního věhlasu svou monografií *Johann Nepomuk Nestroy. Tvůrce tragické frašky* (1968, také něm.), zabýval se mj. Kafkou, Werflem, Rilkem, Brochem. Germanistické (a slavistické) studie soustředil zejména ve dvou svazcích *Aspekte einer provokativen tschechischen Germanistik I,II* (1977, 1981). První svazek obsahuje mj. polemicky velmi ostře nasvícený přehled literárněvědné germanistiky z doby totalitarismu *Epitaph für die tschechische Germanistik* (česky: *Epitaf pro českou germanistiku*. In: R.P.: Když myslím na Evropu I, 2003).

Peter Demetz (1922), nástupce René Wellka (Wellek) na Yaleově univerzitě, dřívější juror Ceny Ingeborg Bachmannové, napsal v exilu disertaci *René Rilkes Prager Jahre* (1953), vůči marxismu kritickou monografií *Marx, Engels und die Dichter* (1959, angl. *Marx, Engels and the Poets*, 1967), zabýval se i realismem Theodora Fontana, pak zejména studie o poválečné německy psané literatuře a v poslední době o literatuře moderny (např. italském futurismu). Do Prahy a Brna se duchem vrátil v knize *Böhmische Sonne – mährischer Mond. Essays und Erinnerungen* (1996), která obsahuje i studii o recepci Goetha u Masaryka *Masaryks Faust*.

V Olomouci a v Brně přednášel externě také **Ludvík Kundera** (*1920), básník, spisovatel, výtvarník, překladatel a znalec zejména Brechta, Büchnera, Trakla, Benna a německého expresionismu a dadaismu („Dada“. Jazzpetit, 1983; Hans Arp: *Na jedné noze*, 1985, Georg Trakl: *Šebestián ve snu*, 1995), univerzitní přednášky: *Noc a sen a modro. Literatura německého romantismu*, 2004) a monografie o Brechtovi (*Brecht*, 1998). Nenaplněným projektem zůstala monografie o překladech německé lyriky do češtiny **Ladislava Nezdařila** (jako pendant jeho monografie: *Česká poezie v německých překladech*, 1985). Ke germanistice přispěl též profesí právník **Jindřich Pokorný** (*Knihy o Faustovi*, 1982) *Vídeňské lidové divadlo od Hanswursta –Stranitzkého k Nestroyovi* (1990) a dalšími výběry s jeho překlady (např. *Píseň o Nibelunzích*, 1974, *Chlapečův kouzelný roh*, 1980, *Záhadný nesmrtelný. Dramatik Heinrich Kleist*, 1980, *Parzival*, 2000) či kunsthistorik **Hugo Rokyta** (1912-1999; žák pražského německého slavisty Franze Spiny: *Die böhmischen Länder /Salzburg 1970/, 2. rozšíř. vyd. pod titulem *Handbuch der Denkmäler und Gedenkstätten europäischer Kulturbeziehungen in den Böhmisches Ländern* /Prag, 1997/, také jednotlivé studie – např. k zámku v Rilkově *Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke* (*Jihočeský zámek korneta Rilka* /1971/), ke Stifterovi atd. Jako (šéf)redaktor nakladatelství Odeon působil **Josef Čermák** (*1928), editor díla Vojtěcha Jiráta. Čermák se profiloval*

především jako kafkolog (např. *Franz Kafka a Praha* /1971/, Kafkovy *Dopisy rodičům z let 1922-24* /1990/ a *Franz Kafka: Výmysly a mystifikace* /2005/). Jako nakladatelský lektor působil i předčasně zesnulý **Vladimír Kafka** (1921-1970), překladatel Franze Kafky, autor mnoha doslovů a diplomové práce *F.X.Šalda a německá literatura* (In: *Studie a úvahy o německé literatuře*. Praha, kra, 1995.). Podnětně působila svými statěmi i **Růžena Grebeníčková** (1925-1997). Práce spíše komparatistické a bohemistické shrnuje svazek *Literatura a fiktivní světy I.* (Praha: Čs. spisovatel, 1995), Grebeníčková je však autorkou i statí germanistických a knižních předmluv či doslovů k faustovské látce, Büchnerovi, G. Kaiserovi, W. Benjaminovi, K. Krausovi, F. Kafkovi, H. Brochovi, H. v. Hofmannsthalovi, R. Musilovi aj. (personální bibliografie pod: <http://dejiny.nln.cz/Bibl/RG.html>) , někdy pod jmény „pokryvačů“ a překladatelkou, rovněž i pod jmény pokryvačů, (např. *Německé romantiky* ruského germanisty Nauma Jakovleviče Berkovského, románu Ludwiga Windera *Der Thronfolger* nebo povídek Franka Wedekinda /spolu s brněnským Vojtěchem Jestřábem/ aj.)

Podrobnější výklad o poválečných literárněvědných metodách a jejich představitelích je předmětem kursu Technika literárněvědné práce.

Doporučená literatura:

PREISNER, Rio. *Epitaf pro českou germanistiku*. In: *Když myslím na Evropu I.* Praha: Torst, 2003. ISBN 80-7215-125-8. S. 198-264.

PREISNER, Rio. *Epitaph für die tschechische Germanistik*. In: *Aspekte einer provokativen tschechischen Germanistik II.* Würzburg: jal-Verlag, 1977. ISBN 3-7778-0153-4. S. 126-222.

TVRDÍK, Milan—VODRÁŽKOVÁ / Lenka (vyd.): *Die Germanistik in den Böhmischen Ländern im Kontext der europäischen Wissenschaftsgeschichte (1800 bis 1945)*. Wuppertal: Arco, 2005. ISBN 3-938375-02-7.

HOHMEYER, Andrea. „Böhmischen Volkes Weisen“: *Die Darstellung der deutschsprachigen Dichtung in den böhmischen Ländern der Jahre 1895 bis 1945 – Probleme und Perspektiven territorialer Literaturgeschichtsschreibung in Mitteleuropa*. Münster Hamburg London: LIT-Verlag, 2002. ISBN 3-8258-5393-4.

MÍŠKOVÁ, Alena. *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0129-X.

MÍŠKOVÁ, Alena— NEUMÜLLER, Michael. *Společnost pro podporu německé vědy, umění a literatury (Německá akademie věd v Praze)/ Die Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen (Deutsche Akademie der Wissenschaften in*

Prag. Materialien zu ihrer Geschichte und Inventar des Archivbestandes 1891-1945. Praha:
Archiv Akademie věd České republiky, 1994.

Pokyny k referátu:

Nezbytnou heuristickou příručkou každého germanisty je *Blinn: Hansjürgen Blinn: Informationshandbuch Deutsche Literaturwissenschaft* (i na CD-ROMu)¹². Základy vyhledávání literatury najdeme i v Internetu (např. na <http://lotse.uni-muenster.de/physik/literatur_suchen/suchstrategien/suchstrategien-de.php>).

Pro osvojení techniky literárněvědné práce se doporučuje seznámení s odpovídajícími příručkami (např. **Umberto Eco**. *Jak napsat diplomovou práci*, 1997 nebo přímo germanisticky zaměřenými – např. **Georg Bangen**. *Die schriftliche Form germanistischer Arbeiten*. Stuttgart: Metzler.), nejlépe ovšem takovými, které zahrnují i práci s novými médii (elektronickými síťovými zdroji – u elektronických síťových zdrojů uvádíme datum aktuálního použití!). Podrobnosti zkonzultujeme s vedoucím práce (školitelem - Betreuer). Držíme se přitom principu subsidiarity (co může vyřešit nižší složka, neřeší vyšší složka), konzultujeme s literaturou předmětu, se spolužáky nebo tutorem (starším studentem), pak se teprve obracíme na vedoucího semináře. (Řadu informací lze nalézt na webu univerzity /www.muni.cz/, Filozofické fakulty /www.phil.muni.cz/ nebo Ústavu germanistiky, nordistiky a nederlandistiky /www.phil.muni.cz/german/).

Nejvhodnějším kontaktem je – zejména, potřebujeme-li se poradit o tématu práce – osobní návštěva v konzultačních hodinách (najdeme je vesměs na webu germanistiky), nejnevhodnějším momentem pochopitelně doba bezprostředně před začátkem semináře či přednášky. Při e-mailové korespondenci dodržujeme zásady netikety, nedotazujeme se (subsidiarita!) na věci známé, vlastními silami zjistitelné (např. vypsání termínů zkoušek v Informačním systému (IS), ledaže chceme upozornit na nesrovnalosti v zápisu – za to nám bude examinátor jistě vděčen) nebo vůči dané osobě nepřipadné (otvírací hodiny knihovny apod.). Opačně není třeba vždy individuálně reagovat na hromadně zasláné e-maily, pokud se nás netýkají.

Informaci o dílech světové literatury poskytne mnohasvazkový *Kindlers Literatur-Lexikon* vydávaný péčí Waltera Jense (také na CD-ROMu). V Kindlerovi nalezneme také stručné biografie autorů, další můžeme hledat na Internetu (např. Willi Vocke: *Daten deutscher Dichtung* < <http://www.lehrer.uni-karlsruhe.de/~za874/homepage/index2.htm>>¹³, Marianne Nigg (Hrsg.): *Biographien der österreichischen Dichterinnen und Schriftstellerinnen /1893!*

¹² Existují např. i jiné, čistě elektronické příručky. např. BAASNER, Rainer—KOEBE, Kristina *wozu.was.wie. Literaturrecherche und Internet*. Stuttgart: Reclam, 2000 (CD-ROM).

¹³ Vocke uvádí s předstihem také pořady k německé literatuře v televizi (dokumentace, zfilmování a inscenace)!

<http://www.literature.at/webinterface/library/ALO-BOOK_V01?objid=12226> apod.).

Oblibě se těší řada *rowohlts monographien* s poměrně stručnými obrazovými publikacemi, jež často vycházejí v aktualizovaných vydáních.

K dispozici jsou elektronické literární databáze (např. *Literarisches Leben. Internetdatenbank und Dokumentationsstelle zur deutschsprachigen Literatur 1945 bis 2000* <<http://www.literarischesleben.uni-goettingen.de/>>).

Pro referát do semináře i pro výuku německy psané literatury ve škole se hodí např. velmi zevrubné interpretace z edice *Oldenbourg Interpretationen* nebo interpretace z nakladatelství Reclam. Poněkud jednodušší (středoškolské) jsou například takové *Königs Erläuterungen und Materialien* z nakladatelství C. Bange (Hollfeld/ Oberfranken), které rozhodně nelze doporučit pro užití v závěrečné práci. Jako „čítanka“ poválečné literatury (primární texty nejsou přístupné) poslouží vybranými interpretacemi jedna z webových stránek essenské univerzity (*Vom Nullpunkt bis zur Wende: Kommentare zur deutschsprachigen Gegenwartsliteratur*: <<http://www.uni-essen.de/literaturwissenschaft-aktiv/nullpunkt/start.htm>>).

Referát nebo závěrečná práce nespočívají ovšem ani v opisování, kopírování, skenování či parafrázování cizí literatury! Citáty (někdy ne zcela přesně nazývané podle angl. úzu „citacemi“) musejí být řádně vyznačeny. Nestandardní (v rozporu s autorským zákonem v platném znění), popř. dokonce neetické zacházení s literaturou může vést ve svém důsledku až k autorskoprávním sporům, na univerzitě pak při takovýchto nedostacích (např. při používání sekundární literatury bez uvedení v seznamu literatury nebo nevyznačení citovaných pasáží) až k odnětí diplomu. Závěrečné práce jsou na MU archivovány i elektronicky a univerzita disponuje – jako jiné univerzity – softwarem („podobné jako vejce vejci“ v IS), který indikuje kvantitativní původnost textu závěrečné práce.

Zejména pro závěrečné práce využívejte v případě nedostupnosti literatury předmětu meziknihovní výpůjční služby (registrovaní uživatelé Ústřední knihovny FF mohou objednávat sami i elektronicky). Nezřídka kandidáti filozofie opomíjejí fyzicky nejbližší zdroje (např. fondy Moravské zemské knihovny).

Primární texty německých autorů (po vypršení autorských práv) si pro domácí četbu přečteme na webu (<<http://gutenberg.spiegel.de/>>), nesmíme ovšem zapomenout, že nejsou pro referát či jinou písemnou práci citovatelné (protože textově ne vždy spolehlivé a bez udání vydání). Tištěné texty (historicko)kritických edicí mají vždy přednost před neproověřenými síťovými zdroji! (Např. zmínky o Kafkově povídkovém svazku *Ein Landarzt* čerpané z Internetu uvádějí titul běžně jako *Der Landarzt*, tedy s frekvenčně pravděpodobnějším určitým členem

v titulu německy psaných knih. Pohledem do krit. vydání */Kritische Kafka-Ausgabe/* a jeho aparátu zjistíme ovšem, že takovéto znění Kafka vlastnoručně opravil v předtiskové korektuře. – Pečlivá interpretace textu si pochopitelně všímá i takovýchto „drobností“). Zásadní otázkou bývá užití prvního vydání či – zejména u klasiků – tzv. vydání poslední ruky. V druhém případě respektujeme „definitivní“ tvůrčí gesto autora (před smrtí), která však může co do své estetické hodnotnosti představovat umenšení např. vzhledem k prvnímu vydání. (Obecně známým případem v české literatuře jsou edice Kolárova básnického cyklu *Slávy dcera* nebo Bezručových *Slezských písní*.) Do tištěných edic ovšem zasahuje celá řada „meziinstancí“ (autocenzura, cenzura, nakladatelský redaktor, lektor, sazeč), proto obezřelost a kritičnost vedou k užívání co možná spolehlivých textů. (Např. při edici děl Karla Maye si bamberští editoři, spíše zpracovatelé /sami si říkali „brusiči diamantů“ – *Diamantschleifer/* z nakladatelství Karl-May-Verlag dovolili zhruba 11 tis. svévolných zásahů do textu *Winnetou I* a svazek č. 50 bamberských *Gesammelte Werke* Karla Maye je podvržen a nepochází vůbec od Maye! Literární vědec či kritický čtenář sáhne proto raději po curyšském historicko-kritickém vydání *Karl Mays Werke* Hermanna Wiedenrotha a Hanse Wollschlägera /také kompletně na CD-ROMu/, chce-li poznat Mayův autentický text. – Stranou diskuse ponecháváme tedy např. fakt, že May „opisoval“ sám od sebe a nakolik zásahy cizí ruky mohly znamenat opravdu estetické zhodnocení či zda byly motivovány jinak: ideologií bamberských editorů bylo etablovat Maye jako autora knih pro mládež. Zejména u klasiků se můžeme setkat s několikerými kritickými edicemi, z nichž lze vysledovat rozdíl v metodách a jejich vývoji, pojetí edice a užití i moderních multimediálních prostředků. (V Rakouské knihovně na Solniční ul. v Brně si můžeme prohlédnout Kritické vydání Kafky a Historicko-kritické vydání. První zmíněné vydání přináší vlastní editovaný text v samostatných svazcích /které jsou nyní samostatně vydávány jako čtenářské vydání/ a v separátních svazcích ediční a poznámkový aparát, druhé vydání přináší zato neskenované faksimile rukopisu a jejich tzv. diplomatickou transkripci, texty jsou obsaženy navíc i na CD-ROMu. V druhém vydání jsou dále texty vydávány jako sešity, čímž kopírují Kafkovu spisovatelskou praxi a naznačují, že Kafkovo dílo je takřčeno nezavršeným *work in progress* a sešity tak odrážejí i nejasnosti při diskutované dataci např. vzniku jednotlivých kapitol *Procesu*. Zevrubné porovnání s edicemi Kafkova přítele Maxe Broda /k dispozici v téže knihovně/ ukáže např. vymycování „pragismů“, zásahy do interpunkce, které porušují mluvní ráz textů atd. Přesto bylo Brodovo počínání tehdy legitimní: zachránil dílo mrtvého přítele před zapomenutím, naopak mu dopomohl k proslulosti. Kdyby se byl pokusil o kritickou edici – předpokládejme, že by mu nato stačily finanční prostředky, síly atd. –

trvalo by vydání řadu let či desítky let a nakonec by mu možná bylo chybělo publikum. – Vydávání děl a kritická reflexe této praxe (EDITIONSWISSENSCHAFT, TEXTOVÁ KRITIKA A TEXTOLOGIE) jsou vlastní náplní tzv. filologie.

Další primární texty on line nalezneme v projektech jako *The European Library*, *Books Library*, *Gallica* atd. Knihy lze získat na CD-ROMu nebo DVD (např. <http://www.digitale-bibliothek.de/scripts/ts.dll?s=17&id=C8DCCF42&mp=/pi/0/&StartseiteLM=/sel/0/&sc=Startseite>).

Reálie atd. můžeme dohledat v oblíbené otevřené, leč právě proto ne vždy spolehlivé encyklopedii *Wikipedia* (<<http://de.wikipedia.org/wiki/Hauptseite>>), starší v *Meyers Konversationslexikon* z přelomu 19. a 20. stol. (<<http://susie-technik.uni-ulm.de:8080/Meyers2/index/index.html>>), ve slovníku Johanna Heinricha Zedlera z 18. století (<<http://www.zedler-lexikon.de/suchen/suchergebnisse.html?suchmodus=standard>>) nebo v *Oekonomische Encyclopädie oder allgemeines System der Staats- Stadt- Haus- und Landwirtschaft* Dr. Johanna Georga Krünitze z let 1773 až 1858 (<<http://www.kruenitz1.uni-trier.de>>). Další odkazy lze nalézt na webových stránkách Ústavu germanistiky (www.phil.muni.cz/german/internet.htm).

Přes rešeršování v Internetu nezapomínejme na fondy knihoven, zejména Ústřední knihovny FF MU (převzala i fond knihovny Ústavu germanistiky), příruční aparát vyučujících tamtéž (2. patro), na Německou knihovnu (*Deutscher Lesesaal*, vede i austriaca a helvetica, zejména slovníkovou literaturu) a v případě austriak na Rakouskou knihovnu (Österreich-Bibliothek Brünn) na Solniční ul. č. 12, popř. na Moravskou zemskou knihovnu na Kounicově ul., jejímiž pobočkami obě předchozí knihovny jsou. Většina knihoven pořádá pro nováčky („Erstsemester“) začátkem (pod)zimního semestru orientační exkurze po knihovně včetně kurzů práce s Informačním systémem MU a elektronickými médii.

Výběr informací přizpůsobíme publiku (spolustudující? laická veřejnost? školitel práce?). Velmi častou začátečnickou chybou bývá z obsahového hlediska záměna vlastní interpretace za parafrázi, zejména parafrázi „děje“ („obsahismus“, INHALTSANGABE) nebo prezentace izolovaných a nehierarchizovaných jazykových prostředků formou výčtu (inventáře), aniž se přihlíží k jejich motivaci, funkci a souhře v konkrétním textu. Dále pak často – zejména v závěrečných pracích - chybívá při srovnávání různých autorů a děl zdůvodnění daného výběru (objektivní společný jmenovatel) a autorova volba působí dojmem nahodilosti. Není-li relevantní literatura předmětu, byť i z technických či časových důvodů, dostupná, je vhodné i na toto výslovně upozornit.

Pro jazykové ztvárnění si z elektronických slovníků vybíráme slovníky spolehlivé, např. *Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache des 20. Jahrhunderts* (<<http://www.dwds.de/>>), pro starší literaturu se podíváme do Grimmů (<<http://germazope.uni-trier.de/Projects/DWB>>), Adelungova slovníku (<http://mdz.bvb.de/digbib/lexika/adelung/text/@Generic_CollectionView;cs=default;ts=default;lang=cs>), do *Projekt Klassikerwortschatz* <<http://www.klassikerwortschatz.uni-freiburg.de/welcome.htm>> nebo např. do *Goethe-Wörterbuch* <<http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/gwb/wbgui?lemid=JA00001>>) nebo např. *Wörterbuch der Redensarten – Karl Kraus – Fackel* (od 1.1.2007: <<http://www.oeaw.ac.at/litgeb/fackellex/>>). Pozoruhodnou kombinací slovníku výkladového se vícejazyčným slovníkem překladovým s množstvím charakteristik např. k výslovnosti, synonymům, případným dialektismům představuje Wiktionary (<<http://de.wiktionary.org/wiki/Wiktionary:Hauptseite>>).

U jazykových korpusů (přehled jazykových korpusů: <<http://www.fbils.uni-hannover.de/sdls/schlobi/text-ton/korpora.htm#ID>>) nezapomínejme, že nemají normativní charakter (lipský korpus <<http://www.wortschatz.uni-leipzig.de/>> dílčí korpusy také Institut f. deutsche Sprache v Mannheimu).

Při regionálních zvláštěnostech sáhneme po *Variantenwörterbuch des Deutschen: Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz, Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol*. Berlin—New York: Walter de Gruyter, 2004 nebo např. *Österreichisches Wörterbuch* (i školní vydání).

Do referátu (závěrečné práce atd.) nezahrnujeme biografii, zejména obecné slovníkové informace, není-li to pro obsah referátu nezbytně nutné.

Vzhled závěrečných prací na FF MU upravuje na webu zveřejněný fakultní vzor (http://www.phil.muni.cz/predpisy/vzor_praci.pdf). Nebude na škodu, použijeme-li tento vzor i pro úpravu referátu, abychom si tento styl osvojili co nejdříve a mohli se věnovat obsahové stránce práce samotné. (Také ve sbornících a odborných časopisech narazíme často na požadavky na formální úpravu rukopisu pro zveřejnění v příslušném periodiku /např. vzorový stylesheet/.)

Při psaní se řídíme normou *Úprava písemností psaných strojem nebo zpracovaných textovými editory* (ČSN 01 6910), bibliografické citace uvádíme podle normy *Bibliografické citace – Obsah, forma a struktura* (ČSN ISO 690), u elektronických zdrojů použijeme speciální normu: *Informace a dokumentace – Bibliografické citace – Část 2: Elektronické dokumenty nebo jejich části* (ČSN/ISO 690-2) Při úpravě manuskriptu pro sazbu užíváme korekturní

znaménka v souladu s normou *Korekturní znaménka pro sazbu – Pravidla používání* (ČSN 88 0410). Normy ČSN upravují také užívání zkratk, transkripce cyrilice atd. (Transkripční pravidla najdeme také ve zkratce v *Pravidlech českého pravopisu* /„akademické vydání“/.) Uvedené normy lze otevřít pod: <<https://inet.muni.cz/app/index.jsp?id=dokum.enormy>>, (pomocí UČO a hesla, pod touto adresou naleznete i další licencované elektronické zdroje).

Německé rukopisy vypracujeme podle německé normy DIN (např. DIN 5008 – *Schreib- und Gestaltungsregeln für die Textverarbeitung*, DIN 1505-2 – *Titelangaben von Dokumenten – Zitierregeln*, DIN 1505-3 – *Titelangaben von Dokumenten – Verzeichnisse zitiertes Dokumente /Literaturverzeichnisse/*, DIN 1422-1 – *Veröffentlichungen aus Wissenschaft, Technik, Wirtschaft und Verwaltung – Gestaltung von Manuskripten und Typoskripten*) nebo ÖNORM (rakouské normy) respektive podle rakouské normy ÖNORM.

Na elektronickém portálu Elportál MU v Isu můžeme absolvovat kratičkový kurs práce s informacemi včetně interaktivního testu: ŠEDINOVÁ, Petra, NEDOMOVÁ, Martina, KŘIVÁNEK, Petr. MU Brno: Elportál. *Kurz práce s informacemi* [online]. [cit. 2006-09-15] Dostupný z: <<https://is.muni.cz/auth/elportal/?fakulta=1421;obdobi=3463;studium=231326>> ISSN 1802-128X.

Samotná technika psaní na počítači, pokud jej používáme jednoduše jako lepší psací stroj, skýtá leckterá úskalí, jež vyplynou na povrch mnohdy až při dalším zpracování, sazbě rukopisu (např. desktop publishingu –DTP) a představují další, často vleklou nadpráci zejména při větším objemu textů. Sem patří nedostatky ve formátování textu atd., psaní velkých písmen (s použitím klávesy Shift), nepříliš šťastné, leč v českém prostředí zaužívané nahrazování ß číslicí 3 (odlišný znakový systém!), pomlčka se správně dělá zmáčknutím kláves STRG a odpovídajícího znaménka na numerické klávesnici vpravo nahoře, abychom ji mohli odlišit od spojovníku („dlouhá pomlčka“ ve Wordu se dá použít v němčině jako Streckenstrich u výchozí a cílové zastávky na dopravních tratích apod.), často se lze setkat s typografickým nestandardním velkým ß (Word toto umožňuje: např. MUßE, MUBE. V takovémto případě (u majuskulí a kapitálek) rozkládáme ß na SS aj. (V tomto skriptu se prohřešujeme proti tomuto úzu z dův. náležitého osvojení pravopisné normy). Blíže k tomu v literatuře uvedené na konci kapitoly.

Nezapomínáme ani na problémy s pravopisem a interpunkcí, která se také někdy liší od češtiny! (Velmi často se ve studentských referátech vyskytují např. české zvyklosti při užití uvozovek při přechodu od přímé řeči do řeči nepřímé: „*Wenn kein Glatteis ist*“, *sagte sie*, „*kann man mit dem Auto fahren.*“). U elektronicky zpracovaných textů bývá

zapotřebí nahradit nahrazovat uvozovky anglické (zejména uzavírající – tzv. *Abführungszeichen*) “” uvozovkami německými („“, oslí můstek: 99-66) atd. Korekturní znaménka německá (podle DIN 16511) najdeme i v německých pravopisných příručkách (např. *Die neue deutsche Rechtschreibung* z nakl. Bertelsmann). Problémy se ovšem mohou vyskytnout i v češtině: např. norma nedoporučuje psaní neslabičných předložek (k,s,v, z) samostatně (bez výrazu, k němuž se vztahují) na konci řádku, textový editor to automaticky neopraví (ve Wordu opravíme příkazem SHIFT + CTRL + MEZERNÍK). Obdobně nás editory např. nutí začínat první větu dopisu v němčině – po oslovení – velkým písmenem (švýcarský úzus).

Dobrou příručkou stylistiky němčiny pro praktické použití zůstává po letech např. Bernharda Sowinského (**Bernhard Sowinski**) *Deutsche Stilistik*, „školštější“ (preskriptivní), někdy až příliš restriktivní je evergreen Ludwiga Reinerse – *Stilfibel: Der sichere Weg zum guten Deutsch* z nakladatelství Deutscher Taschenbuch Verlag, který vyšel v desítkách vydání.

Máme-li problém s češtinou, kde nám nepomohou klasické příručky (*Pravidla českého pravopisu*, *Slovník spisovné češtiny atd.*), můžeme se e-mailem či telefonicky obrátit na Jazykovou poradnu Ústavu pro jazyk český v Brně (<<http://www.ujc.cas.cz/oddeleni/index.php?page=poradna>>). S dotazem ohledně němčiny se lze telefonicky za úplatu obrátit na poradnu při nakladatelství Duden (Zdarma lze objednat e-mailové *Duden-Newsletter*, jež řeší obecnější jazykové problémy.), leckdy ovšem postačí nahlédnutí do slovníku *Duden: Richtiges und gutes Deutsch* nebo obdobných příruček. Zejména pro začátečníky jsou vhodné jaz. příručky, které jim pomohou vymýtit interference způsobené rodným jazykem (pro němčináře s rodnou češtinou jsou vhodné např. Andrea Hielscher a kol.: *Deutsch-tschechisches Fehlerlexikon*. Praha: Kvarta, 2003 nebo příručky lingvistů ze Slezské univerzity v Opavě Karstena Rinase).

Pro přípravu ústních vystoupení se hodí seznámit se základy rétoriky (např. <<http://www.rhetorik-netz.de/>>,< <http://www.diskussionsforen.ch/definition.htm>>) a pro diskusi referátu, koreferátu (či obhajobu závěrečné práce) není na škodu seznámit se s taktikami eristické dialektiky (např. v pojednání Arthura Schopenhauera *Eristische Dialektik*: < <http://www.ac-nice.fr/philo/textes/Schopenhauer-DieKunst.htm>> nebo < <http://www.rhetorik-netz.de/rhetorik/schopenh.htm>>).

Jako samozřejmost se předpokládá při ústním vystoupení dobré frázování řeči, bohatá hlasová modulace, přiměřená dynamika a standardní, kultivovaná výslovnost celého textu, zejména cizích slov (v němčině!) a vlastních jmen (nikoliv tedy výslovnost „naturalistická“ – „čti, jak

píšeš“, v poslední době bohužel tak typická pro české hromadné sdělovací prostředky včetně médií veřejnoprávních) .

Nejasnosti konzultujeme s *Duden Aussprachewörterbuch* nebo Theodor Siebs. *Deutsche Hochsprache: Bühnenaussprache*, zvukové ukázky apelativ (většinou jen výběrově) obsahují i novější verze elektronických slovníků (*Duden Universalwörterbuch*, *Duden Fremdwörterbuch* aj.).

Přednášíme-li česky, mluvíme rovněž kultivovaně (nikoliv např. obecnou češtinou) a respektujeme rovněž českou ortoepickou normu (*Výslovnost spisovné češtiny I: Zásady a pravidla. Výslovnost slov českých*. Praha: Academia, 1967; *Výslovnost spisovné češtiny: Výslovnost slov přejatých. Výslovnostní slovník*. Praha: Academia, 1978; dostupnější: Jiřina Hůrková: *Česká výslovnostní norma*. Praha: Scientia, 1995; STRAHL, Vlastimil. *Klíč k výslovnosti cizích vlastních jmen v češtině*. Praha: Karolinum, 1999/obsahuje pouze pravidla výslovnosti pro jednotlivé jazyky/, několikasvazková publikace Jiřího Zemana: *Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998–2006 /sv. 1 – Anglická osobní jména spolu s J. Kučerou/ výslovnost německých jmen nezahrnuje /sv. 5 zahrnuje nizozemštinu, sv. 2 pak severská osobní jména/ obsahuje však i informace o sklonění a přechylování a připojuje i glosář jmen).

Posluchače neoslovujeme jako teens v talk show (*Hallo, Leute; Guten Tag!*) a nazahajujeme navazovacími prostředky (*also* apod.), ale dbáme na přiměřenost vzhledem k prostředí a situaci. Při přednesu nezanedbáváme kontakt s posluchači (zejména očima), neznámé pojmy a vlastní jména píšeme na tabuli (zejména proto, aby nedocházelo ke komolení neznámých termínů a vlastních jmen, nepoužíváme-li zrovna xerokopie, audiovizuální techniku či powerpointovou prezentaci. Ohleduplnost vůči posluchači platí i co do časového limitu příspěvku. Po příspěvku vyšleme signál ukončení (poděkujeme za pozornost). Závěr má být komunikačně otevřený (nikoliv: *Das ist alles* apod.), pozváním k diskusi. Neplatí sice *Krawattenzwang*, ale dbáme na přiměřenost oděvu a vystupování (kulturnímu) prostředí. Jako publikum se nebavíme ani při přednášce svých kolegů či kolegů, natož svých učitelů.

Při ústním přednesu nepředčítáme seznam literatury, aniž posluchače unavujeme jednotlivými bibliografickými citacemi: nebývá to obvyklé. Pro písemně vypracované texty platí ovšem pravidla poněkud odlišná.

Písemný referát odevzdáváme v čitelném výtisku, **zásadně** s titulní stranou (včetně data odevzdání a rozsahu textu uvedeném ve znacích bez mezer. Tato strana se nečísluje) a seznamem **použité** literatury či bibliografických citací (obecné jazykové slovníky se většinou nezohledňují, pokud nejde o ně samé nebo např. o porovnání diferencí mezi nimi). Naučíme

se řádně zacházet s citáty (zásahy do jejich podoby včetně krácení je třeba jasně vyznačit), k citátům připojíme odkazy (KURZBELEG integrovaný do vlastního textu nebo do pozn. pod čarou nebo do pozn. na konec textu – viz dop. lit.). Držíme se standardních citačních pravidel (např. „americké citace“, „anglické citace“: jsou obsaženy jako šablony např. v editoru Works) a rozlišujeme náležitě mezi tzv. samostatnými a nesamostatnými publikacemi (např. jednotlivé články ve sborníku či knize). Cizojazyčná slova uvádíme v referátu kurzívou, citáty v textu v originálním znění (pomocný překlad např. do pozn. pod čarou), zásadně nepřekládáme zpětně! Několikařádkové citáty (cca. 5 řádků a více) odsadíme od vlastního textu práce mezerami a zhustíme řádkování, aby naše práce nabyla na přehlednosti. V bibl. citaci se cituje jazykem zdroje (mj. i místo vydání)!

Práci opravíme samozřejmě korektorem pravopisu a gramatiky v textovém editoru, rozhodně nelze očekávat takovéto korektury od vedoucího semináře. (Nedoporučuje se automatická kontrola, ale kontrolujeme případ od případu. Pro češtinu si lze stáhnout pro Word 2003 nástroj Kontrola české gramatiky od Microsoftu zdarma (www.microsoft.com/cze/office/) či zakoupit software *Grammaticon* (nakl. Lingea), pro němčinu existuje sofistikovanější speciální software *Duden Korrektor* v několika verzích, např. *Duden Korrektor Plus*, *Duden Korrektor Jura* /pro kontrolu právních textů/ pro operační systémy Windows, Mac nebo Linux. Jistou nevýhodou je, že tento korektor už neuvádí „starý pravopis“ před poslední reformou). Tzv. „internetový pravopis“ není totiž dobrou osobní vizitkou a nedostatky v práci či její obecně nedbalé vypracování mohou být hodnoceny bez předchozího výslovného upozornění vedoucího semináře jako neprospěch u zkoušky z Úvodu, jejíž nedílnou součástí referát představuje!

Filologie je podle klasického filologa Friedricha Nietzsche „uměním zlatnických vážek“ a tento étos je základem úcty k psanému textu a preciznosti. Pamatujeme na to, že celý text má být precizně vypracován, přesto však kontrolujeme zejména „neuralgické body“: titulní stranu, začátek a konec textu jakož i seznam literatury, neboť ty se stávají nejsnadnějším terčem kritiky.

Slíbíme si, že se do konce studia naučíme mj. používat správně uvozovky v přímé řeči v němčině, rozlišovat pomlčku, spojovník a *Streckenstrich* (Word Office: „dlouhá pomlčka“), exotická diakritická znaménka (i kdyby tildu / ˜, rozlučník, tremu / ˘/ a další náš počítač neměl zvládnout) a na papírovém katalogizačním lístku v knihovně rozlišíme bez potíží signaturu od přírůstkového čísla.

Doporučená literatura:

Schreibtrainer für berufliches und wissenschaftliches Schreiben an der Uni Essen: <<http://www.uni-essen.de/schreibwerkstatt/trainer/trainer/starttrailer.html>> [06–10–17] (Eine klar und übersichtlich gegliederte Einführung mit Animationen kann als Erweiterung des vorhergehenden Kapitels genutzt werden. Höchst empfehlenswert!)

POENICKE, Klaus. *Wie verfaßt man wissenschaftliche Arbeiten: Ein Leitfaden vom ersten Semester bis zur Promotion*. Mannheim—Wien—Zürich: Dudenverlag, 1988. ISBN 3-411-02751-7.

WITZER, Brigitte. *Duden Satz und Korrektur: Texte bearbeiten, verarbeiten, gestalten*. Mannheim—Leipzig—Wien—Zürich: Dudenverlag, 2003. ISBN 3-411-70551-5.

BERAN, Vladimír e.a. *Typografický manuál*. Praha: Kafka design, 2005⁴. (Bez ISBN, příloha čas. Font).

Německo-český slovníček literárněvědných a literárněhistorických termínů

(Udaná výslovnost vychází ze slovníků řady Duden, rakouská a švýcarská varianta nejsou vesměs zohledněny.)

Abbildung (die)	vyobrazení
Abbreviatur (die)	zkratka
Abbreviatursprache (die)	brachylogie
Abc-Buch (das)	slabikář
Abecedarium (das) Abc-Buch (das)	slabikář
Abendblatt (das)	večerník
Abendlied; Nachtgesang	nokturno
Abendständchen	zastaveníčko, serenáda
Abenteuerroman (der)	dobrodružný román
Abfassung (die)	sepsání, psaní
Abgang (der)	odchod (ze scény)
abgedroschen	otřepaný
abgegriffenes Buch	opotřebovaná kniha
abgeschabter Text	vyškrabaný text
Abhandlung (die)	pojednání, stať
Abklatsch (der)	korekturní obtah (otisk)
Abkürzung (die)	zkratka
ablegen (den ausgedruckten Satz)	rozmetat (sazbu)
Abreißkalender (der)	útržkový (trhací) kalendář
Abriss (der)	náčrt, nástin, přehled, kompendium
Abschrift (die)	opis, kopie
absurdes Drama	absurdní drama

Abzählreim (der)	rozpočítadlo, dětské říkadlo
Abzug (der)	obtah
Adaptation (die)	adaptace, úprava
Adaption (die);	adaptace, úprava
Agitprop (die)	agitka
Akrostichon (das) (Pl. Akrostichen, Akrosticha)	akrostichon
Akt (der)	akt, dějství
Alexandriener (der)	alexandrin
allgemeine Bibliographie	všeobecná bibliografie
allgemeiner Lesesaal	všeobecná čítárna
Allgemeinkatalog (der)	generální katalog
alphabetische Ordnung	abecední uspořádání
alphabetischer Katalog	jmenný katalog
Altbuchhändler (der)	antikvář
alte Handschrift	starý rukopis (před rozšířením knihtisku)
Altes Testament	Starý zákon
Altschriftenkunde (die)	paleografie
Anfangsbuchstabe	iniciála
angekettetes Buch	přikovaná kniha (<i>liber catenatus</i>)
Annalen	letopis, anály
Ästhetik (die)	estetika
äußerer Reim; Kettenreim (der)	rým typu aba bcb cdc ded efe
Akrostichon (das)	akrostich (báseň, v níž počáteční písmena nebo slova strof nebo veršů dávají nějaké slovo nebo větu)

Akt (der)	jednání, dějství
Akzent (der)	přízvuk
akzentuierende Dichtung	básnictví založené na přízvuku
Alexandrin (der)	alexandrin
Allegorie (die)	alegorie, jinotaj
Alliteration (die)	aliterace
Alliterationsvers (der)	aliterační verš
alternierende Dichtung	básnictví s pravidelným střídáním přízvučných a nepřízvučných slabik, běžné v románských jazycích; v určitých obdobích i v německé literatuře
Altphilologie (die); klassische Philologie	klasická filologie
allwisender Erzähler	vševědoucí vypravěč
Amphibrachys (der)	tříslabičná antická stopa (v – v)
Anachronismus (der)	anachronismus
Anagramm (das)	anagram (hádanka či skrývačka, vznikla přehozením písmen, např. Lampe - Palme)
Anakoluth (das, der)	anakolut, vyšnutí z větné vazby
Anakreontik (die)	anakreontika (básnictví ve stylu řeckého básníka Anakreona, 6. stol. př.n.l., obzvláště oblíbené v době rokoka; nejčastější náměty: moc lásky, chvála milované, vína a dobré společnosti, prchavost života a nutnost

	využití každé chvíle. Lehce a hravě zpracováno, často v pastýřském rouchu; v Německu: Hagedorn, Gleim, Uz.
Anakrusis (die)	anakruze, předrážka (ve verši)
Analogie (die)	analogie
analytisches Drama	
Anapäst (der)	tříslabičná stopa v v – („obrácený daktyl“)
Anapher (die)	anafora (opakování určitého slova či slov na začátku po sobě následujících vět či úseků)
Anastrophe (die)	anastrofa
Andeutung (die)	náznak
Anekdote (die)	anekdota
Anfangsreim (der)	čelní rým
Anmerkung	poznámka (v textu), glosa
anonym	anonymní
Anreim (der)	aliterace
Anspielung (die)	narážka, aluze
Ansprache (die)	proslov
Anthologie (die)	antologie, výbor
Antike (die)	antika

antīk	antický
Antithese (die) (Antithese)	antiteze
Aphorismus (der)	aforismus
Apologie (die)	apologie, obrana
Apotheose (die)	apoteóza, zbožštění
Arabeske (die)	arabeska
Arbeiterdichtung (die)	dělnické básnictví, dělnická literatura
Arbeiterlieder (pl.)	dělnické písně
Archaismus (der)	archaismus
aristotelisches Drama	aristotelské drama
Assonanz (die); Halb reim (der)	asonance
Aufbau (der) äußerer Aufbau innerer Aufbau sprachlicher Aufbau	výstavba
Aufbauroman (der)	budovatelský román
Aufführung (die)	provedení
Aufklärung (die)	osvícenství
Auflage (die)	vydání

Aufnahme (die)	recepce
Aufsatz (der)	článek, stať
Auftakt (der)	předrážka, anakruze
Auftritt (der)	výstup
Aufzug (der)	jednání, dějství
Augenreim (der)	optický (grafický, vizuální) rým
auktoria<u>l</u>er Erzähler	auktoriální vypravěč
Ausdruckskunst (die)	expresionismus
Ausgabe (die)	vydání
A. erster Hand (die)	vydání první ruky
A. letzter Hand (die)	vydání poslední ruky
Auslegung (die); Deutung (die)	výklad
Ausleihbücherei (die)	výpůjční knihovna
Ausstattung (die)	výprava
Ausstattungsstück (das)	výpravný kus
auswärtiger Leihverkehr	meziknihovní výpůjční služba
Auswahlbibliographie (die)	výběrová bibliografie
authentisch	autentický, spolehlivý, pravý autentický text

Autobiographie (die)	autobiografie
Autograph (das)	autograf, autorský rukopis (vlastnoručně psaný)
Avantgarde (die) [avā:...]	avantgarda
avantgardistisch	avantgardní
Bänkelsang (der)	jarmareční píseň
Ballade (die)	balada
Barock (das, der)	baroko, barok
Bauchbinde (die)	reklamní páska (na knize)
Bearbeitung (die)	zpracování
Bedeutung (die)	význam
Befreiungskriege	tzv. osvobozovací války v letech 1813-15 proti Napoleonovi
Literatur der Befreiungskriege (die)	literatura období tzv. osvobozovacích válek
Beispiel (das), Exempel (das), Predigtmärlein	exemplum
Beiwort (das)	epiteton
Bekenntnisdichtung (die)	konfese, básnictví resp. literatura vyjadřující prožitky a pocity autora
Belletristik (die)	krásná literatura, nejen beletrie (próza) jako v češtině! („zrádné slovo“ – internacionalismus s odlišným významem)
Bericht (der)	zpráva
Berufstheater (das)	profesionální scéna

beschlagnahmte Ausgabe	zabavené (konfiskované) vydání
Beschreibung (die)	popis
Besprechung (die)	recenze
Besprechungsexemplar	recenzní výtisk
Bestiarium (das)	bestiář (středověká sbírka alegorických výkladů domnělých vlastností zvířat)
Bet<u>o</u>nung (die)	přízvuk, přízvukování
Beweggrund (der)	pohnutka, motiv
Bewusstseinstrom (der)	proud vědomí, vnitřní monolog
B<u>i</u>bel (die); Heilige Schrift	Bible
Bibel(druck)papier	biblový papír
Bibliographie (die)	bibliografie, knihopis
biblisches Drama	biblické drama
Biedermeier (das)	nevšeobecně přijímané, z výtvarného umění přejaté označení pro literaturu období 1815-1848
Bild (das)	obraz
Bilderbuch (das)	obrázková knížka
Bildungsroman (der)	vývojový román
Binnenerzählung (die)	vložené vyprávění, vložená povídka
Binnenreim (der)	vnitřní rým
Biograph<u>i</u>e (die)	biografie, životopis
biographischer Roman	biografický (životopisný román)

Blankvers (der)	blankvers
Blut-und-Boden-Dichtung (die)	nacisty podporovaná literatura, oslavující selství a zdůrazňující věrnost půdě a rase
Bösewicht	padouch, zlosyn
Briefroman (der)	román v dopsiech, epistolární román
Buchdrama (das); Lesedrama (das)	knižní drama
Buchdruck (der)	knihtisk
Bücherfreund (der)	knihomil, bibliofil
Bühne (die)	jeviště, scéna
Bühnenanweisungen (pl.),	scénické poznámky
Bühnenbearbeitung (die)	scénické zpracování
bürgerlicher Realismus	měšťanský realismus
bürgerliches Trauerspiel	měšťanská truchlohra
Burleske (die)	burleska
Butzenscheibendichtung (die)	romantizující a vlastenčí epigonská poezie 2. pol. 19. století
Charakterdrama (das)	charakterové drama
Charakterkomödie (die)	charakterová komedie
Charakterisierung (die)	charakteristika, charakterizace
Chronik (die) [kro: ...]	kronika
chronikalische Erzählung	kronikářské vyprávění (vypravěč se vydává za vydavatele starého příběhu)

Dadaismus (der)	dadaismus (v době 1. světové války se vytvořivší hnutí, zdůrazňující odpor ke všemu měšťanskému umění, provokaci, absurdnost, náhodný nápad; představitelé H.Ball, H.Arp, K.Schwitters)
Daktylus (der) (Pl. Daktylen)	daktyl
Darsteller (der)	představitel, herec
Darstellung (die)	vyličení, vyobrazení znázornění, představování (synonymum pojmu mimeze x mimeze jako napodobení)
Datierung (die)	datování, datace
Dekadenz (die)	dekadence (literatura konce 19. století), v širším smyslu „úpadkové umění“ (literatura) – takto v marxismu pro umění období „imperialismu“
Detektivroman (der)	detektivka
deutsche Bewegung	někdy označení pro německou literaturu od Sturm a Drangu po Goethovu smrt; má nacionalistický tón
Dialog (der)	dialog
Diärese, Diäresis (die) (Pl. Diäresen)	diereze, rozluka (na rozdíl od přerývky /cézury/ hranice stopy a slova spadají v jedno – např.. v alexandrinu)
Dichterkreis (der)	kroužek básníků

Dichterschule (die)	básnická škola
Dichtersprache (die)	básnický jazyk
Dichtung (die)	básnictví, poezie, , příp. i jednotlivá báseň, literatura
direkte Rede	přímá řeč
Distichon (das)	distichon, dvouverší, dvojverší
Dokumentartheater (das)	dokumentární divadlo
Doppelempfinden (das)	synestézie
Drama (das)	drama
dramatisch	dramatický
Dramatisierung (die)	dramatizace
Drehbuch (das)	scénář
Einakter (der); Zwei-, Dreiakter	jednoaktovka, dvou-, tří-
Einflussjägerie	„vlivologie“ (pozitivistické vyhledávání cizích vlivů v díle nerespektující jeho originalitu)
Einführung (die)	vcit'ování, vcítění (zejména v duchovědách podle filosofa Wilhelma Diltheye)
Einheiten (pl.) (die drei Einheiten der Handlung, des Ortes und der Zeit)	jednoty (tři jednoty děje, místa a času)

Einschnitt (der)	přerývka, cezúra
Elegie (die)	elegie, žalozpěv
Elementarbuch (das)	slabikář
Empfindsamkeit (die)	citovost (označení pro literární proud v letech 1740-1780)
Endreim (der)	koncový rým
Enjambement (das)	veršový (popř. strofický) přesah
Enklitikon (das) (Pl. Enklitika)	příklonka
Entstehungsgeschichte (die)	historie vzniku, geneze (textu)
Entstehungszeit (die)	doba vzniku
Entwicklungsroman (der)	vývojový román
Epigone (der)	epigon, napodobitel
Epigramm (das) Sinngedicht (das)	epigram
Epik (die)	epika
episch	epický
epische Breite	epická šíře
Epilog (der)	epilog
Er-Form (die)	er-forma, vyprávění v 3. osobě
Erinnerungsnovelle (die)	vzpomínková novela
Erlebnis (das)	prožitek, zážitek

erlebte Rede	polopřímá řeč - líčení z perspektivy lidského vědomí, které události prožívá, forma mezi přímou a nepřímou řečí; příklad: <i>Der Arzt verließ verärgert den Operationssaal. Um was sollte er sich nicht alles kümmern; keine Frage, er hatte ein Recht, sich diese Dinge vom Hals zu halten. Er hielt den Geländerpfosten fest. Und während er ihn hielt, wußte er, er wollte sich der Strafe entziehen... bestimmt würde er es tun, er wußte schon, wo ein Ausweg war.</i> (A. Döblin)
Erscheinungsjahr (das)	rok vydání
Erscheinungsort (der)	rok vydání
Erstaufführung (die)	první provedení, premiéra
Erstausgabe (die)	první vydání
Erzähler (der)	vypravěč
erzählte Zeit	čas literárního díla
Erzählung (die)	1. povídka, 2. vyprávění
Erzählzeit	čas vyprávění
Erziehungsroman (der)	výchovný román
Essay (der, das), [ɛsɐ] [ɛsɛ:]	esej (m., f.)
Versuch (der)	
Euphonie (die); Wohlklang (der)	eufonie, libozvučnost
Exempel (das); Beispiel (das)	exemplum
Predigtmärlein	
Exposition (die)	expoziční
Expressionismus (der)	expresionismus
Fabel (die)	1. bajka 2. fabule
Farce (die) [farsə, österr. fars]	fraška

Fassung (die)	verze
Neufassung (die)	nová verze
Fahnenabzug	sloupcový obtah
Fälligkeitstag (der)	konec výpůjční lhůty
Fastnachtspiel (das)	masopustní hra
Federname (der)	pseudonym
Fernsehspiel (das)	televizní hra
Festschrift (die)	jubilejní sborník
fette Druckschrift	tučné písmo
Fibel (die); Abecedarius (der), Abecedarium (das)	slabikář
Flugblatt (das); Flugschrift (die)	leták
Form (die)	forma, tvar
Fragment (das)	fragment
freie Rhythmen	volné rytmy
Fuß (der); Versfuß (der)	stopa, veršová stopa
Gänsefüßchen (das - Sg. ungebräuchlich)	uvozovky
Gattung (die)	(literární) druh, žánr
geblümter Stil	vymělkovaný, květnatý sloh
gebundene Rede	řeč vázaná
gebrochener Reim	lámaný rým
Gedankenlyrik (die)	myšlenková (reflexivní) lyrika

Gedenkausgabe (die)	jubilejní vydání
Gedicht (das)	báseň
geflügelte Worte	okřídlená slova (podle sbírky citátů Georga Büchmanna <i>Geflügelte Worte</i> – slova, která letí od úst mluvícího k uchu posluchače (Homér)
Gegenbegriff (der)	antonym
Gehalt (der)	obsah, ale vesměs v širším slova smyslu než „Inhalt“!
geistliche Dichtung (die)	duchovní básnictví
Gelegenheitsdichtung (die)	příležitostná poezie
Geleit (das)	poslání (např. v baladě)
Gelehrtdichtung (die)	učené básnictví
Geniezeit (die)	doba géniů (jiné označení pro Sturm und Drang)
Genre (das)	žánr
Genrebild (das)	žánrový obrázek
Genusforschung	gender studies, rodová studia
Gesamtausgabe (die)	úplné vydání
Gesamtkunstwerk (das)	spojení několika umění (slovo, hudba, výprava) v jedno dílo, souborné dílo (R. Wagner)
Gesangbuch (das)	zpěvník (kostelní), kancionál (x Liederbuch!)
Geschichte (die)	příběh, vyprávění, historka
Geschmack (der)	vkus, chuť
geschweifte Klammern {}	složené závorky, svorky

Gespensstergeschichte (die)	strašidelný příběh, strašidelná historka
G(h)asel (das) Gasele (die)	gazel
Gleichnis (das)	podobenství
Göttinger Hain	roku 1772 založený přátelský spolek básníků, k němuž mj. patřili Voss, Hölty, Leisewitz, blízko mu byl i Bürger
Graduale (das)	graduál (chorální kniha)
grammatischer Reim	gramatický rým
Groteske (die)	groteska
Guckkastenbühne (die)	kukátková scéna
Hakenstil (der)	středověký typ verše s pravidelnými přesahy
Halbreim (der)	asonance
Halbvers (der)	půlverš(i), poloverš
Halbzeile (die)	půlverš(i), poloverš
Handbuch (das)	příručka
Handwörterbuch (das)	příruční slovník
Handlung (die) Haupthandlung (die) Nebenhandlung (die)	děj, zápletka, hlavní zápletka vedlejší zápletka
Handschrift (die)	rukopis
Haufenreim (der)	průběžný rým, tiradický rým
Hauptrolle (die)	hlavní role

Haupt- und Staatsaktion (die)	drastické pseudohistorické efektní hry většinou ze života orientálních vladařů, populární v 17. století
Hebung (die)	zdvih, těžká doba, teze (přízvuková slabika; ve verzologii - nauce o verši)
Heilige Schrift; Bibel (die)	Písmo svaté
Heimatdichtung (die)	literatura, zdůrazňující význam lidu, venkova, tradice, vížící se obvykle k určité oblasti; dnes se užívá spíše „regionální literatura“ (pro ideologické zatížení či blízkost pojmu národnímu socialismu)
Held (der)	hrdina
Heldenepos (das)	heroický epos, hrdinský epos
Heldenlied (das)	hrdinská píseň
Heldensage (die)	pověst o hrdinech
Hermeneutik (die)	hermeneutika (umění interpretace textů)
Heroïden (pl.) (Heroïde)	héroidy: fingované milostné dopisy slavných héraů vzdalých milované osobě
heroisch-galanter Roman	typ dvorského románu, který líčí osvědčení se hrdiny v milostných zkouškách
Hexameter (der)	hexametr
Hirtendichtung (die)	pastorální (pastýřské) básnictví (literatura), pastorála
historischer Roman	historický román
historisch-kritische Ausgabe	historicko-kritické vydání

Hochromantik (die)	vrcholná romantika
höfische Dichtung	dvorské básnictví
höfisches Epos	dvorský epos
höfischer Roman	dvorský román
Höhenkammliteratur (die)	literatura patřící k literárnímu kánonu (opak: triviální literatura)
Hörspiel (das)	rozhlasová hra
Humor (der)	humor
Hymne (die)	hymnus
Hyperbel (die)	hyperbola
Ich-Form	ich-forma, vyprávění v l. os. j. č.
Ideendrama (das)	myšlenkové drama
identischer Reim	totožný rým
Idylle (die)	idyla
Iktus (der)	důraz, přízvuk
Individualstil (der)	osobní, individuální styl
Inhalt (der)	obsah (pojem důležitý zejména v Hegelově estetice obsahu a formy, ve výpravné literatuře „děj“ (Inhaltsangabe)

Inkunabel (die); Wiegendruck (der)	prvotisk
innere Emigration	vnitřní emigrace
innerer Monolog	vnitřní monolog
Inszenierung (die)	inscenace, provedení
Interpretation (die)	interpretace
Intertextualität (die)	intertextualita, intertextovost (vztah nejméně dvou textů na syntaktické, sémant. nebo obsahově tematické rovině, „text“ podle post(strukturalistů) každý kulturní artefakt)
Intrige (die)	intrika, pleticha
Intrigendrama (das)	intrikové, zápletkové drama
Ironie (die)	ironie
Jambus (der)	jamb
Jubiläumsausgabe	jubilejní vydání
Jugendliteratur (die)	literatura pro mládež
Junges Deutschland	Mladé Německo
Jüngstes Deutschland	jiné označení pro naturalismus
Jugendstil (der)	secese, v literární vědě často problematizovaný pojem při aplikaci
Kadenz (die)	kadence, zakončení verše

Kalēndergeschichte (die)	kalendářová historka
Kapitel (das)	kapitola
Karikatur (die)	karikatura
Kasperletheater (das)	loutkové divadlo
Katastrophe (die)	obrat v ději, katastrofa
Katharsis (die) (Katharsis, Katharsis)	katarze
Kehrreim (der)	refrén
Kettenreim (der)	řetězový rým
Kitsch (der)	kýč
Klagelied (das)	žalozpěv
Klang (der)	zvuk
Klangmalerei (die)	zvukomalba, onomatopoeie
Klappentext (der)	text na záložce knihy
Klassik (die)	klasika
Klassiker (der)	klasik
Klassikerausgabe (die)	vydání klasiků
klassische Philologie, Altphilologie	klasická filologie

Klischee (das)	klišé
Kniff an einer Buchecke	oslí ucho (ohnutý roh listu)
Knittelvers (der)	tónický verš se čtyřmi přízvuky a libovolným počtem nepřízvučných slabik
Komik (die)	komika, komičnost
komisches Epos	komický epos
Komödie (die)	komedie, veselohra
Kolportage (die)	triviální a zábavná, málo hodnotná literatura
Komparatistik (die); vergleichende Literaturwissenschaft	Komparatistika, srovnávací literární věda
Komposition (die)	Kompozice, (vý)stavba
Konflikt (der)	konflikt
Konkretismus (der)	proud v moderní poezii, který sestavuje jazykové prvky podle jejich optické a akustické hodnoty
Konversationsstück (das)	konverzační hra, „konverzačka“
Kontrafaktur (die)	kontrafaktura (duchovní přepracování světské písně či světské zpracování duchovní písně při zachování původní melodie)
Kreuzreim (der)	střídavý rým
Kriminalroman (der)	kriminální román
Kritik (die) [...]'ê«]	kritika
kritische Ausgabe	kritické vydání

Kryptogramm (das)	skrývačka (většinou se jedná o slova či data, zašifrovaná ve verších)
Künstlerroman (der)	román o umělci či umělcích
Kunstmärchen (das)	umělá pohádka
Kürzestgeschichte	drobná forma moderní výpravné prózy (kratší než short story – Heimito v. Doderer, G. Eich)
Kurzgeschichte (die)	krátká povídka
Kurzzeile (die); Halbzeile (die)	jeden ze dvou úseků, na které se dělí die Langzeile (první má 4, druhý 3 ikty)
Langvers (der); Langzeile (die)	aliterační verš o 7-8 přízvucích
Legende (die)	legenda
lehrhafte Dichtung	poučné, didaktické básnictví
Lehrstück (das)	poučná, didaktická hra (zejména v souvislosti s B. Brechtem)
Leich (der)	lejch (středověká lyrická píseň s volně se měnícími strofami, s náměty náboženskými i milostnými)
Leihfristverlängerung	prodloužení (prolongace) výpůjční lhůty
Leitartikel (der)	úvodník
Leitmotiv (das)	leitmotiv (opakující se základní motiv; převzato z hudební vědy)
Lesart (die)	různočtení, varianta

Leseausgabe (die)	čtenářské vydání (opak: (historicko)-kritické v.)
Lesezeichen (das)	záložka
Liebesdichtung (die)	milostná poezie
Liebhabertheater (das)	ochotnické divadlo
Lied (das)	píseň
Liederbuch	zpěvník
Liedermacher	písničkář
Litanei (die)	litanie
Literaturbriefe (pl.)	literárně-kritická forma v 18. století (např. Lessing-Nicolai: Briefe, die neueste Literatur betreffend, 1759n.)
Literaturgeschichte (die)	dějiny literatury
Literaturkritik (die)	literární kritika
Literaturwissenschaft (die)	literární věda
Lobrede (die)	chvalořeč
Lokalsage (die)	pověst vížící se k určitému místu
Lokalstück (das)	lidová hra, líčící postavy a situace určité oblasti či určitého města, většinou v dialektu
Lügendichtung (die)	fantastická literatura založená na přehánění (např. Bürger; Münchhausen.1786)
Lustspiel (das)	veselohra
Lyrik (die)	lyrika; lyričnost, lyrismus
lyrisch	lyrický
lyrisches Drama	lyrické drama

makkaronische Dichtung	makaronské poezie (básně, v nichž se mísí dva jazyky)
männlicher Reim	mužský rým
Märchen (das)	pohádka
Märchendra^m (das); Märchenstück	pohádková hra
Manierismus (der)	manýrismus
Mantel- und Degenstück	komedie pláště a dýky
Manuskript (das)	rukopis
Marginalien (pl.)	marginálie (poznámky na okraj)
Marionettentheater (das)	loutkové divadlo
Meistersang (der); Meistergesang (der)	zpěv mistrů (14.- 16. století)
Metapher (die)	metafora
Metonymie (die)	metonymie
Metrik (die)	metrika
Metrum (das) (Metren, Metra)	metrum
Milieu (das)	prostředí
Minnesang (der)	milostná poezie středověká (12. - 14. století)
Moderne (die)	moderna (90. léta 19. století)

Monatsheft (das)	měsíčník
Monatsschrift (die)	měsíčník
Monodrama (das)	monodrama
Monolog (der)	monolog
Moritat (die) (Moritat)	moritát (jarmareční píseň o nějaké hrůzné události)
Motiv (das)	motiv
Motivation (die)	motivace
Nachdichtung (die)	přebásnění, volný překlad
Nachschlagewerk (das)	příručka, příručkové dílo
Nachtgesang; Abendlied	nokturno
Naturalismus (der)	naturalismus
Naturlyrik (die)	přírodní lyrika
Nebenhandlung (die)	vedlejší zápletka, vedlejší dějová linie
Neuphilologie	moderní filologie
Neue Sachlichkeit (die)	Nová věcnost (20.léta 20. století)
Neuromantik (die)	novoromantismus
Nibelungenstrophe (die)	nibelunžská (nibelunská) strofa
Novelle (die)	novela

Ode (die)	óda
Oxymoron (das) (Pl. Oxymora)	oxymóron
Paarreim (der)	sdružený rým
Parabel (die)	parabola, podobenství
Paradoxon (das)	paradox
Parallele (die)	paralela
Parallelismus (der)	paralelismus
Paraphrase (die)	parafráze
Parodie (die)	parodie
Pastoraldichtung (die)	pastýřská poezie
Pathos (das)	patos
Pentameter (der)	pentametr
Peripetie (die)	peripetie
Periphrase (die)	perifráze, opis
Personifikation (die)	personifikace
petrarkisches Sonett	petrarkovský sonet
pikaresker, pikarischer Roman	pikareskní román

Pietismus (der)	pietismus
Poetik (die)	poetika
poetischer Realismus	poetický realismus
positiver Held	kladný hrdina (v soc. realismu)
Posse (die)	fraška
Postille (die)	postila
Präsenzbibliothek (die)	prezenční knihovna
Prediger (der)	kazatel
Predigt (die)	kázání
Predigtmärlein (das); Exempel (das)	exemplum
Primärliteratur	primární literatura
Problemdrama (das)	problémové drama
Proklitikon (das)	předklonka
Prolog (der)	prolog
Prosodie (die)	prosodie
Protestlied (das)	protest song
Psalmenbuch (das)	žaltář
Psalter (der)	žaltář
Psalterbuch (das)	žaltář
Psychoanalyse (die)	psychoanalýza
psychologischer Roman	psychologický román
Puppenspiel (das)	hra pro loutky

Quantität (die); Silbenlänge (die)	kvantita
quantitierende Dichtung	časomíra
Quelle (die)	zdroj, pramen
Quellenangabe (die)	udání pramene
Querverweis (der)	křížový odkaz (v textu)
Rätsel (das)	hádanka
Rahmenerzählung (die)	rámcové vyprávění
Raubdruck (der)	pirátské vydání (nerespektující práva ke knize)
Realismus (der)	realismus
Regel (die)	1. pravidlo 2. řehole (Ordensregel, monastická)
Regelpoetik (die)	normativní poetika
Regionalismus (der)	regionalismus
reicher Reim	bohatý rým
Reim (der)	rým
Reimchronik (die)	veršovaná kronika
Reimfolge (die)	sled rýmů
Reimlexikon	rýmovník
Reimschema (das)	sled rýmů

reiner Reim	čistý rým
Reisebericht (der)	cestopis
Reisebeschreibung (die)	cestopis
Reportage (die) [...žə]	reportáž
Rezensi<u>o</u>n (die)	recenze
Rezepti<u>o</u>n (die)	recepce
Rezeptionsästhetik	recepční estetika (Kostnická škola – H.R. Jauf)
Rhetorik (die)	1. rétorika (disciplína) 2. rétorická taktika
rhetorische Figur	rétorská (rétorická) figura
Rhythmus (der)	rytmus
Ritorn<u>e</u>ll (das)	ritornel
Rokoko (das) [auch: ˈʁɔkɔ, ...ˈʁɔkɔ:]	rokoko
Roman (der)	román
Romancier (der); Romanschriftsteller (der)	romanopisec
Rom<u>a</u>ntik (die)	romantismus
Romanze (die)	romance
Rondeau (das)	rondo
Rückblende (die)	retrospektiva, náhlý skok nazpět v ději
Rune (die)	runa

Saga (die)	sága
Sage (die)	pověst
Sarkasmus (der)	sarkasmus, jízlivost
Satire (die)	satira
Schäferdichtung (die)	pastýřské básnictví
Schauspiel (das)	činohra
Schelmenroman (der)	pikareskní román
Schicksalstragödie (die)	osudová tragédie
Schlaflied (das)	ukolébavka
Schlüsselroman (der)	klíčový román
schönegeistige Literatur	krásná literatura
schöne Literatur	krásná literatura
Schuldrama (das)	školské drama
Schundliteratur (die)	brak
Schwank (der)	švank
Schwulst (der)	nabubřelost, přezdobenost, bombast (v literatuře 17. století)
Sekundärliteratur	sekundární literatura, literatura předmětu
Sekundenstil (der)	způsob popisu, při němž jsou postupně líčeny i ty nejdrobnější detaily, vteřina za vteřinou (v době naturalismu)
selbständige Publikation	samostatná publikace (samostatně zveřejněný text, bez ohledu na médium)
Senkung (die)	

	lehká doba, arze (nepřízvučná slabika)
Sieben Freie Künste	Sedmero svobodných umění
Silbenlänge (die); Quantität	slabičná délka, kvantita
Singspiel (das)	zpěvohra - veselá hra se zpěvy v 18. století (např. Mozart: Entführung aus dem Serail)
Sinnbild (das)	symbol
Sonett (das)	sonet
Song (der)	song
sozialistischer Realismus	socialistický realismus
Spannung (die)	napětí
Spielmannsdichtung (die)	umění středověkých improvizujících básníků, často potulných
Spondeus (der) (Pl. Spondeen)	spondej
Sprichwort (das)	příslolí
Spruch (der)	krátká politická či duchovní báseň lyrického rázu
Spruchdichtung (die)	gnómické básnictví
Staatsroman (der)	většinou líčení ideálního státu s didaktickým zaměřením
Standpunkt des Erzählers (der)	stanovisko vypravěče

Stabreim (der)	aliterace
Stanze (die)	stance
Stegreifdichtung (die)	improvizované básnictví
Stil (der)	styl
Stilistik (die)	stylistika
Stoff (der)	látka
Strophe (die)	strofa
Strophensprung (der)	strofický přesah
Sujet (das) [zyže:], [syže:]	syžet
syllabotonischer Versbau	syllabotonický veršový systém
Symbol (das)	symbol
Synekdoche (die) [syn' ekdoxe]	synekdocha
Tagebuch (das)	deník
Tagelied	alba, svítaníčko
Takt (der)	takt
Terzine (die)	tercina
Tetralogie (die)	tetralogie čtyřdílné dílo

textimmanente Interpretation	dílostředná interpretace
Textkritik (die)	textová kritika
Thema (das)	téma
Tierdichtung (die)	básnické dílo, v němž vystupují jako hlavní postavy zvířata
Tierfabel (die)	zvířecí bajka
tonischer Vers	tónický verš (verš založený na přízvuku)
Tragik (die)	tragika
Tragikomödie (die)	tragikomedie
Tragödie (die)	tragédie
Travestie (die)	travestie
Trivialliteratur (die)	triviální literatura
Trochäus (der)	trochej
Tropus (der)	tropus
Typ (der)	typ
Überreim	nadměrný rým
umschließender Reim	obkročný rým
unreiner Reim	chudý (nečistý) rým

unselbständige Publikation	nesamostatná publikace (text zveřejněný v knize /bez ohledu na médium/, např. článek, slovníkové heslo apod.)
Unterhaltungsliteratur (die)	zábavná literatura
Vagantendichtung (die)	žákovská poezie
Verfremdungseffekt (der), V-Effekt	zcizovací efekt (B. Brecht)
Vergleich (der)	přirovnání
vergleichende Literaturwissenschaft	srovnávací literární věda
Vers (der)	verš
Versbrechung (die)	přesah
verschränkter Reim	postupný rým
Versdrama (das)	veršované drama
Versfuß (der)	(veršová) stopa
Verslehre (die)	verzologie, nauka o verši
Vers libre; Freie Verse (pl.)	volný verš
Versmaß (das)	metrum
Vierzeiler (der)	čtyřverší
Volksbuch (das)	knížka lidového čtení
Volksdichtung (die)	lidová slovesnost
Vorspiel (das)	předehra

Waise (die)	bílý verš - verš, který se nerýmuje, mezi ostatními, které se rýmují
weiblicher Reim	ženský rým
weiblicher Versschluß	ženská kadence
Weihnachtsspiel (das)	vánoční hra
Weltschmerz (der)	světobol (romantiků)
werkimmanente Interpretation	dílostředná interpretace
Wiegendruck (der); Inkunabel (die)	prvotisk, inkunábule
Wiegenlied (das); Schlaflied (das)	ukolébavka
Wochenschrift (die)	týdeník
Wohlklang (der)	libozvučnost, eufonie
Zäsur (die)	cezúra, přerývka
Zauberspruch (der)	zaklínadlo
Zeilensprung (der)	(veršový) přesah
Zeilenstil (der)	typ verše, kde se věty či významové celky shodují s verši
Zeitschrift (die)	časopis
Zitierfähigkeit (die)	citovatelnost (textu)
Zungenbrecher (der)	jazykolam

Doporučená literatura:

SPÖRL, Uwe: Basislexikon zur literaturwissenschaftlichen Terminologie (Fernuniversität Hagen): <<http://www.fernuni-hagen.de/EUROL/termini/welcome.html>> [06-10-08]

Literaturwissenschaftliche Begriffe (Erklärungen – Uni Mainz): <<http://www.students.uni-mainz.de/goloa006/Begriffe.html>> [06-09-11]

MICHÁLKOVÁ-CHVÁTALOVÁ, Martina—BEDNAŘÍKOVÁ, Hana—CHROMIAKOVÁ, Eva—PECHAL, Zdeněk. *Malý terminologický slovník literárněvědných ekvivalentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999. ISBN 80-244-0024-3.

RUTTKOWSKI, W.V. *Nomenclator litterarius*. Bern—München: Francke, 1980.